

Tolnai Ottó

A visszavont hallali

*Hallom barátaim dudálnak
akárha ködkürttel hívnának
jó a ködkürt hangja
akárha egykori hallali emléke
kellemes édes kataleptiát hoz
már nem találjuk egymást
felitta barátaimat a köd mondom
matatva utánuk
felitta szegényt mondják
utánam matatva
felitta szegényt a köd
jó a ködkürt hangja
kellemes édes kataleptiát hoz
finom vattába csomagolja
a törekeny lelket
volt egy ismerősöm
vattakócoló géppel járta a piacokat
évekig kibiceltem járva vele a piacokat
nem győztem csodálni mily mohón harapják
az édes vattát a gyerekek
mily mohón zabálják az édes a vattahegyeket
évekig kibiceltem nekik járva a piacokat
egy vattakócoló gépnek kibicel mondták
az édes vattát harapó gyerekeknek
hallom akkor is hallottam már
hallom a ködkürt hangját
őket keresik az édes gyerekeket
elveszelődtek a túlkócolt vattában
ha netán némelyek mégis előkerülnek
akárha valami ütközetből
vérezen csüng róluk az édes vatta rongya
hallom a ködkürt hangját
még most is keresik őket
netán visszatalálnak az édes káoszból*

*hallom a ködkürt hangját
szeretem a ködkürt hangját
mint mikor egy Duna melletti faházba
húzódtam volt a tél elől
szemben a túlsó parton
kis jégtörő dolgozott
majdhogynem vidáman
bólogatva
hallottam ködkürtjét
mind közelebről
ültem papirosaim fölött
én is bólogatva
de aztán a jégtörő is befagyott
nem bólogatott már
elhallgatott a ködkürt
nem bólogattam
elhallgattam én is
éjszaka valaki kopogott
eljött értem a köd
az édes vatta szelleme
a jégtörő kapitánya volt
szakállán jégcsapok
beengedtem itallal kínáltam
akárha örökre nálam maradt
az egyik válla rongyként lógott
szája lebiggyedt
szavaiból azt vettem ki
a rianás nem csak a hajót
őt is kettérepesztette
mint a vaskapuig a folyót
a vaskapuig repesztette a rianás
itallal próbáltam összehegeszteni
nem könnyű újrahegeszteni
egy kettészakított
egy a vaskapuig riant
egy megriant kapitányt
itallal zsibbasztottam a másik felét is
és amikor a másik fele is ronggyá lett
hirtelen megvontam tőle az italt
hallom barátaim dudálnak a kapu előtt
belülről hallom
én vagyok a bólogató jégtörő kapitánya
én huzigálom a ködkürt fogantyúját
jelzem barátaimnak
a csattanva közeledő durranó rianást*

*hallom hallják már az édes
a véres vattában a gyerekek
hallják már a rianást
nagyszüleim tisztaszobájában volt egy falvédő
nagy disznóvágásoktól védte a hófehér falat
melyen vadász fújta hallaliját
szerettem hallgatni azt a kürtöt
jöllehet már akkor is inkább ködkürtként szólt
már akkor is visszavont hallaliként hangzott
mert csak az képes összehegeszteni
a moly által lassan felzabált falvédő kürtje
csak az képes összehegeszteni a lélek
vaskapuig szóló rianását
a világ irdatlan sebét
csak az tudja leállítani a rianást
leállítani a véres vattakócoló gépeket
visszavonni a hajtóvadászat kopóit
ne marcangolják tovább a vadat
halld máris hallani vélik
az édes káoszba veszelődött gyerekek
hallani a ködben puhán visszavont hallalit
hallani a lassan beinduló folyót
ahogyan dörzsölni kezdi magát
a tömérdek puha test
várjuk fellebbenjen a hajnali pára
és egy végtelen női testet pillantsunk meg
azt amelyről kisiskolás korunkban álmodoztunk
istenem pontosan azt
egy végtelen női testet
ahogy dörzsöli magát az agyagos parthoz
ahogy megkorbácsoltatja hátát
megkorbácsoltatja hátát a fűz friss piros vesszeivel
ahogy mindig továbbhertereg
mindig elfelé tőlünk
ahogy mindig továbbhertereg
jöllehet mi cselvető kis kalózok
megjárva édes vattarengetegeket
megjárva a vatta édes káoszáat
imára akasztott vaskampókkal
a vaskapu mögött a deltában állítottunk csapdát
együtt tűnhessünk át
együtt tűnhessünk át az azúrban rengő tenger
álomszerű sós általánosába immár.*

Virág Zoltán

Az élmények koloritja

(A folyó, a delta és a tenger kulturális alakzatai a symposionista költészetben és prózában)

A hátrálva haladás rákszerű mozgásából kiépített perspektíva, s benne a folyó meg a tenger árnyalatainak regisztrációs eljárása a térelképzelés lehatároltságának megszüntetéséből és a látás korlátain túljutó szín-misztikából született meg Tolnai Ottó korai regényében valamikor az 1960-as évtized első felében. Az *Új Symposion*ban 1965-től folytatásokban közölt *Érzelmes tolvajok* térfelfogása és időkezelése a dimenzionáltságot, az egyszerre monokróm és polikróm rétegzettséget szemrevételezte a fény törésének, az ürességnek ama fokozataiig kiterjedően, amelyekben „metafizikai kategóriává válik a szürkeség”. A *Gerilla-dalok* (1966) „homokzsák szívű” folyója, „pannónhatalmi” csöndessége, az 1967-ben publikált *Tiszavirág* című költemény „ugrálókötélként” evokált Tiszája, a Domonkos Istvánnal közösen készített *Valóban mi lesz velünk* (1968) kötet *Balaton* című alkotásának „Pannon-fenek” miniatúrája, vagy a szintén 1968-ban megjelent *Ikarusz köszöntésének* „azúr víkendezése” a tér elemeit és az idő koordinátáit tartalmi keretként, fordulási irányok, belépési pontok, csatlakozási vonalak, tartózkodási szakaszok, elágazási módok összességéeként, kronológiai előzmények, lefolyási menetek, temporális illeszkedések, utófázisok együttállásaként határozta meg ekkoriban.

A folyóval és a tengerrel összhangban kialakított transzhumán szimbiózis központi kategóriájává a delta lép elő 1969–70 táján, s egyre több elbeszélésben, kisprózai alkotásban tűnik fel a folyóvölgyekkel, tómedrekkel, valamint a tengerrel összhangban létrehozott koncentráltasága. (1972) című szöveg a Tisza, a Neretva és az Adria egyszerre elvonatkoztatott és testközeli jellegét tudatosítja, az „*alvilági felhők*” (1972) a vizek zúgásával, zihálásával, morajlásával, cseppenkénti csatornázódásával szólaltatja meg, hangolja be a „delta hajszálcsoves nagy hangszerét”, a *Gogol halála* (1972) kötet darabjaiban pedig a gubancolódások, gyűrődések formáival, színképeivel vet számot „a semmiségek custosa”¹. Az élő víz a színek kilúgozója, a tudatmélyi örvénylések, szivárgások metaforája, mindent felölelő archetípus, eleve létező idea, s a folyó, a delta, a tenger konceptuális karaktere már egy megnövelendő létszféra vízgazdagságában és vízgazdálkodásában érvényesül és teljesedik ki az 1970-es évek második felében.

Az *Új Symposion*ban 1969-ben és 1970-ben publikált többrészes nagyesszé, a *Delta avagy út a mai vajdasági költészethez* a deltát a túliság letéteményesének tekintve hiperobjektívizálja. A delta egyszerismind vizuális és piktorialis transzformáció, a fények és a színek hatalmas áteresztő felülete, a lágyítások, feloldódások, elkeveredések, belesimulások gyűjtőterülete. A kölcsönhatások, egymásba áramlások, az úton létek és

1 Bányai János, *Könyv és kritika*, Újvidék, Forum, 1973, 58.

útban létek mozgáskoordinátora, a távozások és visszatérések hintajátékának biztosítója: „A delta folyó és tenger is, de a folyón túl és innen, a tengeren túl és innen is. A folyó az út. A delta az úton a FORRÁS, a forrás megisméltése, állandó lehetségessége.” (Új Symposion, 1970/március, 2.). A Delta-írások kortárs költészettörténeti panorámájában fontos szerepet kap a Tisza mesterdalnokának, Koncz Istvánnak sztoikus tájfilozófiája és Domonkos István írásművészetének tengeri orientációja. Sőt, a Delta második részében ki is mondatik, hogy „Domonkos talán az első magyar költő, akinek tengere van”. (Új Symposion, 1969/november, 22.). Pontosan ebből az aspektusból válnak különösen érdemlegessé az 1986 novemberében Pozsik Lászlónak adott interjú nevezetes mondatai: „Nomármost az én fölfogásom szerint a vajdasági költő olyan költő, akinek van tengere. Nekem van tengerem. Az Adria. Ezért valamiféleképpen be kellett emelnem a tengert a költészetembe. Ez Domonkosnak egyből sikerült rimbaud-i, saint-john perse-i eszközeivel, a Rátkában. Nekem nem voltak szavaim...”²

A begyűjtés, a részesülés és a részesítés ironia uralta reflexivitásában sokak szólama, az elődök, a mesterek, a pályatársak, a követők, a tanítványok kánonja visszhangzik. A Tolnai Ottót ért későbbi vádak szempontjából azért izgalmas nagyon ez a szerzői megnyilatkozás, mert voltaképpen nem más, mint Herczeg Ferenc tenger tapasztalatának, egykori adriatikusan dilemmájának kiszélesítése, nézőpontváltás, aspektus-módosító újraértékelése: „Azt mondták, nem való, hogy magyar író létemre idegenben szedem a benyomásaimat. Kálmán király emlékére kérdelem: hát Magyarország már nem terjed a Kárpátoktól az Adriáig? Csak a kecskeméti nagy buckától a szegedi tanyákig? Megnyugodhatnak olvasóim. Nem csábitom őket idegenbe, csak a tengerre. Arra a tengerre, melynek Árpádok voltak az urai és Zrínyiek a költői.”³ A partszegély antiperspektívája, „A part ellenségem!” Koncz István-i szentenciája (A szép Tisza és más), a „Ne budi pisac manjina.” Danilo Kiš-i szabálya (Saveti mladom piscu [Tanácsok a fiatal íróknak], 1984)⁴ értelmében akárha „saját kincset, közös birtokot osztana itt meg elődeivel a szubjektum”⁵, amikor a Pannon-tenger emléknymait, a Mediterráneum nem csupán földrajzi határait, az Adria enigmatikusságát, a balkániság földtani folklórját összefogja és egyberendezi.

Az „utópikus szenzibilitás”⁶ Tolnai Ottóra jellemző észjárásában a téri tágasság eszménye és eszméje megtévesztő, nehezen követhető idézőmódok, utaláshálózatok műveletfajtáit bontakoztatja ki. A műfaji és műnemi értelemben egyaránt inkongruensnek tetsző szöveg-halmazok verssorokba tördelt, esszéisztikus gondolatfűzésekbe, novellafutamokba, regényszerkezetekbe bújtatott csapongó eklektikája azonban sohasem az inkompatibilitás cirkulációját eredményezi, hanem a hagyománytörténés, az ismeretgyarapodás, a tudásközvetítés tematikus mátrixát építi fel, amelyben a „szoklatlan mértékű »anyagtudattal« rendelkező világok bizonyos hatáselemeit átszemantizálják a geoanarchikus történetek, gyakran eltorzított jelentéseikben működnek tovább, van, hogy egyenesen »negatív anyagként«”⁷.

Tolnai Ottó és vele együtt Domonkos István, Végel László, Maurits Ferenc, Böndör Pál, Fenyvesi Ottó, Balázs Attila gondolkodásmódjának, poétikai eljárásainak hamisítatlan eredetiségét a Mediterráneum likvid materialitásának, azaz a többfajtaság, a többbírányúság jelentésszorosító voltának tudomásulvétele adja. Csekély mértékűre korlátozott benne

2 Rózsaszín flastrom (Beszélgetések vajdasági írókkal), szerk. Szajbély Mihály, Szeged, Jate Szláv Filológiai Tanszék, 1995, 71–72.

3 Herczeg Ferenc, Szelek szárnyán, Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet R.–T., 1925, 7–8.

4 Magyarul: „Ne légy kisebbségi író!”, ford. Piszár Ágnes, = Danilo Kiš, Kételyek kora /Esszék, tanulmányok/, vál. Bányai János, Pozsony – Újvidék, Kalligram – Forum, 1994, 130.

5 Thomka Beáta, Tolnai Ottó, Pozsony, Kalligram, 1994, 132.

6 Losonczi Alpár, Hiányvonalakozások, Újvidék, Forum, 1988, 226.

7 Faragó Kornélia, A viszonyosság alakzatai, Újvidék, Forum, 2009, 43.

mindennemű szociális mellézköngye, s a legkevésbé sem adriatikusi mánia vagy fóbia ez, hanem a szerzők anyagszemléletének szisztematikus foglalatja, amelyben a folyóktól és a deltáktól elválaszthatatlan tenger a létmegértés horizontja, az írás interpretatív művelésnek élő modellje. Az egymást követő symposionista generációk költészetében, prózájában, esszéírásában kiemelt szerepet játszó alakzatok tekinthetők akár valamely szerelmes földrajz, emocionális kartográfia szokványos elemeinek, ám szemlélhetők és szemléltethetők úgy is, mint egy művészeti, irodalmi, gondolkodástörténeti, személyes léttörténeti értelemben összeszerveződő kulturális atlasz meghatározó egységei.

Azok számára, akik folyók közelében, folyók mellett nőnek fel, minden valóságos folyó a tenger közelségét jelenti, a mediterrán érzés fölfelé haladását⁸, folyó menti előrehatolását. Vége László *Egy makró emlékiratai* (1967) és *A szenvedélyek tanfolyama* (1969) című regényeiben, továbbá a *Szitkozódunk, de szemünkből könnyek hullanak* (1969) című novelláskötete elbeszéléseiben a Duna és az Adria az utazások befejezhetetlenségét, az út tárgyává levést, netalán a személyes tönkremenetek folyamatait, a hatalmi packázások gályarabságát, a közösségi szétzilálódások purgatóriumát reprezentálja. Domonkos István költeményeiben, a *Rátka* (1963), az *Áthúzott versek* (1971) darabjaiban, *A kitömött madár* (1969), a *Via Italia* (1969) regényszövegeiben és az *Önarckép novellával* (1986) elbeszéléseiben a tenger egyetemes rendjének körforgása, földöntúli pillanatnyisága, a lebegések, új minőségbe semmisítődések hullámláncolatai lesznek uralkodóvá. Tolnai Ottó alkotásaiban a Tisza mint bölcső határozódik meg, a tengerfenék méhüreggá szervesül, a folyómeder szülőcsatornává idomul, miközben „újraföldrajzolja a költői teret, határtalanítva eddigi határait”⁹. Az Arno völgye, a Duna, az Amazonas, a Rhône, a Po, a Neretva deltái, torkolatai, a mintául vett tengeri összeköttetések a mitogén fantáziát és az erotikus képzetet igazítják egymáshoz a 2007-ben kiadott *Feljegyzések a vég tónusához* kötet *Nézni a Tiszát – mint radikális program* című esszéjében: „A folyó végtelen hasadék, nyílás, amely a deltánál valós nemi szerové nyílik, és akárha a tenger ömlene a folyóba, és nem a folyó a tengerbe, végtelen hasadék, nyílás, amely előtt az idő, a lét leglényegébe nyer bepillantást a művész.”

Thomka Beáta kitűnő monográfiájában már érintette, *Egy Tolnai-metafora visszavezetése* című tanulmányában pedig részletesen kimutatta, hogy Tolnai Ottó művészeti írásaiban, költészetében és prózájában a torkolat, a kapu, a cél, a forrás, a kaland, az út képzetköre számottevő jelentőségű, s a delta helyzet problematikája irodalmi, filozófiai, művelődéstörténeti asszociációsorok kontextusában értelmezhető. Nemzedéktársai meg a fiatalabb symposionisták műveiben Tolnai Ottó már jó négy évtizeddel ezelőtt felismerte a delta szituáltságot: a vajdasági régiót olyan imaginárius térként fogta és fogja fel, amely Közép-Európa, a Balkán és a Mediterráneum különböző kultúráinak, nyelveinek, égtájainak, civilizációinak kereszteződésében található befogadó bázis, szabad áramlást biztosító áteresztő vagy közvetítő közeg.¹⁰ Attól, hogy Jugoszlávia mint utópikus szintézis nem létezik, más és más geográfiai vagy historikus lokalitások képződtek, a delta pozíció megmaradt a jelentésképződés és tagolódás ideáltípusának.

Bizonyos kultúrákban a folyókról, szent vizekről úgy tartották, hogy az Ősanya, a Nagy Istennő, esetleg más védőszellem ágyékából fakadnak. Nem véletlenül tekintették Mezopotámiában, Babilóniában, Egyiptomban és még több helyütt a folyók forrásait a

8 Vö. Predrag Matvejević, *A Földközi-tenger (Mediterrán breviárium)*, ford. Vujicsics Marietta és Misley Pál, Budapest, Corvina, 2006, 68.

9 Gyimesi Tímea, *Szökevonalak (Diagrammatikus olvasatok Deleuze nyomán)*, Budapest, Kijárat, 2008, 75.

10 Vö. Thomka Beáta, *Egy Tolnai-metafora visszavezetése (A delta lehetséges poétikai redukciója) = konTextus könyvek 1.*, szerk. Csányi Erzsébet, Újvidék, Bölcsészettudományi Kar, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2007, 9–11.

Föld ölének, több nyelvben ugyanaz a szó jelentette a forrást, a folyót, a kutat, az anyaméhet, a vaginát, a szeméremtájékot. Az archaikus intézmények igazi tartósságát mutatja például a delph (anyaméh) elnevezés megőrződése, amely hellenizmus egyik legfontosabb szentélyének, Delphoinak nevében maradt fenn. A torkolat, a háromszög, a delta szimbolikája a forrás, az anyaméh, a szeméremtest fogalomköreihez szorosan kapcsolódik etimológiailag, a női princípiumra utalt a görögöknél, tökéletes formája révén a püthagoreusok számára az univerzális termékenység archetipusát jelentette¹¹.

A folyó sajátját tételének, domesztikálásának technikáját Tolnai Ottó a kontemplációtól a taktilizmuson át a voveaurizmuson keresztül a párosodás, a testi összepasszolódás, az egymásba öblítődés nászáig tökéletesítette: „Jómagam, hogy ismét előhokodjak, azok közé tartozom, akik nem nézik, nemcsak szemlélik, lesik, hanem meg is érintik a folyót, úsznak benne: egyesülnek, közösülnek vele. Igen, a folyónak, ennek a hatalmas lénynek az érintését, gyermekkoromban legalábbis – akkor szinte megállt, alig mozgott, elporondosodott a Tisza –, saját bőrömmön érezhettem. Meglepődve tapasztaltam később, hogy akkori érintéseim-megérzéseim szinte azonosak a tudomány későbbi jelzéseivel, feltárásaival.” (Nézni a Tiszát – mint radikális program). Domonkos Istvánnál az Adria tátongását, vízhömpölygését, a szenvedélyek lavinájának, a nemiség betetőzésének és egyben zátonyra futtatásának ismétlődésmenetei és ritmusvariációi vezérlik, vezénylik: „A motívum a sós vízben medúzaként lebegő vagina volt, melynek sommás leírása is balzaci erő kifejtést igényelne, büszke birtokosa, a dalmát lány combjai között másodvirágzásnak indult gátlásos lényem minden átmenet nélkül dallikázni kezdett a víz alatt: van már só!...”¹²

A tenger egymáshoz kötődő jelentések folytonos kiegészülése, végtelen megsokszorozódása. Az ógörög nyelv tanúsága szerint egyszerre nevezhető matériának, sónak (halsz), egyszerre látványnak, nyílt térségnek (pelagosz), ugyanakkor útnak (pontosz), de általános fogalomnak (thalassza), tapasztalatnak és eseménynek, ráadásul oltalmazó jellegének és elveszejtő képességének mélysége egyaránt meghatározó (kolposz, laitma). A latin mare kifejezés valaha mindenre vonatkozott, ami víz: tengerre, tóra, folyóra. Később a bevett görög kifejezések latin megfelelőit alkalmazták, netalán saját szavaik görögös jelentéstudajdonítású értelemkombinációit (pontos, pelagus, sal, aequor) hozták létre.¹³

Tolnai Ottó és az Új Symposion többi jeles alkotójának műveiben az Adria fényeinek és színeinek illúziójából szinte sohasem hiányzik a Mediterráneum álomszerű kavalkádja, bősége, s teljesen nyilvánvaló, hogy „háttérként, kiegészítő vagy ellenpontoszó közegként mindig ott áll mögötte a Balkán”¹⁴ egzotikuma, a különböző, egymásba ékelődő civilizációk összeütkezésének küzdőterét, a párhuzamos kultúrák jogsérelmeinek¹⁵ kohóját láttató rizikója. A tenger színeinek tarkasága, pompája, tobzódása teljes körű felületi, jellegbeli, díszítettségi, spektrális és modulációs kiterjedéseket mutat. Ugyanakkor a tenger a rejtőzködés struktúrája is egyben, hiszen koloritja az árnyalatok szaporítása mellett a képződések és újraképződések halmazódásának procedúráihoz szintén hozzájárul. A befoghatatlan vízterület határtalansága olyasfajta dimenziócserek, mélyreható átalakulások kiváltója, amelyek a

11 Vö. Mircea Eliade, *Kovácsok és alkimisták*, ford. Vargyas Zolán, Budapest, Carthaphilus, 2003, 50–51.

12 Erdélyi Erzsébet–Nobel Iván, „Én próbaidőn vagyok a költészet műhelyében” (Beszélgetés Domonkos Istvánnal), Forrás, 2000/július-augusztus, 4.

13 Vö. Predrag Matvejević, *i. m.*, 141–142.

14 Ladányi István, *Az Adria Tolnai Ottó költészetében, különös tekintettel a Balkáni babérra = Tolnai-Symposion*, szerk. Thomka Beáta, Budapest, Kijárat, 2004, 64.

15 Ehhez Ivan Čolović, *Balkan – teror kulture (Ogledi o političkoj antropologiji, 2)*, Beograd, Biblioteka XX vek; Knjižara Krug, 2008, 37. és 109.

színek telítettségének és derítettségének, a színeképi elrendeződések hófokának, fluiditási fokozatainak egymásra épüléséből fakadnak. A színskála gazdagságának és hőértékének, a koloritás és a kaloritás összecsengésének, az autenticitásnak és a csalókaságnak a hasonlósági összjátéka mindez, amelyben e kifejezések mágikus ereje, rejtekező képessége további hangsúlyokat nyer, mivel a color szóalak a latin celare (elrejtani, eltitkolni, elbújtatni, eltakarni) derivátuma, mi több, színönimája a csalás, a megtévesztés, a csalárdság kifejezéseinek.¹⁶

Tolnai Ottó alkotásaiban az eldugott kulturális emlékhelyeket, szigetekcskéket könnyedén belakó, a különböző nyelvi feltételek és civilizációs keretek között otthonosan mozgó beszédalany a folytonos hangsúlyeltolások és átcsoportosítások dekoratőreként szortírozza kultikus tárgyokban, élő vagy valaha élt szereplőkben, állatfigurákban, műveltségi makettekben, vignettákban, egyebekben bővelkedő gyűjteményét. A saját kelléktár birtoktárgyainak és eredménytárgyainak kiteljesítése, immanens helytörténete, a személyes viszonylatrendszer önkomentárrokba futtatott utóelemzése, a kulturális vagyonközösség megértése azonban nem feltétlenül a rovincsolás poétikájának köszönhető. Döntő szerepe lehet ebben annak az utánpótlási mechanizmusnak is, amelyet a folyó, a delta, a tenger valamiféle benső szökőkútként táplál és üzemeltet. A folyótorkolatok lüktetése, a tenger folyékony tükrének színvillódzása a deltapozíció mindenkori határhelyzetére figyelmeztet. „A határ maga is deltaszituáció: felbomlás, identitásvesztés, önmegkérdőjelezés, önmegszüntetés, szinte a halál átlépése és valami többlettudással való újjászületés. A delta gyűjtőmedencéje az Én és a Másik, az otthon és az idegen, a kicsi és a nagy, a forrás és a cél, a periféria és a centrum, a marginalitás-minoritás és a dominancia közötti ingalétnak.”¹⁷

Domonkos István költészetében, különösen a *Rátka* (1963) verseiben és a kötet címadó poemájában a táj tántorgásai, elfakadásai jelenetezik a nyers pannon huzatot (lásd még *Tisza, Tósírató*), a „delták eszelős kacaja”, a tengerek fenekén lappangó „kék halál”, az „azúr ékkő” megálmodása pedig a szubjektum határfüggőségét érzékelteti. „Amekkora rész létrejön általa a tengerből, az a személy határterülete, a határaitól nyer körvonalat. Az életre kelővel mégis a tenger igazi, végtelen kiterjedése mutatkozik, a tenger megvilágítja a szubjektumot, fölvilantja a határait, de önmagához hasonlítja a személy titkait.”¹⁸ Ahogy az 1970-es évek derekán született *Kuplé* megtévesztő dalformája komplex ritmusrendszert takar, és a versbeszéd alulszerkesztettsége, banalizált ütemszervezése a slágerforma, a dallikázás komikus kifordítása, úgy a vízre szállás, a kihajózás toposzára épített *Kanada* szövege sem csak az identitás parodisztikus morfológiája az *Áthúzott versekben* (1971), hanem a tarthatatlan jugoszláv valóság hipokrizisének a kifizurázása is, amelyben egykoron az önrendelkezés kanadai mintájú szocialisztikus egalitarizmusát és kiskereskedelmét reklámozták elérendő példaként. Az ugyanebben a kötetben olvasható *Kormányeltörésben* mesterien kidolgozott zenei felépítése, nyelvi szekvenciáinak alulretorizáltsága, magánszféra intonáltsága, szinkretista nézetrendszere olyan eredeti szemléleti ívet rajzol, olyan gazdag ritmikai szekcionáltságot mutat, amelyek a posztstrukturalizmustól és a textualizmustól a pop-artig, a szimulációs infantilizmusig és a dekonstruált meseszerűségig terjednek többek között, s a poétikai újszerűség, költői megújulás logikáját tekintve maradéktalanul következetesek. *A kitömött madár* (1969) és a *Via Italia* (1969) regényvilágának tengeri mámorát,

16 Ehhez Michael Taussig, *What Color Is the Sacred?* Chicago and London, The University of Chicago Press, 2009, 22–25.

17 Csányi Erzsébet, *Vajdaság: az átalakulás tégye (Kulturális kódok deltája Tolnai Ottó prózájában) = konTextus könyvek 1.*, szerk. Csányi Erzsébet, Újvidék: Bölcsészettudományi Kar, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2007, 53.

18 Utasi Csilla, *A fekete hold*, Újvidék, JMMT, 1994, 49.

látványelemeit, az *Őnarckép novellával* (1986) elbeszéléseinek akvatikus fogékonyságát a szárazföld felszíni mozdulatlanságának és a dülöngélő vízi világ monoton dinamikájának ellenpontozódásai kölcsönösen formálják teljessé. A tenger a vég nélküli belemerítkezések, lebegések, ringatózások őseleme, kiapadhatatlan forrásnak, adakozónak tűnik, ám nem csillapítja a vágyakat, nem oltja a szomjat, körülöleli a hősöket, de mégis távol tartja őket magától. Ezáltal mélyül a valóság hulladékainak temetőjévé, a testekben tenyésző érzécsalódások, a testek közötti csereaktusok bekebelezőjévé, az írás tevékenységének kikényszerítőjévé. Aligha véletlen, hogy a több évtized elmúltával a Domonkos Domi István néven megjelentetett *Yu-Hu-Rap* (2008) kötet versbeszéde pontosan erre a tulajdonságára réved vissza: „tenger / ácsorogni áradozni / tőled tanultam / önmagát ringató / öröm / mélységnek álcázott / közöny”.

Végl László korai műveiben, az *Egy makró emlékiratai* (1967), *A szenvedélyek tanfolyama* (1969) és az *Áttüntetések* (1984) című regényeiben, továbbá a *Szitkozódunk, de szemünkbnél könnyek hullanak* (1969) című novelláskötete elbeszéléseiben a pannon fateknő képzetével társuló tenger az önmegfigyelés, a bensőbe pillantás sorsmetaforájává alakul át, az antropológiai zóna szegmentumává jelölődik ki, amely a távollét fenntarthatatlanságára, a menekülés lehetetlenségére figyelmeztet. Habzó fodrai, rémítő viharai az önérzékelést, az önszembesülést mint a törvényen kívüliség állapotát idézik. Miközben a szabadságról szőtt álmok és a közös csavargások ideális helyszínéül kínálja magát, közönyös hullámozása a folyóparttól tengerpartig utaztatott, kényszermozgásaikban tetten érhető testek tranzitivitásának, szervérzeti sivárságának tompa felhangjait visszhangozza. A tartományi élet bomlékony minőségeinek középpontba kerülése így az idegentapasztalat és a kisebbségi számkivetettség személyes életre vonatkozó, finális érvelési sémáit, kérdésformuláit ütköztetheti revelatív erővel.

Maurits Ferenc festészeti és költészeti anyagként értelmezett folyójának és tengerének pillanatnyi kopársága, megdermedése, időnkénti szürke bukdácsolása az 1960-as évek vége óta áll vitathatatlan rokonságban Böndör Pál tenger melléki, karsztvidéki költészetének nyomvonal-szakadásaival, pusztító és pusztuló természeti kettősségével. Balázs Attila prózaírásának folyó-archeológiája (pl. *Cuniculus* [1979], *Szemelvények a Féderes Manó emlékirataiból* [1986], *Ki tanyája ez a világ* [2000], *A meztelen folyó* [2001], *Kinek észak, kinek dél* [2008]), valamint Fenyvesi Ottó költészetének, képzőművészeti munkásságának tenger rajzolata és oceanográfiája (pl. *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon* [1978], *Kollapszus* [1988], *A káosz anyyala* [1993], *Buzz off!* [1994], *Amerikai improvizációk* [1999], *Blues az óceán felett* [2004]) az emlékezet mint tájkép poétikai hatásfunkcióit, a történelmi játszmák alulnézeti perspektíváját, családi magánmitológiáját, szubkulturális morzsáit kamatoztatja bő három évtizede.

Az *Új Symposium*hoz kötődő alkotók törekvéseiben a mások hangjának jelölt vagy jelöletlen asszimilációja szintetizáló folyamatként érhető tetten, diakronikus és szinkronikus párhuzamosításokban, áthallásokban jutva érvényre. A sokféleség birtoklásában az anyanyelvi kultúra, a környezetnyelvi műveltség és a világirodalom termékenyítő hatásai köszönnek vissza, egyformán érdemlegesen. Ezúttal főként Tömörkény István tiszai, dunai, adriai legendáriumának elemeire, a partra ügyet sem vető hőseire (*Tiszai legenda* [1895], *A Duna lánya* [1895], *A tengeri város* [1896] stb.), a tenger költészetének Herczeg Ferenc-i impresszióira (*Szelek szárnyán* [1925]), a Lorand Gaspar-i fényvizsgálat, színkezelés és nyelvhasználat plazmatikus minőségeire, továbbá Horváth Elemér orfikus költészetének trópusi kékjére, dunai, tiszai, lajtai, ipolyi együttthatásaira érdemes utalni a magyar irodalomból. A déli szláv irodalmakból a Mediterráneumra valamiért neheztelő Miroslav Krleža verseinek dalmát díszlete, „pávatoll-szivárványú”, ezüst és selymes „pók-háló tengere”, Miloš Crnjanski sebzett, bevérzödött, vajúdjó tengere, Tin Ujević imádott

Makarskaja, pezsdülő azúrja, Stevan Raičković fenyegető és garázdálkodó, kígyószerű Tiszája idézheti meg. Ugyanígy lényeges azonban Herman Melville, Joseph Conrad, Saint-John Perse recepcióját szintén kiemelni, hiszen a tenger mint a körkörös végtelen erőpróbája, kihívása e három szerző műveiben fokozódott elemi jelentőségűvé. A maga archaikus, mitikus és kozmikus rangja miatti összetettségében a közösségiségnek és a nemzetköziségnek olyan tér-idő koordinátája, amelyben minden emberi kapcsolatforma, közelterülés, egybetartozás más-más kontúrokkal hangsúlyozódhat. Saint-John Perse *Anabázisának* (*Anabase*, 1960) szavaival: „*Emberek, föld porából való mindenféle népek, / szatócs és dologtalan népek, peremvidékek és túl-vidékek / népei, ó, porszem súlyú népek a föld emlékezetében; / völgyek és fennsíkok népei, omlékony világunk ormainak / népei; jel- és magyszimatolók, sugallatok hitvallói / Nyugaton; nyomolvasók, évszakkövetők, táborbontók / hajnali gyöngye szélben; ó, világ kérgén kutat kutatók; / és ti, akik okot kerestek, okot találtok, hogy máshová / menjetek // nem kereskedtek sósabb sóval, mint amikor reggel, / a világ füstjeire fennen felaggatott holt vizek birodalmainak / sejtelmében a száműzetés dobjai felébresztik a / lomokra ásitó // örökkévalóságot a határokon.*” (Bognár Róbert fordítása)

A térszervezés, a térbeli környezetalakítás, a felfedezés hibrid archeológiáját már a *Delta* első részében (1969) Joseph Conrad nevével fémjelvezve értelmezte Tolnai Ottó az utazás, az életút, az életutazás relációjában, a *Balkáni babér* (2001) kötet *Érzékiség gyónásom* című nagy egységének határázónás teofániájában pedig Herman Melville Ahab kapitányának fehér bálnája ön maga egyetlen lehetséges teológusaként folytatja küzdelmét a tengerésszel. Tin Ujević *Javaslat egy önéletrajzi vázlatához* (*Prijedlog za jednu autobiografsku skicu*)¹⁹ című posztumusz írásának megfontolásai és latolgatásai szerint a „*tenger tartalma nem összegezhető egy kurta elemzésben, a tenger képével a tengeri tájképek festői, a költők, a kulisszafestők ismertetnek meg bennünket*”²⁰. Tolnai Ottó kék füzetének bejegyzései a *Gyökérrágóban* (1986) ugyanebben a szellemben születtek a nagyrabecsült horvát, szerb és szlovén festőművészek, nevezetesen Ljubo Ivančić, a Párizsban megfordult Juraj Plančić, Petar Lubarda, Milan Konjović, Sava Šumanović, a Velencéhez kötődő Emanuel Vidović, a tudását Madridban tökéletesítő Frano Šimunović, az ugyanezen helyszíneket szintén jól ismerő, de Bécsset, Zürichet, sőt Dachaut is megjáró Zoran Mušič és az aradi születésű, Budapesten Művészeti Akadémiát végző, Münchenben is tanuló Ivan Tabaković képcsarnokának megteremtésével.

Domonkos István 1963-as Rátkájának biztos kiindulópontja a Saint-John Perse-i *Dicséretes* (*Éloges*, 1960) „*mintha-ég-volna*” tengere, amelynek asszociatív élménytömbje, szellemi sugallata az útközbeniség parttalan közérzetének hiányviszonylatait és idillikus átmenetiségét egyaránt fölerősíti. Az időbeliség makrokozmoszának felforgatása, a tér-idő kontinuum montázsszerű felbontásai, a műfaji és a stílári lerakódások metatörténelmi szerveződése a huszadik századi amerikai irodalom komoly hatását, markáns jelenlétét mutatja Balázs Attila és Fenyvesi Ottó munkásságában. Elsősorban Thomas Wolfe, William Faulkner, John Dos Passos regényírói módszereire, Wallace Stevens és William Carlos Williams költészetére hasznos itt gondolni, hiszen az ő műveik alapos ismerete nyomán az imént említett szerzők alkotásaiban jól érzékelhető, hogy a széttöredezett, újraszervezett, újraszerveztett kapcsolatformák, érintkezési zónák, mozgásfelületek már sohasem meríthetők ki és foghatók össze azokban a variációkban és kombinációkban, amelyekben valamikor ténylegesen létrejöttek.

19 Lásd Tin Ujević, *Tin u izlogu* (*Autobiografski zapisi*), prired. Nedjeljko Mihanović, Zagreb, Naklada Ljevak, 2002, 430–437.

20 Idézi Vlatko Pavletić, *Az ujevići költészet kiindulópontjai*, ford. Túri Gábor, = Tin Ujević, *Szelek játékszere* (*Válogatott versek*), Újvidék, Forum, 1981, 164.

A folyó, a delta a tenger mare nostrumként és mare infernumként ugyanúgy az egyidejű többlényegűség, a keveredés, az elegyedés, a fúzió és a konfúzió mintaképeül szolgál, kodifikál és szeparál, keresztülhatol és részekre bont. A maritim ikonográfia kisugárzása, a többnyelvűség, a regionális tagolódás és tagozódás, a hagyománytörténet sokdimenziós konszenzusa ez, egyfajta szuperszinkretizmus, amelynek elemei, jelei, jelszerű és jelszerűnek alig látszó kapcsolatai összevegyültségükben ágyazódnak a kultúra különbségi rendszereibe és viszonyos cserefolyamataiba, a szövegek közötti metszéspontokba, kereszteződésekbe. Az előbbieken sorra vett és jellemzett symposionista íráspraxisok, Sziveri János Danilo Kištól kölcsönzött kifejezését használva: „szabad gyakorlatok” feltűnő különlegessége, hogy a szubjektum, a beszéd tényleges alanya szeret eltűnni, eltűnedezni a folyók, a delták, a tenger felülete alatt, ahol egy olyan írástevékenység emléknymai hullámzanak, rétegződnek egymásra, amely nyomok nem azonosítják sem azt, akinek vízbe íratott vagy vízre íródott a neve, sem azt, aki ezt a tevékenységet kezdeményezte, elvégezte.

A különböző kultúrák, másfajta égtájak, eltérő civilizációk találkozási pontjában álló Vajdaság kifelé és befelé egyaránt nyíltni képes képzeletbeli kapuja nem a szeparáció, hanem a folyamatos cserelehetőségek ajtaja. *„Voltak időszakok, amikor ezen keresztül szabad áramlás folyhatott Közép-Európa, a Balkán és a Mediterráneum között. Az egyéni szellemi, intellektuális és érzelmi terepmonon ugyanúgy, mint a Symposion-típusú magyar és nem magyar orgánumokban, jugoszláviai projekteken. Más korszakok pedig éppen nem kedveztek vagy nem kedveznek a másság megbecsülésének, a sokrétűség értékeinek.”*²¹ Az újvidéki folyóirat érintett szerzőinél maga a Mediterráneum válik hol a membránjává, hol a történelmi és kulturális csuklópántjává, zsanérjává ennek az áteresztő szerkezetnek. Általa a nyelvi, kulturális, történelmi, felekezeti önértékelés messze túlnőhet a provinciális bezárkózottság, a szűk hatósugarú historicizmus keretein. A folyó, a delta, a tenger a meditációk és az emlékezetformák kimeríthetetlen tárháza, kiléptetheti a narratívát a fixált csomópontok, egyoldalú jelentések ösvényéről. Egyszerre vízbázis és a territóriumok kombinatorikája, állandóan leleplezi és kigúnyolja a területi előjogok meg a kulturális előítéletek rendszerét. A Mediterráneum közös jellemzője, ha létezik ilyen, talán az a rejtett, kritikus egység lenne, amelyben a tenger mint a szétszóródások, tovaterjedések és a fékezhetetlen áramlások bölcsője maga fedi fel az örökölt formák, alakzatok sérülékenységét, törékenységét.²²

Tolnai Ottó, Domonkos István, Végel László, Maurits Ferenc, Böndör Pál, Balázs Attila, Fenyvesi Ottó művészeti törekvéseiben a nativitás kérdése szorosan kapcsolódik egybe az állampolgárság, a lakóhely szerinti vagy az önként választott hovatartozás, az itthon és az otthon, az utazás, a vándorlás problémájával, az orfikusság tendenciáival, a makro, a gerilla, a jokulátor, a kisénekes, a vándormuzsik, a Yugo-Szindbád, a művész-huligán, a rocker pozícióival. A formátumos alkotókat éppen a *„belső transzformációra való képesség akadályozza meg a kis kulturális közösségekre jellemző megmerevedéstől, a provinciák kulturális önértékelésének túlzásaitól.”*²³ Már csak ezért sem tekinthető véletlennek, hogy a nevezett szerzők mindegyikének számos alkotása ismertnek és elismertnek számít különböző nyelvterületeken. A kulturális és a regionális identitás több egyenrangú lényeg alkotta szerkezete mindnyájuknál kitüntetetté tette és teszi azt az affinitást, amelyet Thomka

21 Thomka Beáta, *Egy Tolnai-metafora visszavezetése (A delta lehetséges poétikai redukciója) = konTextus könyvek 1.*, szerk. Csányi Erzsébet, Újvidék, Bölcsészettudományi Kar, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2007, 11–12.

22 Vö. Ian Chambers, *Mediterranean Crossings (The Politics of an Interrupted Modernity)*, Durham and London, The Duke University Press, 2008, 147–149.

23 Thomka Beáta, *i. m.*, 12.

Beáta a helyi, a specifikus, a marginális jelenség, alak, látás- és beszédmód iránti fogékonyságként, poétikai dialektus módján működő, komplex művészi magatartásként²⁴ nevezett meg Tolnai Ottónál.

Danilo Kiš 1984-ből származó nyelvszemléleti és nyelvhasználati intelmeinek két alapvető, érvényességéből semmit sem veszítő tételmondata, a „*Veruj da je jeziki na kojem pišeš najbolji od svih jezika, jer ti drugog nemaš.*” és a „*Veruj da je jeziki na kojem pišeš najgori od svih, mada ga ne bi zamenio ni za jedan drugi.*” (*Saveti mladom piscu [Tanácsok a fiatal íróknak]*, 1984)²⁵ messzemenően meghatározza Tolnai Ottó, Domonkos István, Végel László, Maurits Ferenc, Böndör Pál, Balázs Attila, Fenyvesi Ottó többirányú, sokműfajú szépírói tevékenységét s az ettől elválaszthatatlan művészettörténeti tájékozottságot, művészetelméleti kiforrottságot. Egyetlen alkotót sem találni a felsoroltak között, aki prominens képzőművészként és/vagy elméletíróként, művészetkritikusként, esszéistaként ne exponálta volna magát az elmúlt évtizedekben. A leginkább közös bennük talán az, hogy mintha mindannyian vitathatónak, elvethetőnek gondolnák a különbségtétel lehetőségét a forma és a nem forma között. Számukra a forma annyira nem formális, hogy csaknem az informálisba húzódik, csúszik át. A formalist bizonyos szerkezetípusok sorának, jelentésmagjának tekintik, amely a történelmi mankók segítségével időről időre, korról korra megmutatkozik. A folyó, a delta, a tenger szerkezete a vízállások formális struktúrája, gyűjtőtér, amely befogad, összeköttetéseket hoz létre és tart fenn, különböző minőségeket vegyít és tovaszállít, szüntelenül áramlik, a saját belső rendjének szabályozásával a maga víztömegmozgásait sokasítja.

Tolnai Ottó inspiratív érzésvilágának, szenzibilis gondolkodásmódjának, műbíráló attitűdjének, stiláris intenzivitású szerkesztői hozzáértésének igazi erénye és eredménye, hogy az elsőrangú elméleti felkészültség, művészeti igényesség, irodalmi pezsgés létrehozói, közreműködői az újvidéki folyóirat kialakította nyelvi és kulturális folyamszabályozás konceptualizmusának, land artjának, térszinforma-installációinak és környezetszobrászatának közvetítése révén egytől egyig megmerítkezhettek, hosszabb-rövidebb ideig otthonra lelhetek a Pannon-tenger módjára egykoron valóságosan, ma viszont már csak virtuálisan létező Symposion-deltában.

---

24 *Uo.*, 12.

25 Magyarul: „*Hidd, hogy a nyelv, amelyen írsz, a lehető legjobbjik, hisz másod nincs!*” és „*Hidd, hogy az a nyelv, amelyen írsz, a lehető legrosszabbik, habár nem cserélnéd fel semmilyen másikkra!*”, ford. Piszár Ágnes, = Danilo Kiš, *Kételyek kora (Esszék, tanulmányok)*, vál. Bányai János, Pozsony – Újvidék, Kalligram – Forum, 1994, 129.

Miklya Zsolt

Holnap virágozni fog a folyó

közelítések Tolnai Ottó virág-nyelvéhez

Genezis (Költő disznósírból)

Kezdetben volt a Tisza, minden a Tiszával függött össze, és a Tisza volt a Minden. „Ha egészen a születésemig visszamennék, akkor a Tiszát említeném, mint az első bölcsőt. Már két-három éves koromban belemásztam a Tiszába, aztán nem jöttem ki egészen középiskolás koromig. Annyira a folyóhoz kötődnek ezek a Tisza menti kisvárosok gyermekei, hogy egyfajta kételtűeknek is nevezhetők. Én a Tiszával magyarázom a költészetem...”

Tolnai Ottó a Tisza menti Magyarokizsán született, a Vajdaságban. A Tisza határfolyó, többféle szempontból is: közel az országhatár; a túlparton Törökkanizsa, egy egészen más világ; s határ a folyó Bánát és Bácska között is. „Megtanultam, hogyha átúszom, átkerülhetek egy másik világba. A túlsó part egy másik világ, tehát van egy másik világ, a túlsó part. A határ.” S van a folyó, amit át lehet úszni: „Istenem, átúszni a Tiszát! Én azt úszom az Adriát, az óceánokat úszva is...”

De az „át”-nál is izgalmasabb a „benne”. „Istenem, úszni a virágzásban...” Amikor virágzik a folyó, miriád tiszavirág, virágállatkák násza és halála történik körülöttem, s te benne vagy, közöttük úszol, rajtad történik és veled, a te történeted, folyód. Benne lenni a folyamatban. A határban.

Mifelénk – tiszántúli faluban születtem, éltem gyerekként – nem volt folyó, „száraz tónak nedves partján” nőtem fel, a falu szélén csak néhány kubikgödör, ami összegyűjtötte a talajvizet, adta tudtul, hogy összefüggő vízfelület is létezik, és távolabb a régi homokbánya, kint a határban. Így neveztük – nevezik ma is – a falut körülvevő, faluhoz tartozó földeket: határ. A földműves mindennap kint dolgozott a határban, a tanyai ember kint is élt, vagyis hát benne. Persze volt határ a települések között elhatároló értelemben is, mégsem ez a jelentés volt a fontosabb. Életet, létet adó, jelentő hely, a létfolyamatot biztosító terület volt a határ.

Vajon a héraikleitoszi gondolat – „Kétszer nem lépsz ugyanabba a folyóba” – is a benne lenni, történik veled (dinamikus) elvet hangsúlyozza az elhatároló, területet rögzítő (statikus) elvvel szemben? Mikor a határ, a folyó is szüntelen változik, hogy lehet stabil a terület, a part? S mégis érezzük, a hely(zet) zajlása, történése közben is, hogy van benne valami állandó, amitől part és folyó. S ez az állandó VAN nem absztrakció, elvonatkoztatás, hisz történik veled: belelépsz, úszol a folyóban, úszik veled, te vagy a folyó.

Szönyegút (Az azúr talpú Krisztus)

A hely (helyzet) bármi lehet. Például egy halványkék szönyeg a „kopottfekete” deszkákon, amit könnyedén táncol be a táncos, Suzan Linke, Tolnai lányának kedvenc táncosa. Lea maga is balett-táncos, a tánc mint olyan tehát professzionálisan is a családban él.

Ám itt a tánc, az ugrás genezisééről van szó, amit egy másik hely, másik szőnyeg idéz. Mondhatni szőnyegpárhuzam. De már az ugrás – képből a képbe – többet sejtet, többletet: „jöllehet a borzalmak párnája is halványkék göngyöleg”. S további „jegeces” sorok vezetnek, a holdfény keskeny sávjától a hajnal hasadásán és az „út (dülő-ország-)”-on át a rongyszőnyegig (Tolnai kedvenc szava a „rongyika”), ami az első szőnyeg volt a „csontszín családi ágy” előtt (biztos nem véletlenül alliterál). Egy nénitől vették a halpiacon, „csak hamukék sávok voltak benne / meg a közepe táján egyetlen fekete”, amit átugrottak mindig, „babonásan”, mintha itt is egy határ, határsáv keresztezné a szőnyeg (az út) folyamatát, s éppen a folyamatot biztosítaná az ugrás, az emelkedés. Persze ilyen „babonát” (transzcendenciát) nem lehet ellenpont nélkül ábrázolni sem, nemhogy megélni, kell az emberi, a csetlő-botló, szinte chaplini groteszk elem: „vittem a kávét a teát a csontszín ágyba / és a fekete sávnál / leforrázva anyád nagyot ugrottam / így lett a tánc az életünk”. Élettánc, násztánc, a csontszín családi ágy pedig folyóágy, benne foganás, a tánc és táncosé, és folyamat, folytatódás, „azon a szőnyegen tanultál járni te is”. A rongyszőnyeg is átalakul (folytatódik), áldást hozó/vivő helyé, létet közvetítő úttá: „egész eljövendő életedben az a néni terigessen éléd / rongyszőnyeged / legyen utad az emberek között a földön”.

Am a szőnyegpárhuzam tovább vezet. Már az ugrás elején (szőnyegről szőnyegre) jelezte a költő: „egyszer emlékszem már majdnem sikerült / szólnom egy ilyen szőnyegről / majdnem sikerült írnom egy ilyen szőnyeged”. De most, az ugrás után felismeri a táncosnő talpai alatt „azt a végtelen kék szőnyeged / amit én téptem (írtam)”. A tépés, „régi színes göncök” csíkokra szabdalása, majd szövése, sávokba, sorokba rendezése, mint az írás analógiája jelenik meg. És az írás is, tánc is, mint ugrás utáni léptek, „tapogató léptek” tovább vezetnek, „tengernyi lepedővé hajtogatják szét” a halványkéket, „tengernyi lepedővé, amilyenén krisztus járt”.

A felismerés, rácsodálkozás, akárha vízibolhára, tengerjáró poloskára, viola gázlómadarak lépteire, valóságos, nem festészeti motívum, költői metafora csupán. A versbe ékelt esszé gondolat a mottónak felvett Goethe-idézetre utal, mely Krisztus vízen járását az isteni és emberi természet legérzékletesebb találkozási pontjának tekinti, kell a kitérő, a reflexív ellenpont megint, hiszen táncokon innen, táncokon túl vagyunk már, a „természetfölötti-természetes” közel.

S egy újabb ellenpont, a gyermeki – hisz Krisztus is egy gyermeket állított példaként a tanítványok elé –, „krisztus talpai olyanok mint amikor / a gyerek pingáláskor kék festékbe lép / s mint összemáskálja a lakást / végigtrappol az előszobán / fel-le a fehér létrán / fel-le / míg egyszer túl nem szalad a tetőn”. A „túl”, az égi vizek lepedője pedig kék, s ugyan ki látja meg a lábnyomokat, a kék talpokat a kéken. Ki vette észre, ugrás előtt/után, „azokat az azúr talpokat / a keresztfán”?

Semmis nyomok (Mi volt kérded a legszebb Dániában)

Kierkegaard Ábrahámról szóló könyvében, a *Félelem és reszketés*ben a végtelenség és a hit lovagját hasonlítja össze. A végtelenség lovagja idegen ebben a világban, a létezés bánata és a végtelenség boldogsága tölti el, s a lemondás, rezignáció. A hit lovagja viszont, miközben mindezt ismeri, otthon van a világban (a végességben), sőt örülni tud neki, mindentől el van ragadtatva, teszi a dolgát. A táncos mozgása mutatja meg leginkább a különbséget: „A végtelenség lovagjai táncosok, akik képesek lebegni. Fölülemelkednek, majd ismét aláhullanak, és ez nem valamely áldatlan időtöltés, és nem is visszatetsző látvány. De amikor aláhullanak, nem képesek rögvést fölvenni azt a helyzetet, egy pillanatra meginognak, és ez az ingadozás mutatja, hogy mégiscsak idegenek e világban. Ez kinél jobban, kinél kevésbé feltűnő, mégpedig művészetük mértéke szerint, ám e lovagok között még a legművészebb sem képes elrejtteni

ingadozását. Nem a levegőben kell őket nézni, hanem abban a pillanatban, amikor leérnek, és éppen megérintették a földet – akkor felismerhetők. De hogy valaki földet érése pillanatában olyan legyen, mintha állna vagy menne, hogy a létbe való ugrást járássá változtassa, hogy a fenségeset a leghétköznapibb módon fejezze ki – erre csak az a lovag képes...”

Merész dolognak tűnhet Tolnai Ottót a hit lovagjával összehasonlítani (netán lovaggá ütni, mivel is, krumplicukorvágó késsel, lombfűrészszel, partvisnyéllel vagy egy lopott tű hegyével), pedig kézenfekvő a párhuzam: míg a hitlovag a „fenségeset a leghétköznapibb módon” fejezi ki, addig Tolnai számára a leghétköznapibb dolgokban egyszer csak ott a fenséges (a szent). *Mi volt kérded a legszebb Dániában* című versében így fogalmaz: „*a lét a semmis nyomokban mutatkozik legszívesebben*”. S egy semmis, hétköznapi nyom (jel) a versből: a koppenhágai kierkegaard-ban (sírkertben) a filozófus sírját keresve „*a sima füves sírokon szanaszét félmeztelen / napozó szőke lányok seregét pillantottuk meg / igen az volt a legszebb / ők azok a lányok voltak a legszebbek ott a sírokon / akárha a feltámadás fanfárjait véltem volna hallani*”.

A semmis kis nyomok létnyomok. A lét üzen, ad hírt magáról, s ha foglalata, határa a semmi, hát a semmi mutatkozik meg maga, s hogy a semmin túl mi van, egy más-lét, nem-lét, vagy az már az innen, vagy Isten maga, nehezen verbalizálható, csak a semmis nyomok mutatnak rá, mint lét-jelek, életanyagba rejtett (mártott) vízjelek.

„*A vízjel nem logikai kérdés, nem aforizma, nem isten lábának megragadása, nem is a tavasz tavalyról ismert látysága. Holott mindegyikre, főleg emez utóbbira, utalni látszik.*

De nem az.

A vízjel az az életed mikéntjének a jele az életed anyagában, melyet nem tudsz úgy kifordítani, hogy a vízjel kézzelfogható legyen. Talán épp a kifordítás maga, ez az már, ami a vízjelet tönkretesz. Emléke marad benned csupán. Meg egy csomó papirosodban, persze, maga a vízjel. Kifordíthatatlan.” (Tandori Dezső: *Vízjel*)

És lefordíthatatlan.

Hang az üresben (*Nincs nyelve*)

Nincs nyelvé. Nincs nyelve.

De akkor hogy lehet az, hogy mégis szól, rezeg, mint az a tijeśniói harang a semmihez koccanástól. „*Igen a legszebb hangú / jóllehet a leghalkabb / legvékonyabb hang volt az / a legszebb hangú harangot / abban a murteri kis városban / hallottam*”.

A költő (Ottó), miután már egy évtizede el van vágva az Adriától, akár egy Tömörkényhős, pusztai tanyáján hallucinálja a tengert, s azt a legszebb hangú harangot, amelynek „*nincs nyelve / azért szól oly tisztán / a dagadt nyelvé a lázas / mandulák nem zavarják*”.

Ahogy a boltos és felesége sem zavarja már „*az árva sajtaharangot*”, hogy megszólaljon, a bolt üres, gazdáit táborba hurcolták, csak egy „*drágakőszín döglégy*” szorult az üvegharang alá, az ad még hallható létjelet. Tolnai gyerekkori élménye ez, „*Hermann bácsinak hívták a tulajdonost, csodálatos kis üzlethelyisége volt, teljesen üres, súrolt padlóval, és egy pult állt benne, azon egy-két üvegharang, az egyik alatt krumplicukor, a másik alatt mézeskalács, szinte nem is volt más az üzletben. Csak ez a két intenzív harang.*” Miután elhurcolták az idős zsidó házaspárt, a gyermek Ottó bemerészkedett az üzletbe, az ürességbe, ott hallotta azt a hangot, ahogy az üvegharang alá szorult zúgó légy feje odaütődik az üvegharalhoz.

Hang az üresben.

Úgy kapaszkodik fel a harangozó is a kopott márványlépcsőkön a „*nyitott toronyba*” (torokba), „*akárha egy modern zenész*” az üresbe, semmis ürbe, csillagok jegét közelíti, ütögeti egy tűvel, lopott tű hegyével. A tűhegy, akár a tű foka (könnyebb a tevének, sza-

márnak azon általmenni, mint gazdagon, értsd: teherrel, megrakottan az Isten országába bejutni), minimum, semmis pont, amin egy (fű)szálnyi él talán át tud jutni. Tudja ezt a harangozó, a gyerekkorból ismert harangozók utóda, akik „különös emberek voltak. Szent Miska például, aki, mint egy zenibuddhista szerzetes, egy kézzel harangozott, mivel a másik kezét imára tartotta. Igen, ez pontosan megegyezik az egy kézzel való tapsolással.” (A rádióinterjú Jelenkor folyóiratban közölt első változatából.)

A harangozó halász különben, „a harangozást műkedvelésből űzi”, akár az asszony a csipkekészítést, aki fiatalon „agavészálból készített csipkét az oltárra”, igen, a műkedvelő még kedvvel végzi, kedvét (jó-, rossz- avagy egykedvét) hurkolja, tűzi körbe az üres körül, sok kicsi üres helyet (negatívot) képez az anyagból. Gyakorlati filozófiát tanult az asszony „a hvári bencés apácáknál”, hogyan tarthatja tisztán a szívét, teheti üres (szent) helyé, hogy válhat lelki szegénnyé, ezt gyakorolja. Tudja hát jól a harangozó (aki halász különben), hová kell nyúlnia, „tűt lop / az asszony szívforma párnácskájából”, mert virágot, tűt lopni nem bűn, nyelv nélkül főleg, kivár hát, amíg „ködkürt, számár bög”, a „babérral pakolt számarak” tudják a járást, de a kényes nyelv csak a büszkét tudja, büszkék közt tűt lopni nem bűn, cipelni fel a nyitott toronyba (torokba), lázas mandulák helyett csillagok jegéhez közeledve.

Fent a harangozó „üresbe döfköd” (nem jelzi ködkürt), s Ottó hallani véli (mintha agavészálon), ahogy a „csillagok jegét koccintja” a „fordítva felakasztott súlyos poharat ütögetve”, hallani véli, ahogy mint téli éjszakán egy pusztai tanya fölött: „Összekoccannak a molekulák” (József Attila: *Téli éjszaka*).

Persze Tijesnöban még nyár van, vagy ősz, vagy csak mediterrán tél, a halász, miután kedvét lelte (átszellemült), kihajóz ismét, „hálót húz”, teszi a dolgát, miközben „vakon pislog az azúrba / látni nem látja az úr arcát / csak a folyékony aranyat körüle”. S a Tömörkényhősök hallucinációi mellett a nagy műkedvelő előd részeg elragadtatása tűnik át (mintegy csipkeszálon) az időből: „... pattanó szívem feszítve húrnak / dalolni kezdtem ekkor az azúrnak, / annak, kiről nem tudja senki, hol van, / annak, kit nem lelek se most, se holtan. / Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak, / úgy érzem én, barátom, hogy a porban, / hol lelkek és göröngyök közt botoltam, / mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak / vendége voltam.” (Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség*)

Só és virág (Hegeszd össze nászod haláloddal)

„»És mitévő a szent az erdőben?« – kérdező Zarathustra.

Felelé a szent: »Dalokat költök és dalolom őket, és ha dalokat költök, kacagok, sírok és dörmölök; im-ígyen dicsérem istent.«

S miután Zarathustra magára hagyja az aggastyánt és egyedül marad, im-ígyen szóla szívéhez: »Vajjon lehetséges-e? Ez az öreg szent az erdejében még semmit sem hallott volna arról, hogy isten meghalt?!« (Im-ígyen szóla Zarathustra. Dr. Wildner Ödön fordítása)

Nietzsche, a nagy pesszimista látomása és hallomása cirka ötven év múlva – újabb ötven év távlatából visszavetítve – így alakul az aggastyán és Isten között:

„olykor mintha beszélgettek volna
az idén fészülsz-e kamillát mária
kérdzte
félek fészülni kamillát
felelte mária
félek átverem a fészű szögeivel
a kis tokos bíbiceket

tejes kisnyuszikat
mária te csak nyugodtan menj ki
a szikre és fésülj kamillát
meg később már július közepe felé
mintha azt mondta volna
menj le a tiszára mária
holnap virágozni fog a folyó
hegeszd össze nászodat haláloddal"

Az aggastyán itt persze nem a remete, hanem Vitéz Mária, Tolnai Ottó anyai nagyanyja, aki mitikus, ikonikus lénygé válik a költő számára, s már maga is időződve idézi meg versében a „szent” asszony alakját. Vitéz Mária „kislány korában apácának állt”, de aztán az apja „kivette a rendből / mondván itthon is élhet / szent életet / a kiskonyhában is / beszélgethet az istennel / és valóban attól kezdve hét évtizeden át / szent életet élt / ha nem gyúrta a levestésztát / nem mosott a pléhteknőben / az istennel beszélgetett / a kiskonyha súrolt padlóján / a gyűrődészkán térdepelve”. Beszélgetéértékű volt a mosás és padlóúrolás is, hisz „isten és a levestésztá mellett / a tisztaság volt / a legfontosabb dolog a számára... / pléhteknőjében olyan tisztára mosta / pruszlikjait üngöcskéit / hogy nem csak a piszok foltjai / a varrott foltok is eltűntek róluk / csipkerongyikává szépült / minden gönce”.

Minden évben fehérre meszelte kamráját, konyháját, ahol egy festetlen gipszfüzet volt a falon, minden alkalommal lemeszelte azt is, így szinte a fal része lett, egy falból kinövő, kiszóló relief. Azóta is „beszél” a gipsz, Ottó élőbeszédszerű írásművészete valahonnan innen is ered: „a gipszfüzet amellyel később én / palatáblára írtam / s amit írtam / mediterrán (adriai) spongyáimmal / azóta is hiába próbálok visszavonni”. Hogy mi is történt pontosan a gipszfüzettel, azt az életinterjúból tudjuk meg: „Gyermekkoromban leverték a falról, aztán elkezdtem írni vele a palatáblámra, és elírtam, szétírtam a gipszfüzetet, a szűzgipszfüzetet. Mintha egész opusomat azzal írtam volna, akkor ez egyfajta bűnbeesés is volt.”

A szűzgipsz beszél, ahogy a csipke, csipkerongyika, ahogy a só. Mert mire is jó a sziksó? (Vitéz Mária „templomba nem járt, csak olykor sziksót söpörni”). A szappanfőzés nélkülözhetetlen alapanyaga. (Vitéz Mária „kamrájában piramist képeztek / a szarszappan tömbjei”). És mire kell a tisztaság? Isten rothadása ellen. Hisz Vitéz Mária az utolsó, „aki még kommunikált vele / utána mint nietzsche mondta volt / elrothadt / mármint az isten”. Tolnai nem az „Isten meghalt” formulát alkalmazza, hanem a rothadás képét. A rothadás szerves folyamat, ami megakadályozható, ha a változást okozó mikroorganizmusokat elpusztítják, magas hőfokon vagy fertőtlenítő anyagokkal. A sziksó lúgos kémhatása miatt tisztít, fertőtlenít. A beszéd, a szó (csak egy fonémányira a sótól) szintén ilyen lehet: „Ti vagytok a föld sója. Ha pedig a só megízetlenül, mivel lehetne ízét visszaadni?” (Máté evangéliuma 5,13) – Hol történik hát Isten „rothadása/romlása”? A tanítvány (a „rend”) szívében, cselekedetében és beszédében.

„Olykor mintha beszélgettek volna”, szólal meg Mária éneke, mintha ballada szólna vagy zsoltár, s a beszélgetésben feltűnik a gyermekkor két mitikus helye, a Járás és a Tisza. Mindkettő – a szik és a folyó – „szent”, abban az értelemben, hogy ott valami több nyilatkozik meg, valami többlet, léttitok, amit lehet remeteként, apácaként vagy filozófusként, költőként keresni, de ami mindig is ajándék volt és marad. Mária számára a kamillafésülés félelme – tisztasága – evangéliumi érzékenységű, kicsinyei a bíbceik, kisnyuszik – „Bizony, mondom néktek, amikor megtettétek ezeket akárcsak eggyel is a legkisebb atyámfiai közül, velem tettétek meg” (Máté ev. 25,40). A haláltól való féltés, az élet védelme kiterjed az állatokra is, ahogy a lét – nász/születés és halál – epifániája is természeti jelenség, a Tisza virágzása. Vagy a só virágzása a sziken.

Sóvirág, tiszavirág, „szinte viráglénynek tudom magam vagy tudnám magam, ha ez nem hangzana túl szépen”. És túl a szépen, Isten rothadásán, Mária „sót söpörni jár a járásra / sőt párolni áll velem az adrián”, mintha csak szót párolna, söpörne.

Felhasznált irodalom:

Tolnai Ottó:

Költő disznózsírból. Egy rádióinterjú regénye. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004

Az azúr talpú Krisztus – In: *Versek könyve.* Széphalom Könyvműhely, Bp., 1992

Mi volt kérded a legszebb Dániában – In: *Versek könyve*

Nincs nyelve – In: *Balkáni babér.* Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001

A 13-as mikrofon. Parti Nagy Lajos beszélgetése – In: *Jelenkor* 2003/5.

Hegeszd össze nászod haláloddal – In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben.* zEtna, Zenta, 2006

Thomka Beáta: *Tolnai Ottó.* Kalligram, Pozsony, 1994

Søren Kierkegaard: *Félelem és reszketés.* Európa Könyvkiadó, Bp., 1986

Tandori Dezső: *Vízjel* – In: *Holmi* 2001/11.

József Attila: *Téli éjszaka* In: *József Attila összes versei.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1971

Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség.* In: *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1973

Friedrich Nietzsche: *Im-ígyen szóla Zarathustra.* Fordította. Dr. Wildner Ödön, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp., 1908 (digitális változat)

Biblia (új fordítású) – Kálvin Kiadó, Bp., 1990

Fekete J. József

Szikarcnyi kisvilágok

„...na látod, olykor éppen ezt, a szikarcnyit kellene használnod a semmi, a semmis helyett!”

T. O.

Tolnai Ottó a semmis dolgok ékszerdobozának szövegekkel megtöltésére meg a műfajok közti átjárhatóság megteremtésére hegyezte ki az íráshoz elengedhetetlen ácsceruzáját. Bármire is nyúlt, mindenben számottevőt alkotott, verseit, prózáit, esszéit, drámáit, képzőművészeti írásait, életvallomását egyaránt a magyar irodalom fontos eredményei közt tudhatjuk. Legihletőbb, ha mindezeket egymásra irányuló áttűnésükben, átszíneződésükben, átfedésükben szemléljük, hiszen a különböző műfaji jellemzők a Tolnai-alkotások esetében nem a műfaj szabályainak megfelelést szolgálják, hanem eltörlik a határokat az epika és a líra, a tárgyilagosság és a szubjektivitás, a fogalmi beszéd és az immagináció, az érzéki tapasztalat és a fikció, a centrum és a periféria érték kategóriái közül. A Tolnai-műfaj sikamlós, megfoghatatlan, öntörvényű, maga a fajsúlyos műfajtalanság, ahogy Balázs Attila nevezte találóan egy könyv¹ ismertetőjében. Thomka Beáta 1998-ban a *Korunk* novemberi számában közölt méltatásában „a formátlansággal való formázás” eljárásaként azonosította Tolnai alkotástechnikáját. Kétségtelen, hogy a líra, a széppróza, az esszé és a napló négyesegében születnek vallomásos és autobiografikus szövegei. Költészetében és prózájában spontánul, szinte még definiálatlan állapotokban bukkannak fel a motívumok, előbb kelnek önálló életre az irodalmi szövegben, minthogy pontos meghatározás születne róluk, majd a leírásuk szüntelen pontosításának igyekezete tartja éveken, évtizedeken át a szövegek középpontjában ezeket a motívumokat. A körjük emelt rozettás szövegépítmény, rizomatikus burjánzás a szöveg túltöltődésének veszélyét is magában hordozza, „a versek kompresszálnak [...] a prózai művek is túlszűföldnek, szétrobbantják önnön formájukat, minden pillanatban explodálhatnak”². A Tolnai-féle rövidpróza karakterisztikusan formátlan: a prózavers líraiságától az anekdotáig, a bő forrású mesemondástól a lexikonszócikkig variálnak a szövegek. Némelyek hosszan futnak ki, narrátorok váltakoznak bennük, mások kurtán-furcsán, a legváratlanabb helyen érnek véget, szinte továbbírásért kiáltanak. Talált történetei – nem kitalált történetekről van szó, és nem is annyira történetekről, mint inkább mitizálódo történetfétisekről, avagy tárgyfétisekről, tájféfítisekről és szöveg-fétisekről –, tehát talált történetei a hétköznapi semmisségeket emelik nem mindennapi jelentőségűvé. Valahogy úgy, ahogy az eseménytelenségéből is szenzációt generál a pezsgő, fortyogó pletyka, ahogy a folyton alakuló és csiszolódo orális közlés élvezetes mesét sző az élet mindennapos eseményeiből. Rövidprózáiban gyakori a függő beszéd, ami költészeti szerepjátékainak (*Gerilladalok*, *Wilhelm-dalok*, *Vidéki Orpheusz*, *Arvacsáth* stb.) folyománya.

1 *Tolnai-symposion* – Tanulmányok Tolnai Ottó műveiről. Szerkesztette Thomka Beáta. Kritikai Zsebkönyvtár 3., Kijárat Kiadó, Budapest, 2004

2 Tolnai Ottó: *Grenadirmars. Egy kis ízelt opus*. zEtna, Zenta, 2009, 229. p.

Az elbeszélés szerzősége nála dinamikusan változó és hangsúlyozott. „A beszédszemély módszeres promóciója” (Virág Zoltán) révén a felbukkanó elbeszélői hangok tulajdonosainak van nevük, leggyakrabban a vezérszólámat vivő elbeszélő baráti, ismeretségi körébe tartozó férfiak és nők ők, akik egy-egy történetet úgy engednek szabadjára, hogy amikor az orális vándorút során visszakérül hozzájuk, már nem biztosak benne, honnét is ered a történet, Tolnai infaustusainak³ melyike is az ötletgazda. Az ilyen szerepváltó elbeszélés során a narratívából hiányoznia kellene a homogenitásnak, ami viszont éppen az ízelt szövegek összekapcsolhatóságát igazolandó, folytonosan egységes hangként nyilvánul meg.

Az esemény Tolnai rövidprózájában azáltal válik „hitelessé”, hogy elbeszélés tárgyává lesz, és az elbeszélés több szempontból újból felidéli a történetet, és ilyenkor nem ütközik meg senki, hogy a tanyákat járó vízmérő hol 15-ös anyacsavart köt a kútba leeresztendő spárga végére nehezkül, hol ugyanezen a spárgavégen 10-es anyacsavar függ, mert a tanyán lakó embert fontosabb dolog érdeklí, az, hogy éppen hol lehet a tenger szintje, és ő alatta van-e már, vagy még fölötte. A történet hitelét a legendává válásig ismételt, újabb és újabb asszociációkkal dagasztott elbeszélés adja meg, valamint a részletgazdag előadás, amiben a képzelet olykor elvétí a pontosság fonalát. Tolnai nem kitalálja történeteit, hanem továbbírja, olykor messze túlírja, de mindenképpen szétírja a talált történeteket, azzal tölti meg őket, amit eredetileg nem tartalmaztak, így végül minden talált történet Tolnai-történetté csiszolódik a vele babráló tépelődés, vizsgálódás, forgatás és csiszolás során.

Az asszociációs szövegduzzadás magva leginkább valami „*semmis*”, perifériális, a világ összhangzatában jelentéktelennek tűnő dolog, „*semmis kék-fehér tarajok, habok*”, „*semmis mozzanat*”, „*semmis beoadult mütő*”, „*semmis aranykelevézek*”, „*semmis kisvilág*”, „*semmis resti*”, „*semmis adatok*”, „*semmis tengerszemek*”, „*semmis részlet*”, „*semmis detaillé*”, „*semmiségünk misekönyve*”, „*semmis svéd festő*”, „*semmis helyi adatok*”, „*semmis lemezke*” stb. Tolnai két utóbbi könyvében, a *Grenadírmarsban*⁴ negyvenötször jelenik meg a „*semmis*” kifejezés, hússzor a „*semmi*”, huszonkétszer a jellegzetesen tolnais szófordulat, a „*sosem is*”; a prózakötethez képest egyharmadnyi terjedelmű *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben* verskötetben⁵ ugyanezen szavak előfordulási száma: „*semmis*” – 10, „*semmi*” – 23, „*sosem is*” – 19. A frekventált kifejezések nem egyszerű szófordulatok, hanem a világmodellézés irodalmi eszköztárának sajátos funkciót nyert kellei, poétikai meghatározói, hiszen Tolnai költészetéről is úgy nyilatkozik, hogy az köldökzsinóron „*csüng a semmibe*”. A *semmis* dolgok, a jellegtelen, semmilyen különleges karakterjeggyel nem bíró részletek azért kerülnek a hozzájuk közel hajoló elbeszélő szövegeiben központi szerepkörbe, mert olyan asszociációs hálót teremthet körük, amely az „*értelemtelítődés*” (Thomka Beáta) egyszeri metaforaként megképződő szintjére emeli eme *semmiségeket*. Virág Zoltán erre vonatkozóan a Tolnai-szövegekben „*a minoritás és marginalitás esztétikájának*” működésére hívja fel a figyelmet. Ennek a *semmiségekre* alapozó poétikának természetesen van kontrapunktja is, az „*irdatlan*” ellenpoétikája, amiről Tolnai a *Grenadírmars* 385–386. oldalán ír Rüdiger Safransky Nietzsche-monográfiája kapcsán.

Kisprózái, rövidprózái már kezdettől⁶ a nagyobb egységbe szerveződés szándékát hordozzák magukban. Tolnai költészete és kisprózája is döntően alanyi, a legközvetlenebb

3 alteregóinak

4 Tolnai Ottó: *Grenadírmars. Egy kis ízelt opus*. ZeTNA, 2009, 397 o.

5 Tolnai Ottó: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben*. Regény versekből. zEtna, Zenta, 2006, 244 o.

6 A *Rovarház* (1969) regény címe és a legutóbbi, *Grenadírmars* prózagyűjtemény alcíme – *egy kis ízelt opus* – között lehetetlen nem észrevenni az ízeltségre, az összekapcsolódásra, összetettségre utalást.

értelemben az: arról ír, ami vele történik, amit átélt, látott, tapasztalt – noha a hallomásból szerzett ismereteket is magába gyúrja a születő szöveg –, miközben a semmis dolgok avatott adminisztrátoraként készíti elő a számára fontos tárgyak, fogalmak, jelenségek és érzelmek képlékeny, minduntalan mozgásban, alakulásban lévő katalógusát, a fikcionált fő művet, Tolnai Új Világlexikonát, a szikarcnyi dolgok ékszerdobozát.

A rezgés, a hullámhossz, az interferencia, az oszcilláció, az amplitúdó, a fázis, a harántrezgés, a vibráció, a hullámfelület, a hullámmozgás mind fizikai fogalmak, semmi közülük az irodalomhoz, csupán átvitt vagy metaforikus értelemben kapcsolódhatnak hozzá, ezért különös, hogy Tolnai, és interjúvallomása⁷ nyomán értelmezői is, a rezgőmozgást, annak fizikai tulajdonságait használják sajtáságos, ráadásul korántsem zenei, hanem sokkal inkább vizuális ihletettséggű költészete szenzibilitásának leírásakor mindaddig, amíg a hullámfelület és a hullámmozgás metaforikussága és metonimikussága nyomán megközelíthetővé nem lesz ennek a költészetnek a forrásvidéke – a Tisza – és a Tolnai-poétika del-tás torkolata – az Adria –, „*mint létezésünk nélkülözhetetlen dimenziója*”⁸. Tolnai maga adta és adja újra a *Költő disznózsír*ből kötetben értelmezőinek fogódzól a tiszavirágot, jelezvén, már Arisztotelész is értekezett erről a különleges rovarról. Csakhogy az ókori filozófus nem költészettani kategóriaként foglalkozott a kérészekkel, Arisztotelész csupán Tolnai asszociációburjánzását szemléltetendő került a szövegbe. A filozófussal szemben Tolnai a költészet definiálásához hívta segítségül a rezge lényt, a tiszavirágot.

A Tolnai-jelenség megértéséhez számottevő segítséget nyújtott Thomka Beáta „alternatív monografikus vázlatával”⁹ és szerkesztői munkájával (meg mindazok, akik szerepelnek a Tolnai-symposion lapjain), Mikola Györgyi kommentáros könyvecskéjével¹⁰, Parti Nagy Lajos interjúkötetével, tökéletes megalapozottsággal rámutattak, hogy a magyar irodalmon belül vannak olyan teljesítmények, amelyek görcsmentesen illeszkednek az európai irodalmakba – Tolnai hangoztatott vidékisége, provincialitása ellenére, vagy éppen ezáltal, kétségkívül a kortárs magyar írók egyik legeurópaibbja. Tolnai Ottó művés-zete az egyik megértésre, megmérettetésre és az irodalomtörténet-írás által leírásra váró területe a huszadik-huszonegyedik század magyar irodalmának, s ez az értékelés, ha nem is lázas ütemben, de beindult, mozog, nivellálódik, beépül a köztudatba, jelen van a médiumokban, van élet- és léttére. A Tolnai-műveknek mára van értelmezése, befogadása, elfogadása, elutasítása. Lehet róla beszélni, leírható, megfogalmazható. Faktum, amivel lehet valamit kezdeni.

Tolnai Ottó verseivel, prózájával szemben igencsak óvatosnak kell lennünk, könnyen átejtik az olvasót. Általában ahol valami metafizikai mélység sejlik a szövegben, ott inkább valami kézzelfogható tény, valóság szelet, látvány-pillanat, érzékrezenés rejtőzik, erre épülve burjánzik az asszociációs háló, ami elvisz az irodalmon kívül megtapasztalhatatlan világ izgalmas terepére. Ennélfogva a tiszavirágba sem az illékonyt, a lét és a nemlét kíméletlenül mélybe zuhanó kötél-táncosát mint a költészet metaforáját kell keres-

7 Tolnai Ottó: *Költő disznózsír*ből. Egy rádióinterjú regénye. Kérdező: Parti Nagy Lajos. Kalligram, Pozsony, 2004, 400 o.

8 „...ahogyan Szentkuthy mondaná, erotikus, nihilista metaforája. Én, erről sokszor beszéltem, kiűrittem, kisöpörtem, kivájtam az irodalom centrumát, nagy úrt készítettem magamnak, amelybe behelyeztem saját, hozott semmis készletemet, naiv, jóllehet ugyanakkor szociografikus (a grafikus tűjével rajzolt) kisvilágomat, illetve e kisvilágot szervesen, rizomatikusan (csicsóka) növesztve, a tenger irreális kulisszája elé helyezem.” (*Költő disznózsír*ből, 105. p.)

9 Tolnai Ottó [Monográfia]. Pozsony, Kalligram, 1994. 208 o.

10 Mikola Györgyi: *A Nagy Konstelláció*. Kommentárok Tolnai Ottó poétikájához. Alexandra Kiadó, Pécs, 2005, 136 o.

nünk, hanem el kell képzelni a már az áradásoktól csillapodott júniusi Tiszát, amelyben a leendő költő apró gyerektársaival lassan csordogál lefelé, sodortatja magát az árral, és egyszerre csak forni kezd körötte a víz, habossá fehéredik a kétéltű kérészek nász- és gyászrepülésének szárnyalásától, a vízbe visszahulló szépséges tetemektől, és egy ilyen, évente egyszer magát megmutató tündérlény rászáll az ámuldozó kisgyermek kopaszra nyírt koponyájára, s mintegy antennaként viszi át rá Erősz és Thanatosz, élet és a halál, a nászgyász milliónyi szárnycsapásának rezgéseit, a remegés roppant rázkódásként járja át a hajtüskés koponyát, a vízben vacogó testet, a Tisza fodrait, az egész világegyetem egyetlen nagy rádió adó-vevő készülékké válik, amelynek központi kristálya a folyóban úszó kisgyerek, kobakján a haláltáncában is utánozhatatlanul kecses, immár öntudatlan rovarral. Ez a remegés, a világ adásainak fogadására alkalmas kristályrezonancia Tolnai költészetének kvintesszenciája vagy origója, avagy a talppont nyársa, szög a nadírban. Ebből eredően nevezi magát Tolnai újra és újra rezge lénynek, amelynek állandó létállapota a magas frekvenciájú remegés, a szünetmentes ráhangoltság.

Tolnai számára a jugoszlavizmus, az európeárság, a formabontó áthagyományozás, az avantgárd neo- és transzhozadéka olyan természetes lételem, mint az emlősöknek a föld, madaraknak a levegő, halaknak a víz, fűnek a termőtalaj, ami művészetébe transzponálódik és szövegtestekben manifesztálódik. A maga gyártotta, semmissé sűrített költészetében így nevezi ugyanis poézisét – Ladányi István meg Tolnait „semmike-esztétá”-nak –, folyamatosan fix pontokat keresve és felmutatva mindvégig az ezekkel a faktumokkal szembeállítható elérhetetlenről, a végtelenről beszél, a véletlenből generált szövegre minduntalan rávetíti az átfoghatatlanság végtelen – irdatlan – panorámáját, miközben igyekszik jellel tökéletesíteni a metaforát – ennek az eljárásnak azonban egészen más a módszertana, mint például a hasonló törekvésű szignalizmusé –, minél tisztább forma létrehozása a célja, poétikai célkitűzése: „írni mint a fű”, poétikailag körüljárt eszményei pedig a formátlan csicsóka, a sejtburjánzásos kórtünet, vagyis a karfiol, majd a fű, azután újra a rizóma, mindaz, amit Tolnai metaforikusan irodalomként határozott meg magánlexikonában. Utópisztikusan, csorbítatlanul szeretné birtokolni a világot. Erre azonban nincs módja: viszont adott a fraktál¹¹: ha az íróban képtelen megcsendülni a világ teljessége, akkor csendüljön vissza művészetében a világ művészet jellege. Ilyen egyszerű: erről szól Tolnai világoétikája: minden létező megérdemli helyét az univerzum ékszerdobozában.

---

11 A fraktál olyan alakzat, amely olyan részekből áll, hogy minden egyes rész az egészhez nagyon hasonló kicsinyített másolat. A fraktálok meglepő tulajdonsága, hogy: nem vagy alig változnak, ha kicsinyítjük vagy nagyítjuk őket. Önhasonlók, és olyan, a természetben is előforduló alakzatokhoz hasonlítanak, mint a felhők, a hegyek vagy a szárazföldek partvonalai.

Tandori Dezső

Küzdelem egy elmondásért

„Bajod megértének? Hited megértének?
– Ha *magad* értened!”

Kinek akarnék elmondani – mit? Ady és az önmegmutatás vágya... az „ön”, íme, klasszikusan reflexív. De Petőfi se úgy akart illet, hogy helyet és viselkedési módot párosított (beugrott netán a csárdába), s a katona Batsányi sem udvari táncfigurákkal fejezte ki magát a porondon... ám elég. Hetvenkét év után rá kell jönnöm, legigazibb hozzáértésem költészeti, ám nemcsak a költészet nem érdekel *értve* oly nagyon sokakat, de a „vele” kapcsolatos dolgok, elemek, tudások, készségek, lelki akármik is bőven (messze!) helyettesítődnek egyebekkel a külvilági térből. (Hírnév, hiedelem, időbeli aktualitás, hallomás, képzelés stb.) Amit már külön el kell magyarázni...! Ami (a vers) nem magyarázza meg magát. Sokat forogatom magamban így, mint bonyolultabb kőforgató madár, egy kis munkámat... hagyjuk. Tizenhat sor, és legalább négy-öt rezzenetén múlik a... Lásd Wittgenstein. Ha már megvan (nekünk akár), mi múlik min, tényleg ne is beszéljünk. Ennek a reménytelen kis elmélkedésnek a hibája is épp ez. A réalrezon (hétköznapi átlag-ész) eleve arra hajlik, hogy mi lenne, ha mindenki felpróbáltatná terhét másokkal etc. Mondom erre valakinek: l. itt később: magam, ha enyhe szerénytelenség is, életközpontú szellem vagyok (nem szellemközpontú élet), tehát az életem dolgai fontos közlendők lennének, ha és amennyiben írásról van szó részemről. De ez visszatetsző lehet. Akkor meg? Fájó a „messze a legjobb otthon” (szakmámban), idegenben túl messze! Na, köszönöm. Nemcsak az van, hogy küzdünk „egy elmondásért”, de az is, hogy minek az elmondásáért?

Meg hogy minek (mi végre) az elmondás, meg hogy ha megvan ez az akármilyen (bennünk), azzal vagyunk igazán magányosak; ha nincs, hát...?

Hol, nem hol (I.)

„Nem beszélék; beszédülök”

Wittgenstein azt mondta – ne rémüljünk megint, észnél vagyok! –, amiről nem lehet beszélni, arról nem kell. Vagyis arról hallgatni kell. Magyarul ez nem félreérthetetlen. Hallgatni = hallani. Például. De ebbe itt ne. Hagyjuk azt is, hogy úgynevezett „célzatszellemi” (politikai) értelemárnyalata is volt (van) a dolognak (bizonyos idők folyományaként).

Magam, lassan, ide jutottam viszont: jó, hallgatni kell, de megvan már, hogy miről. Tehát keveset ér, hogy hallgatók róla, felőle. Megvan. Kipottyanhat a zse-bemből, sugározhatik a lényemből stb. Wittgenstein tétele, persze, kétértelmű marad. Az egyik eset: meg sincs kimondás-pontosságában az, amiről hallgatni kell. (Nem tisztázzuk, nem dolgozunk, miért.) Ellenben ha megvan (az a dolog): l. fentebb.

A filozófus olyasmit is mondott, hogy eszmetant tkp. csak költészetben lehet művelni, kifejezni, alkotni. Felesbe fogadom csak el. Annyi bizonyos, hogy – sokszor megírtam – úgynevezett *Töredék Hamletnek*-em tele van még zsenyéekkel, *ugyanakkor* filozófiailag eleget tesz Wittgenstein kérésének, a filozófus halála után nem túl sok évvel. S amit ezeken a helyeimen írtam (ne nézzük, mit „zen” jegy-ben, mit általánosabban) máig áll. Értem ezt így: nincs meghaladva (pl. az, hogy a költészet ilyen kifejeződésekig juthat).

Nekem ez az összefüggés azonban túl bonyodalmas volt, első látásra hiúsá-gokkal járt együtt (holott...!), évtizedeim során, szűk 40 év alatt, kialakítottam magamban a cím alatt idézőjelben (tőlem idézve) hozott tételecskét.

„Nem beszélek; beszédülök”.

Ennek kétértelműsége már – nekem – kafei, cage-i stb. világ. A magyar nyelv ajándéka. (Sok munkáért?) Mert hogy mint ezt például már előre ígérte nekem – s másoknak – egy korábbi, hangulatos négysorosom, nyelvi formáció jegyében, íme:

*Ki kéne békülni,
mint az ég, kékülni,
ki kéne, ki kéne,
ki tudja, mi kéne...*

...it tehát a kékülni, békülni hagyományos értelemhordozó, csak az „ülni” vég-ződés bennem megmaradhatott, motozott. (A kis vers mókája, ami miatt talán ér valamit, ez: a ki és a mi háromszorosa. Személy, iránymutató szóelem, tárgy.)

A beszélni és a szédülni. Külön nem kavargott bennem. Egyszerre döbbsentem rá, hogy a „beszéddé válni” jelentésben áll a ritkán, szinte sosem használt „beszé-dülni” ige. Árva, árvalni. Madár – madárujni? Hím – hímujni? E két utóbbi pl. nem megy. De mehetne!

A beszéd esetében ez jól bejön. Ki tudja, miért, mi kellett (kell) hozzá. Vas István a halálból képezte: haláluló. (Haláluló kopasz koponyámat, ha jól emlék-szem a versre.) Ez is munkált emlékezetemben, köszönet érte, Pista!

Mármost fejezzük is be ezt a kis passzusunkat. Még nyitottabbá tettük Witt-i nagyurunk mondását. Nem beszélünk, csak – mint térbe, szakadékba, a kocsmá-ba hej-haj) beszédülünk. A kimondásba. Mi több: beszéddé is válunk! Hohó!

Nyelvi érzékelésünk dolga, mennyire érezzük azt, hogy mi magunk egészünk-ben beszéddé váltunk, avagy „csak” beszédessé, beszéd-félévé, egybek mellett beszéléssé is.

De ez a fajta beszéd-értelmezés (a fogalomé) már nem a kimondás, ki nem mondás ellentétpárosának jegyében áll.

– – – És most mennem kell, az ajtó túlján verébkém már ébred, tavasz jön, hamarabb van reggel, kötelességeim vannak velem, irányában stb. De mennyire jó, hogy ez van!

Legközelebb újra nekilódulok annak, amivel ezt itt most nem folytatom. Legközelebb el is magyarázom, miért nem, és hogy hanyadszorra lettem meg a fentebbiekkel... valamint hogy nem is a fentebbiek voltak azok... de már elég, beszédülök (beleszédülök) a fölösbe, a nem itt elmondandóba.

Wittgenstein nagyurunk természetesen beleérti „ezt”: nem az, hogy soha nem kell „arról” beszélnünk, „sehol” nem kell...

De – beleérti? Kérdés, jól értem-e. Vagy itt is: ahány gondolkodói érzék, annyi változat?!

Riportvers. Pontvers (I.)

Hol. Nem hol

*Hol nem hol. Direkt.
Hol honol. Kivet.
Befoglal hol-honába.
Hol tan. Hol-holt tan.
Hol-élve. Holtan.
Hol nem tan. Élve-holtan.*

*Ahol. Hol lohol.
Nem honol-bomol.
Holott dalolva. Tarol.
Ahol legottan.
Leg-el holottan.
Toldatlan megtoldottan.*

*Toldatlan toldás!
Áldatlan nem-más.
Mind-egy ugyanaz áldás.
Egy felkiáltás.
Nyitó jelzárás.
Tettleges absztrahálás.*

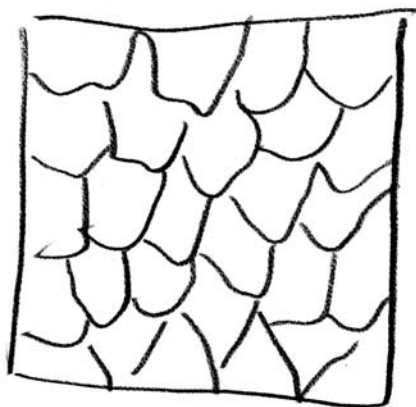
*Hol-nem-hol fotel.
Tettleg kelni kell.
Innen-part oblomovos.
Nézd ezt. Omolva.
Nézz Oblomovra.
Kél s nem. Téged orozva.*

*Nap kél. Nap nem kél.
Mint ha nem lennél.
Te – közben. Mintha lennél.
Mi hol e nem-hol.
Mi-ott az imhol.
Időzől. Régieknél.*

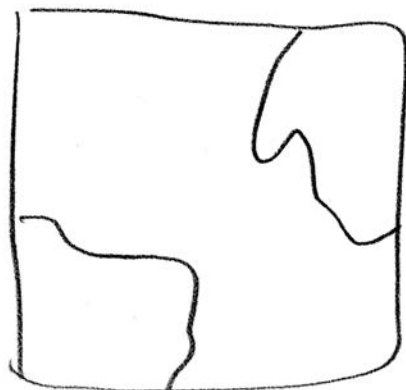
*Avagy. Újajknál.
Ez vagy. S az vagy már.
Csodakeddted rémszerdád.
De: csodakeddted!
Ha szerdád csügged.
Mint Robinson. Pénteknek.*

*Társat nevezett.
Naptárt elvetett.
Csodarémtársra szert tett.
Hol-nem-hol sziget helyett.
Kört járt. Ha reménykedett.
Hallgatott. Fülelt hitet.*

Hol-nem-hol sziget.

Hol hol-nem-sziget.
Mindenki sziget?

Nézz-be-Robinson sziget!

Hol, nem hol (II.)

„Ha már engem illet”

A kapálózós, igyekvő írásokból csak a kemény magokat ujjbegyem ki. Az írásnak ez különös tulajdona: csak a szellemileg *helyükre* jutó matériák maradnak érvényesek. (Már legalább forma szerint. Vesztőhely lehet, mondom Illyés stílusában, de vestső hely nem. *Akkor* hallgass, író!)

*

A következő barack-, cseresznye-, meggy- és almamagok bizonyultak megmenthetőeknek:

I. Mivel Tiszatájamat igyekszem segíteni vele, idekanyarítom. Vagyis ottan Csodakedd, rémszerda címmel megjelenendő könyvecskémet, mely is esszék, színes cikkek, filozofálások, egyebek gyűjteménye (Tóth Ákos és A 2 Olasz, hogy harsányan kiáltssam ki.)

Mi az, hogy csodakedd és rémszerda, és miért az én egzisztencialistaságomnak foglalata ez, ráadásul hogyan jön ide, hogy én (minimum angyal-) hívő egzisztencialista vagyok? Térek rá.

Ha nincs benn elégségesen már versben. A kedd csodája semmit sem ér, ha rá a szerda „rém”. S így tovább. Robinson hiába nevezte leendő barátját így: Péntek... ha rá maximum szabad szombat jön, netán rémszombat. Ám komolyra! Ha egyszer beléd költözött az érz(ül)et, hogy véged... s még az sincs, amiben Pascal bízik, hogy a dolgok sorával elfedjük a szakadékot (szemünk elől), amelybe rohannunk, akkor? Marad az angyalhit, a menekvés-mentség a *pillanatban*, de semmi jó nem jön végül. Hogy ez óriási közhely? Akkor nem, akkor mégsem, ha ez az alapérz(ül)eted! Ha ez tölt ki. Akkor a jelen, persze, különféle (esetleg teher, esetleg kellem) változatok bősége, a múltra is sok jóval tarkított gubancra gondolsz vissza, netán széttárt ésszel (karral), hogy te megtetted, amit... kellett... tehetted... végzetre volt... tévút volt... de a teljesen reménytelen „út”, kilátás, el nem fedhető váromány stb. – Nem fejezem be, ez csak összefoglaló egy nemlétező érzetfilozófus (jómagam) részéről.

Eldobott változatban (azt is teljes értékűnek reméltem, de nem lett) az „én” és az „ön” nem túl újszerű elkülönítését is adtam. Hogy az „ön”: reflexív, feltételezi a „másikat” (ember, dolog). Milyen ijesztő ez a fejtegetés-csontváz. Ha viszont körbekeríti sok esetlegesség, olyan se ide, se oda írás az eredmény, nem igazán használható semmire. Mindjárt rátérünk.

A „szakadék” értelmezéséről előbb. Nem annyira űr, mint koncentráltan üres hely, töredék rész, mintha a levegőből vágnék ki vízszintes tölcserít, indulópontja: nézése. A senki nézi itt a semmit, ablakomon át, íróasztalomtól. Mondható-e, „túlással” a konkrét életével azonosult valaki, s ezért ez az elemi érzete, hogy ő itt nem lesz. Ez is egy én-változat. Nem vonatkozáso, tehát nem „ön”. Még magányosabb.

S jön itt akkor. Jönnek az alábbiak. Egy tömör meghatározássá kopott az ügy.
VAN ÉLETKÖZPONTÚ SZELLEM.
VAN SZELLEMKÖZPONTÚ ÉLET.

Jobb a fordított sorrend. Mert én – nem is vagyok szerény?! – az életközpontú szellem vagyok. A másikat inkább az ideológusok, esztéták, író-ambíciójú kicsik-nagyok. Nekik van „életük”, én az „életet” tartom szellememből kiindulva (szellemem *helyett* lassan) érdemlegesnek.

Az „én” és az „ön” változatai itt könnyen levezethetők.

Másutt talán írtam, de kis rendszerünkből itt kihagyhatatlan. A „külsőt nem tartok” megállapításom (magamról). Ez az „én-ön” klasszikus esete. Ha mondtam is az alapmegállapítást, ez az imént jelzett besorolás fontos. Mert az „én”-re redukálódok vissza. Nem tartok külsőt, viccesen hangzik. Kezdtém is így pont-verset:

*Nem tartok külsőt.
Életet, mi több!
Már ahogyan azt értik.*

Aha! Nagyon is életközpontú szellem maradok, csak nem „azt” az életet értem itt, ami ahogy azt szokvány értik, ugye.

Ezt valaki, miután hallotta, úgy adta tovább: „A TD-nek nincs külseje.” Jó, ön-jelleggel nincs is. Vagy én-jelleggel? Na.

Tartható-e ez: ha már valamiről velem kapcsolatban van szó, baj, rossz, végzet. Ha *valamiről*? Ha *velem*? Természetesen ezek jelzés-jellegek, érzületek, kivihetetlenek.

Valamivel realisabb: „Ha nem érdeklődnék veszettül magam iránt, el volnék veszve, semmim se lenne.” Hm. Magam v. magam-dolga iránt? A „dolog, dolgom” már olyan, mint „külsőm”. Igyekeznek ilyet nem tartani.

Mind ezek a tételek a „Hol, nem hol” terepére tartoznak, mely nem térben van. Nem titkolom, én is a „Hol, hol nem” alapváltozatból indultam ki. De hát ilyen az egzisztencialista gondolkodás.

RIPORTVERS... (II.)

Kötő-jel. Mint. Pont

*Kötőjel, mint-pont.
Hasonlítást mond.
Pont. Hasonlatod. Elmondd.
Ne mondd: „Nem mondom.”
Tégy kettőspontot.
Hagyd. Idézőjel csak ront.*

Pont tudománya.
Vonal hullása.
Hol s nem skolasztikája.
Mozgás-nem-egész.
Mozgás. Nem. Egész.
Mintha a jelen múltna.

Vonalig. Pontig.
A jel. En-múlik.
Ódonul. Ódon maga.
Csodálkozódon.
Ah. Oh. Jel-ódon.
Ó. Ó. Ó. Vagy nem mondom.

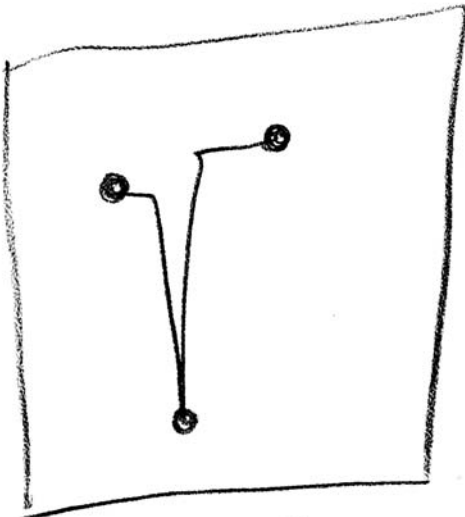
Mint. Ha. Szószünet.
Hasonlat. Követ.
Hasonlat köt két felet.
Mindig felező.
Tavaszi-telező.
Nyarazó. És ősz-elő.

Nézd. E kötőjel: ez ő.
Zenón. Klee. Ki nem telő.
De híja sem jön elő.
Teljesség bírja.
Semmi. Ha híja.
Pont-kötőjel. Kírja.

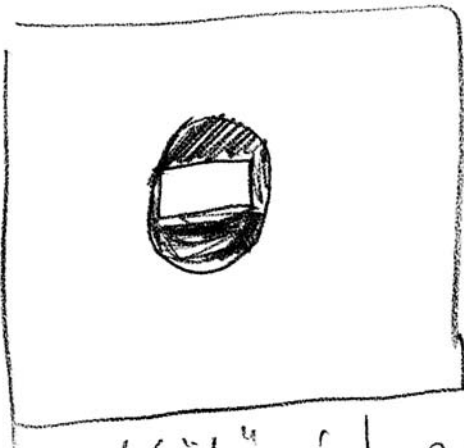
Jele kírta.
Kötelem. Néma.
Ponttalan kötő-elem.
Túl hetvenemen.
Mit kérjem: „Velem...”
Tér. Hova. Nem tér vissza.

Hasonlítódom. Mint ha.
Kötő jel kerül pontba.
Nem kerüli meg. Mondja.
Hiányjelgyümölcs pontja.
Nem ontja. Nem is rontja.
Skolasztika. Tagolja.

Filozofidim

nerre?

-Kötö jel pontban rez.

Balázs Attila

Papszigeti melódiák

*Az lelkös lényt, ki nem hordozná magában önnön
ellentétét, nem érdemes mögteremteni. Miként azt sem,
ki nem képes eljázani mást. Vagy a teremtés játékát
nem értve: csúnyán megharagszik.
(Mondá az Úr enfiának 2008. évében)*

Szereplők:

Emil	Ábrányi Emil
Lojás	Marosvölgyi Lajos
Pismány	Barcsay Jenő
Atyjuk	Soós János
Aporbá	Apor
Jákó	Ignjatovics Jakov
Diák Fülke	Fulco deák
Tihi	Vujicsics Tihamér
Pikasszó	Ilosvai Varga István
Dumi	Dumtsa Jenő
Dr. Gyulus	Katona Gyula
Gitti	Wein Margit
Ronaldinho	Ronaldinho

1.

Őt horgászó férfi szemben a közönséggel, egymáshoz egészen közel, mögöttük erdő sávja. Merev feszültséggel figyel ki-ki a maga úszóját. Akárha a zenekari süllyesztőbe lógna a damil vége. A jelenet kitart, ameddig csak lehet. Végül egyikük megtöri a csendet. (A beszélgetés kezdetben mechanikus, ismétlődő és csaknem értelmetlen, mint a kártyázók beszéde a véletlenül odavetődő kibic számára, csak utána bontakozik ki jobban, érthetőbben.)

EMIL: Szomorú vasárnap.

LOJÁS: Eh, mit lehet itt tenni.

EMIL: Pismánykám?

PISMÁNY: Nincs konstruktív ötletem.

EMIL: Atyánk?

ATYJUK: Isten kezében vagyunk. De kérdezzük meg azt, ki legrégebb óta van itt.

LOJÁS: Istent?

EMIL: Nem, magát az öreg ördögöt.

Csend. Hosszan. Figyelik az úszót.

EMIL: Szomorú vasárnap.

LOJÁS: Mit lehet itt tenni.

EMIL: Pismánykám?

PISMÁNY: Nincs konstruktív ötletem.

EMIL: Atyánk?

ATYJUK: Isten kezében vagyunk. De kérdezzük azt, ki legrégebb óta jár ide.

LAJOS: Istent?

EMIL: Nem, magát a süket öreg ördögöt.

LAJOS: Nem, a süket öreg ördög nem járhat ide, amikor Atyánk velünk van.

ATYA: Pszt!

LOJÁS: Tán pedzi?

Csend. Hosszan. Figyelik az úszót.

EMIL: Szomorú vasárnap. Ma semmi sem pedzi.

Csend.

EMIL: Szomorú vasárnap!

PISMÁNY: Nincs konstruktív ötletem.

LAJOS: Mit lehet itt tenni?

ATYA: Kérdezzük meg Aporbát. Hiszen ő itt a legidősebb Ho-ho-ho.

EMIL: Na, ha azt akarjuk, hogy ő is meghallja, világgá futnak a halak.

Csend. Hosszan figyelik az úszót.

EMIL: Aporbá.

Csend.

EMIL: Aporbá!!

Csend.

EMIL: Azt mesélik, egyszer a füle mellett sült el az ágyú. Aporbá!!!

PISMÁNY: Aporbának még a kukaca is elaludt a horgán.

APORBÁ: Eh, mi van? Má' megin' ugrálnak a szerény szavú költők? Teringettét!
A halak nem futnak sehová, csak elbújnak, mert manapság nem bíznak a gondviselésben. Ma ilyen pogányok a halak.

ATYÁNK: Aporbának tíz miatyánk büntetésből.

APORBÁ: He? Nem hallom. Ólom van a filemben is.

Csend. Hosszan figyelik az úszót.

PISMÁNY: Khm, nem láttátok Ronaldinhót a Bowling Klubban?

LOJÁS: Nem.

PISMÁNY: Pedig ott volt tegnap este. Egészen a homlokába dobta a haját, meg sötét szemüveget húzott, de ő volt az.

EMIL: És akkor még mondja valaki, hogy döglődik itt a turizmus.

LOJÁS: Ha egészen a homlokába fésülte a haját, meg sötét szemüveget húzott, akkor miről ismerted fel? Volt nála labda?

PISMÁNY: Nem, nem volt, azért valahogy fel lehetett ismerni a járásáról, például, amikor ment ki az árnyékszékre.

EMIL: Akarod mondani, valahogy olyan ronaldinhósan ment ki? Pár biciklissel? Meg ide nézett, amoda pisilt? Mint passz közben?

PISMÁNY: Látom, formában vagy te meg, kedves Emilkém. Nem hiányoznak neked a halak, úgyis csak műkedvelő pecás vagy! Tehát nem. Nem mentem ki utána a retyóra, amit mondok, mégis színtiszta igazság. A főpincér is felismerte flambírozás közben.

ATYÁNK: Mi közben?

PISMÁNY: Flamb..., na... Menten oly zavarba jött, hogy lángra lobbant a dekoltéjában a mellszőre, és üvöltve hajította el a palacsintát.

LOJÁS: És Ronaldinho erre mit csinált?

PISMÁNY: Csak vigyorgott.

LOJÁS: Ugyan már, mindég vigyorog az a srác!

ATYÁNK: Pismányunknak büntetésből tíz miatyánk lefekvés előtt.

PISMÁNY: Miért, Atyánk?

ATYÁNK: Lódításért, fiam.

PISMÁNY: Már miért lódítanék, Atyánk?

ATYÁNK: Hogy miért, nem tudom, de a Bowling Club még tavaly bezárt.

LOJÁS: Csak szeretné, Atyánk.

PISMÁNY: Beee-zárt? Ha tényleg bezárt, akkor hol jártam én?

ATYÁNK: A jó ég tudja, fiam.

EMIL: Hm, vannak nyarak, amikor valami egészen furcsa dolog történik az idővel... Elromlik, vagy mit csinál?

Csend. Figyelik az úszót, amikor a távolból gyönyörű női hang érkezik feléjük a víz színén. Nehezen lehetne megmondani, az iskolázott hangú hölgy épp mit énekel, inkább olyan hangpróba, gyakorlás. Hol elnyújtott, hol trillázó, de nagyon szép. (Hát nem?)

EMIL: Eh, szomorú vasárnap.

LOJÁS: Szomorú vasárnap? Hallottam már valahol, de ez nem az.

PISMÁNY: Baromi jó hangja van a nejednek, barátocskám. Még zárt zsalugátérek mögül is, hát még amikor kitarja.

EMIL: Valami Árgirus-operát emlegetett. Nem tudom. Tán ezt gyakorolja. Nem tudnám hirtelen megmondani.

ATYÁNK: Még én is szerelmes vagyok belé.

PISMÁNY: Nana, atyánk, tíz miatyánk!

LOJÁS: Kár, hogy mindezt Aporbá nem hallja.

EMIL: Hogy Aporbá mit hall, azt is csak a jóisten tudja, Lojáskám.

ATYÁNK: Meg maga Aporbá.

EMIL: Persze, meg maga Aporbá. Ezer éve itt kornyadozik ez az öreg a parton, mintha még ruhát se cserélne. Mintha gyökeret eresztett volna, és alig tudunk róla valamit. Írni-olvasni? Dunsztja sincs. Közben van egy olyan érzésem, hogy ősi szellemének kivételes képességeivel Aporbá bárhová eljuthat.

ATYÁNK: Ha így van, isteni adottság ez is. De legyünk türelmesek, és gondolkjunk Máté evangéliumára. Benne pedig arra, hogy nincsen olyan titok, amely ki ne tudódnék.

EMIL: Ámen, atyám.

Ének.

EMIL: Aporbából lettünk, Aporbává leszünk.

ATYÁNK: Hess!

A női operahang egészen karakteressé válik, zeng, végül elhalkul.

PISMÁNY: Kizsel Tündének meg új kutyája van.

LOJÁS: Mért, mi történt a régivel?

PISMÁNY: Eltaposták.

LOJÁS: Azt a kis édest? Azt a kis cukimanót, azokkal az apró lábaival meg a nagy vörös farkával? Honnan tudod?

PISMÁNY: Olvastam az újságban. Ott, ahol azt is, hogy Norbi meg már kacsaszíros kenyérral és borral is fogyni tud. Dolgozni akartam épp, hát nekiláttam leteregetni a padlót, mikor látom...

LOJÁS: Fenébe, hogy csinálja? Hogy nekem ez nem jön be?

PISMÁNY: Rossz helyre dugdosod.

LOJÁS: Mi?! Nem értem.

ATYÁNK: Csitt-csitt, gyermekeim.

EMIL: Az nem is a Kizsel Tünde kutyája volt.

Csend.

EMIL: Viszont tiszavirág.

LOJÁS: Most meg mit tiszavirág?!

EMIL: Csak azt mondom, hogy ezek kérészéletű figurák. Szappanbuborékok, értem? Puty-puty és kész! Tünde-Norbi, pinci-panci. Az örökkévalóság szempontjából egy fokkal jobb volt az a sztori, Pismánykám, a Ronaldinho gyerekekkel, bár egyre pocsékabbakat tud játszani az a kölök is. Mindegy, vele, a palacsintával meg a lángra lobbant mellszőrrel. Ezt meg kell jegyeznem. Szinte a szagát is érzem. Nem rossz verbális teljesítmény egy festőtől.

ATYÁNK: Távol az is az örökkévalóságtól.

EMIL: Távol. De mit akarok mondani? Ha például Kizsel Tündét behelyettesítjük Mária Teréziával, biztosan nagyobb az esélyünk arra, hogy netán még holnap is emlékezzenek ránk.

LOJÁS: Bölcs ám!
PISMÁNY: Nana.

Öblös hang szól be a színre, majd kiszórtatva megérkezik a gazdája is. Úgy mond: tekig csizmában.

JÁKÓ: Szép jó napot, nagy falatot! Dobárdán, dobárdán. Hogy megy a hal, kedves barátaim? Nem nagyon? Elmaradt a szakszerű beetetés? Majd a bizánciak segítenek.

Aporbá felkapja fejét, de nem szól semmit. Jákó szereli fel a saját botját, a többiek ismerősként üdvözlik, helyet szorítanak. Helló, helló! Jákó leül közéjük, gyakorlottan behajítja a saját cuccát, közben mondja a magáét (nem túlzott, de némi szerbes akcentussal).

JÁKÓ: Mária Terézia? Arsenije Csarnojevics pajtás, vagy ugye: Csarnojevics Arzen pátriárkánk, isten nyugosztalja, semmi köze a patkányméreghez, jel'dá? Amikor kifogta a maga megszenvedett népét a török igából, aztán elvezette őket ide, egyenest a Kánaánba, ugye, akkor itt többször is találkozott Mária Teréziával, annak két terhessége között.

EMIL: Lárifári!

JÁKÓ: Azt mondják, igaz.

EMIL: Lárifári!

JÁKÓ: Lári-e vagy fári, tény, hogy Mária Terézia egy időben a visegrádi várban lakott. Egyszer egy séta közben találkozott Arzennel, aki a derekára csavarva hordta a szakállát, vagy ha valamit nem akart hallani, akkor a füle körül, és jóvágású férfi volt. Nagyon megtetszett neki a pátriárka, így később, amikor csak tehetett, úgy intézte dolgát, hogy elkerüljön Szentendrére. Időnként titokban is meglátogatta Arzént, annyira szerelmes lett belé. De a kocsiját mindig farral állította be, mintha már épp indulóban volna. Na, azért a nép se hülye, gyorsan híre kelt ennek, úgyhogy véget kellett vetni az enyelgéseknek. Mária Terézia nem jött többé, de azt is mondják, huszonnyolc gyermeke közül az egyik, amelyik szakállal született, az Csarnojevics gyerek.

EMIL: Lárifári, Jákókám! Mária Terézia hű volt férjéhez, és sok gyereke volt, de nem huszonnyolc.

LOJÁS: Hogy hű-e? Ki tudná! Ellenben, ha jobban utánaszámolunk, amikor állítólag Visegrádon lakott a császárné, a vár akkor már romokban állt.

JÁKÓ: Nem tudom, szivikém.

EMIL: És hol volt ez a kis meghitt kéjlek?

JÁKÓ: A Szamárhegy oldalában, amerre tegnap Ronaldinhót látták settenkedni, nagy sötét lepkeszeműveggel.

EMIL: Ronaldinhót? Aha. Értem.

Csend.

PISMÁNY: Senki se mondta neki, hogy a Bowling mögött a kupleráj?

Csend.

LOJÁS: Hm, azt hiszem, Csarnojevics Arzén már rég a sírban feküdt, amikor Mária Terézia trónra került.

JÁKÓ: Nem tudom. Nem számít.

LOJÁS: Nem számít?

EMIL: Értem. Tényleg nem számít.

Csend. Mindenki a vizet nézi, amikor a mögöttük lévő erdőből furulyaszó hallatszik. Emil láthatóan ideges lesz.

EMIL: Francba!

JÁKÓ: Aaaa, ez csak a Tihi lehet, a mi kis kanos pomázi Faununk. Kecerészi az erdő tündéreit? Mindenesetre nagyon szépen szól a pikulája. Avakum Avakumovicsénak a mintájára faragta.

PISMÁNY: Kicsvicsének?

LOJÁS: Avakum Avakumovics szerb költő és zenész, aki már tizenkét éves korában feltűnt művészi fuvolajátékával. Nemcsak művész volt, szerzője a Tündértánc a Szamárhegy tetején című emlékezetes zeneműnek, hanem feltalálója is egy billentyűkkel ellátott fúvós hangszernek, a róla elnevezett avacumicának. A találmány lényege az, hogy ezen az eszközön keresztül mind a vidámság, mind a bánat szélesebb regiszteren és nagyobb volumenben fújható ki az addig szokásosnál. Akár fél tüdővel is, ami nagymértékben megkönnyíti gazdájának dolgát. Most világos?

PISMÁNY: Aha, ebből is látszik, hogy nem vagyok valami tősgyökeres szentendrei.

LOJÁS: Ja, Avakum Avakumovics ezernyolcszáztizenegyben lehelte ki lelkét: hirtelen megszédülve, majd hanyatt vágódva épp a Szamárhegyre vezető grádicson lefelé.

PISMÁNY: Honnét tudod?

LOJÁS: Emlékszem, valahol olvastam.

EMIL: Miközben felette egyetlen felhő nélkül, végtelen tengerként kékllett az égbolt, és még a sót is érezni lehetett a levegőben. Lehet, épp ez zavarta meg.

PISMÁNY: Káprázatos! Hogy az ember ne ragadjon ecsetet momentán. Olyan szép balkáni dolog ez. Szentendrei mediterrán. Forró napsütés. Juj, mindjárt elmegeyek festeni!

ATYÁNK: Maradj még, ki se dumáltuk rendesen Ronaldinho csodálatos szamárhégyi jelenését.

EMIL: Meg még a bowlingosat se teljesen.

Harangszó a távolból.

ATYÁNK: Fene egye meg! Oh, mit mondok... (szájon csapja magát) Nem másnak, nekem kell mennem.

Gyorsan szétszedi a botját, elpakol. A többiek nevetnek. Csúfondáros ének az erdőből.

TIHI (*láthatatlanul*): Elment a pap ürgészni, ürgészni; elfelejtett misézni. Misézni... he, he, he! (*Furulyál hozzá*)

ATYÁNK: Eh, Tihi! A garabonciás. Hanem, lássuk, ki jön velem templomba Jézushoz és az asszonyokhoz?

Síri csend, mindenki a maga botját figyeli mereven, csak Jákó nem.

JÁKÓ: Istentelen bagázs, de hisz tudja, atyám. Nem kell ezen csodálkozni.

ATYÁNK: Mindannyian a pokol tüzében forró olajon fognak sercegni. Az idő végtelenségéig.

Atyánk legyint, el.

JÁKÓ: Szegény, mindég megpróbálja. Dehát dum spiro spero.

LOJÁS: Aprópó, Dumi nem jön ma ki?

JÁKÓ: Valami olyasmit mondott, hogy beszédet kell írnia.

PISMÁNY: Mi, meghalt tán valaki?

JÁKÓ: Nem tudok róla. Mit akarok mondani, lehet, hogy a mi Tihinket akarja búcsúztatni damaszkuszi útja előtt.

PISMÁNY: Micsoda abszurd ötlet! Szíriában keresni a Rákóczi-induló gyökereit. Csak Tihamérnek juthat ilyen eszébe.

LOJÁS: Vagy nem.

PISMÁNY: Mi nem?

LOJÁS: Lehet, egyáltalán nem abszurd.

EMIL: Relatív dolog. Menjen csak, isten hírével! Ha az néki boldogság.

LOJÁS: Tudjuk, mennyire imádod, de azért, szépen kérünk mindannyian, fékezd magad kicsit. A társaság kedvéért.

EMIL: Jó, a társaság kedvéért. A mi bánatos kis vér-test-vér-sé-gün-kért, egyetlen Lojásám.

PISMÁNY: Szépen kimondtad. Mintha gyakoroltad volna.

Csend.

JÁKÓ: Meséltem már, hogy volt az, amikor találkoztam Petőfivel?

PISMÁNY: Uh.

LOJÁS: Milliószor.

JÁKÓ (*elereszti a füle mellett*): Éppen a Preobrazsenszka templom udvarán álltam, amikor...

EMIL: Nem inkább az volt, hogy a Komlókertben ültél?

Biciklicsengő hangja, majd kiszáratva nagyon helyes kisserác karikázik be a férfiak mögé, leszáll. Alig tartja a súlyosan megpakolt bringát. Ő Diák Fülke, a sörfutár, sportos szerelésben. A sör mellett egy zacskóban labdaszerű valami.

EMIL: Na, ezt megrendezni se lehetett volna jobban.

JÁKÓ: Talpra magyar, tikkadt torok! Egyetlen, drága Fülikém! Korty nélkül mindjárt meghalok.

EMIL: Kicsit erőltetett, kicsit távoli rímelés, de elmegy így, szerbektől.

Jákó nem haragszik meg. Mindannyian felpattannak, leszámítva Lojást, aki valamiért nem iszik. Inkább cukorkát hajít a szájába. Vagy rágót. Körülállják Fülikét. Jákó hatalmasat cuppant a homlokára, Fülíke majd' fenékre ül tőle. Sört bontanak, rágyújtanak, vidámkodnak. Meg-megpaskolják Fülíke hátát, aki nagyon elégedett, miközben valahogy megpróbálja fának támasztani a kerékpárt.

JÁKÓ: Igyunk a mi kis Deák Fülikénk egészségére, meg arra, hogy örökké tartson neki a vakáció itt, a szentendrei nagyinál! (Fülíkéhez) Nem hoztál magadnak málnaszörpöt?

FÜLÍKE: Nem vagyok szomjas.

Kérdezgetnek tőle ezt-azt, a kamasz meg élvezi, hogy legalább ilyen rövid ideig a központban van.

PISMÁNY: Nincs meleged ebben a cucuban? Nem sülsz meg?

FÜLÍKE (vonakodik): Ah, semmi... Majd később leveszem, amikor még melegebb lesz.

EMIL: Nem találkoztál Tihamér bátyóval?

FÜLÍKE: Láttam, ahogy átugrott előttem a csapáson. Intett, de nem jött oda, pedig mutattam neki a sört. Mintha azt mondta volna, hogy majd később.

JÁKÓ: Fürge Faununk délelőttje.

LOJÁS (ültéből): Délutánja.

JÁKÓ: Oké, tudom, tudom, te hatokos. Most mégis délelőtt van.

FÜLÍKE (hangjában hirtelen szomorúság csendül fel): Igaz, hogy Tihamér bátyám nemsokára elutazik messzire?

JÁKÓ: Igaz, de majd még vígabban jön vissza, ha megtalálta, amit keresett.

PISMÁNY: Tán hiányozni fog a bolondja?

FÜLÍKE (zavarban): Én csak...

LOJÁS: Ugyan, hagyjátok már a gyereket! Jót tett veletek, most mit piszkáljátok? Szereti Tihit. Tihi néha tanítja furulyálni, meg beszél hozzá. Olyan kis árvácska ez a kölyök néha, úgy látom. (Fülíkéhez) Már bocs, Fülikém.

Fülíke hallgat.

EMIL: Pecázni nem is taníthatja, mert azt meg ő nem tud.

JÁKÓ: Amúgy az epéd rendben van, Emilkém?

EMIL: Köszönöm. Majd ha nem érzem rendben, jelentkezem drága jó Gyuszikánknál.

Hirtelen megszólal a Jákó botjának végére szerelt apró csengettyű. Gazdája odaugrik, bevág, de semmi.

JÁKÓ: Pizdu máter, mi van itt?! Csak leszopogatják? Ilyen álmos nap. Lenne legalább egy rendes kapás!

A kukac eltűnt a horgáról. Míg újért matat, húzza rá a horogra, a többiek éledt remény-nyel visszaiúlnak a helyükre. Fülíke Aporbá mellé ül. Ismét a vizet bámulják a férfiak, de nem bírják ki sokáig csendben.

PISMÁNY: Mivel utazik a Tihi?

JÁKÓ: Teveháton, gondolnád. Repülővel, természetesen.

PISMÁNY: Hát, azt nem nagyon csípem.

LOJÁS: Pedig biztonságosabb, mint bármi más.

EMIL: Ám ha mégis zuhan, az nagy pillanat. Jelentős kórusmű marad a fekete dobozban.

PISMÁNY: Ördög kórusműve.

Csend.

APORBÁ (*Fülíkéhez, szinte sűgva*): Túl nagy itt a rajcsúr. Ennyi pofázástul nem is lesz itt semmi. Arra már mérget vehetünk. Az imént egy teknőc járt erre, az rágsálya le a kekacot. A halak már valahová az Óperenciásig szöktek. Még szerencse, hogy létezik peac meg mélyhútó.

Fülíke nem válaszol. Egy talált botocskával valamiféle ábrákat karcogtat tárt lábai közé. Aporbá szavaira csak fintorít egyet. Kisvártatva ismét megszólal a női szoprán. Most már határozott dallamot énekel, a hang szétterül a tájon, megbizsergeti mindenki szívét. Egyszer csak ugyanott megszólal a furulya is, követi, lágyan körülösvői a nő hangját, határozott duóvá alakulnak. Az árgyélus kismadarának vezérmotívuma körül.

EMIL: Na, nekem ebből ennyi elég! Nem lesz itt ma semmi.

Gyorsan összepakol, helló, helló, sebesen el.

LOJÁS: Ezt a féltékenységet!

JÁKÓ: Lennél te is, ha egy ilyen messze földön híres csalogányt tartanál a kalitkádban.

LOJÁS: Hát igen.

Úszófigyelés, zeneélvezés. Utóbbinak hirtelen vége szakad.

JÁKÓ: Na, ennyi volt mára.

Csend.

PISMÁNY (*Fülíkéhez*): Nem láttalak még itt úszni.

LOJÁS: Egyáltalában, láttál valakit is mostanában itt úszni?

PISMÁNY: Az is igaz, pedig mekkorákat fürödtünk valamikor, hajjaj!
JÁKÓ: Bezzeg, rég volt, hogy én is átúsztam a Szentendrei-szigetre. Jó kis sport, feledésbe merült.

LOJÁS: Azt én is nagyon szerettem. Emlékszem, minden nyáron megfulladt valaki...

FÜLIKE: Nem tudok úszni.

PISMÁNY: Mi?

FÜLIKE: Nem tudok úszni.

PISMÁNY: Létezik ma még ilyen? Nem tanítják a suliban?

FÜLIKE: Nekem nem jött össze, ennyi. Antitálfentum vagyok.

Maga mögé hajtja a botocskát, majdnem eltalálja vele a színre lépő Tihamért.

TIHI (*nevetve*): A francba, még megvakítja az embert a beste kölyke!

FÜLIKE (*rémülten*): Jaj, bocsánat! Nem láttam...

APORBÁ: Ejnye, merd nem néztél, pedig már tudhatnád hosszú idő óta...

TIHI (*Fülikéhez*): Nincs semmi baj, pupák. Na, mennyi száztizenegyszer százhuszonöt?

FÜLIKE: Tizenháromezer-nyolcszázhetvenöt.

Tihamér előkotorja a zsebéből a mobilját, leellenőrzi, majd csettint.

TIHI: És mikor született I. Géza Álmos nevű fia?

LOJÁS: Hát, ezer után...

TIHI: Csitt!

FÜLIKE: Ezerhetvenötben.

TIHI: Zseni ez a srác, nem megmondtam? Egyébként: hellósztok!

A többiek is: helló, helló.

TIHI (*Fülikéhez*): És hogy kerül a szamár az akváriumba?

FÜLIKE: Azt nem tudom.

TIHI: Úgy, hogy csacsihalat tesznek bele.

Hahotázik.

JÁKÓ: Fúúúúúú, ilyen olcsó poénnal etetni ezt az arany kölköt, hol szedted?

TIHI: Mindegy. Nem megy a dolog?

PISMÁNY: Hát, ha megy is, másfelé megy.

TIHI: Ha nem, nem. Nem kell erőltetni. De megpróbálhatom idecsalogatni őket.

Leül a vízpartra, előveszi furulyáját és nagy beleéléssel játszik a víznek. Játssza azt a dallamot, amelyet a női hanggal alkotott kettős jelenetében hallottunk. Játsszik hosszan, amikor hirtelen nagyot dőndül az ég, szél kerekedik, s kezd besötétedni. Tíhi az égre pislant kópésán, majd megint nevet egy nagyot.

TIHI: Na, erre vagyok jó, ha másra nem.

Folytatja. Jákó káromkodik (picskumáterezik), pakolni kezd.

JÁKÓ: Én nem várom meg, hogy a nyakamba zúduljon. Isten veletek! Jól kicsesztél velünk, Tihikém.

A többiek is beszedik gyorsan a felszerelést, összecuccolnak, s még köszönni se jut nagyon idejük, úgy futnak el. Csak Aporbá nem izgatja magát. Meg Tihamér, aki zavar-talanul muzsikál a folyónak. Fülíke egy ideig tétovázik, majd ösztönösen odahúzódik Tihamérhoz. Atszellemülten hallgatja a furcsa koncertet. Végül a vállára hajtja a fejét. Arcán angyali boldogság tükröződik. Tihamér nem vesz róla tudomást, csak fújja a levegőt szélnek ellenében.

Aporbá felhajtja gallérját, aztán hirtelen a botjához kap. Kisebb fajta halat ránt ki a vízből, leakasztja a horogról, vizsgálgatja, amikor hirtelen elváltozik az arca. A többiek felé néz, mondana valamit, de azok annyira beleélték magukat a muzsikába, hogy nem figyelnek rá. Aporbá csendben visszaengedi a halat a vízbe.

Közben majdnem teljesen besötétedik, ijesztő dörgéssel villámok szántják az eget. Elered az eső. Utóbb vadul csapkod.

2.

BúcsúvacSORA férjcsapattal a Papszigeten. Hosszú terüljastalkám egy lámpa alatt, kicsit arrébb halászlé óriási kondérban, füstölög alatta a tüzecke. Szűnyogriasztó lóg be fentről a képbe. Ugyancsak így oldalt, félig háttal a közönségnek, arccal az asztalnál ülő társaságnak Pikasszó festeget. Saját portréja alakulgat a vásznon, egy kis különfénynél, míg a többiek különféle pózokba dermedve ülnek az asztal mögött, en face a közönségnek. Balról jobbra: Lojás, Pismány, Jákó, Dumi, dr. Gyulus, Emil és a legszélén Fülíke. Mögöttük a sötétségbe vesző papszigeti táj bungalókkal, sátrakkal stb. Amikor megjelenik Tíhi, mindenki megmozdul, feléje néz, emeli poharát, s mintegy vezényszóra a Rákóczi-indulót énekli. Tihamér meglepődik, de rögtön elneveti magát, csatlakozik ő is, közben vezényel a Pikasszótól elvett, egy ronggyal sebtében megtörölt ecsettel. Amikor vége, Tíhi visszaadja a pemzlit, az asztalhoz ül. Pont a közepére, ahol helyet szorítanak neki. Pikasszó még egy kicsit alakítgat a művön, majd Fülíke mellé telepszik, akinek tréfásan barackot nyom a fejére. A srác ezt nem nagyon szíveli. Ekkor Dumi gyorsan beleeszik még egy kicsit az előtte lévő tányérba, méltóságteljes lassúsággal szólásra emelkedik, miközben dr. Gyulus megkocogtatja egy villával a poharát. Csend. (Az elektromos rovarölő fel-fel-szikrázik.)

DUMI: Kedves barátaim, rövid leszek, mint az élet. Azért jöttünk itt ma össze, hogy búcsút vegyünk Tíhi barátunktól damaszkuszi útja előtt. Tihitől, akit hív a muzsikáló messzeség. Hívja Czinka Panna és a többiek útja. Hívja maga az út, hogy filozofikusabb legyen. Tihamérről tudjuk, hogy bár Pomázon született, mégis annyira szentendrei, hogy szentendreibb nem is lehet. Úgy látszik, őt szentendrei-

nek szánta a sors. Ha nem is mindjárt születéskor, de később biztosan. Legkésőbb a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskolán, ahol tudjuk, kitűnővel végzett. Ő az, akiről maga a nagy Kodály mondta, hogy nincs már tőle, Kodálytól mit tanulnia. Mind az állami népi együttes, mind a Jégszínház vezetőjeként Tihamér barátunk felejthetetlen alkotott, miközben egyre szorosabbra fűzték a párkák Szentendréhez kötődő szálait. (Az arcára csap, megszemléli a szétlapított szúnyogot, majd folytatja, miközben a többiek is csapkodnak, vakaróznak.) Tihamérünk szálait, akiről köztudott, hogy nyelvek közül tízet, hangszerek közül viszont az összeset ismeri. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy Tihi a Szentendrei Teátrum alkotógárdájának kezdetektől fogva lelkes tagja. Eddig itt volt közöttünk minden augusztus tizenkilencedikén a Preobrazsenszka udvarán tartott szerb búcsún. Ő, aki a Tenkes kapitány zenéjét írta, most hosszú útra készül. (Nyakára csap) Picsába! Szóval ő, aki a Sziget a szárazföldön című nagy sikerű film zenéjét is szerelte, holnap elindul a damaszki úton, hogy annak végén megpillantsa a Rákóczi-induló ott ringó bölcsőjét. Megérintse a benne az életre hívott, mintegy életbe vetett, ríva ringó...

Emil felkapja a fejét.

...lehet, épp roma kiseded homlokát, amihez én polgármesteri áldásom adom, ő meg annál boldogabban tér vissza majd! (Pillanatra megáll, elgondolkodik a mondaton, de úgy dönt, mehet tovább.) Addig is zárjuk szívünkbe vidám, kópés figuráját, amely be-betoppant a könyvesboltokba, be a könyvtárakba, ugrott fel az asztalokra fiatalabb duhaj pillanataiban, és oly gyakran kapdosta elő a mindig nála lévő furulyáját, hogy annak vígan szelelő lyukain keresztül azon az egyetlen nyelven szóljon derék világegyetemünkhöz, amelyet mindenki ért: a muzsikaszó nyelvén. Kedves barátaim, arra kérlek benneteket, hogy hozzám hasonlóan, akiről még életében utcát neveztek el, és akinek mindjárt tova kell nyargalnia bokros teendői után, szerény kis ajándék, valami szerény kis útravaló, valami személyes emléktárgyacska, akár egy krumpliból faragott lovacska átnyújtásával búcsúzzatok el Tihamér testvérünktől. Egyszer véget ér a lázas ifjúság... mit akarok mondani? Én most átadom ennek a kis alkalmi beszédemnek díszes, kalligrafikus változatát, s arra kérem Tihit, szóljon ő is pár szót hozzánk! És amíg hallgatjuk őt, fohászunk Istenhez, hogy azt hozza vissza nekünk, akit a világmindenséghez képest rövidke időre ugyan, de eleresztünk!

Valahol kint megszólal egy fanfár. Tihi elveszi a díszes pántlikával átkötött hengerfélét, miközben a többiek tapsolnak. Van, aki közöttük ujjbegyével morzsint el egy-egy könnycseppet, hiszen a jelenet olyan megható. Gyulus doki ismét megkocogtatja a poharat. Tihi mély lélegzetet vesz, szóra nyitja száját, aztán megint elneveti magát.

TIHI: Kedves barátaim, csak ennyit tudok mondani: köszönöm. Egy nagy köszönöm! Ennyi jöhet ki most belőlem a nagy meghatódottságtól. Nagy utazásom előtt.

Taps, egy-két kisebb fütty. Gyulus doki kocogtat, majd feláll, csendre int mindenkit.

DR. GYULUS: Akkor következzen most csakugyan az ajándékozás, de előtte felhívom szíves figyelmeteket, hogy az est során lesz egy meglepetés. Nem árulom el, hogy mi. Essetek majd hanyatt! Gúvadjon ki a szemetek és fulladjatok meg! Atyánk vállalkozott rá, hogy segít a dologban. Kérem, erről egyelőre ennyit.

Libériás figura jelenik meg a színen, becipeli Dumi élethű és életnagyságú bábfiguráját, odaülteti az asztalhoz Dumi helyére, majd el.

DUMI: Lélekben veletek!

A polgármester sofőrjének nyomában szintén el, s miközben a színpalak mögött felbőg egy gépkocsi motorja, majd távolodik, a többiek mintegy rávetik magukat Tihire. Kezét rázzák, hátát paskolják. Ott tipródnak körülötte, azért nem nagyon látjuk, ki mit ad át. A most feltűnően hallgató, gondterhelt Emil közepes nagyságú doboztól szabadul meg a következő gépiesen ledarált szöveg kíséretében.

EMIL: Nesze. Jó utat! Amíg lesz könnyem-vérem, míg lelkeket tudom, mindig a jót remélem, s a rosszat siratom.

TIHI: Köszönöm neked.

JÁKÓ: Hogy legyen mit olvasnod a felhők között. Íme, az Örökös vőlegény egy spéci neked dedikált példánya. Emlékezz vőlegénységedre!

TIHI: Hvála, bráte mili!

Utolsóként Pikasszó átnyújtja a helyszínen festett képet.

PIKASSZÓ: Hogy mindég emlékezz rám! Szemem tükrében mindannyiunkra. Ne félj, gyorsan száradó, vízlepergető festék, egyenest Angliából.

TIHI: Pompás, köszönöm. Feleségem, Rózsa, az édes, biztos nagyon örül majd neki. De én is.

Miközben az asztalvégi székre pakolja az ajándékokat, tekintete találkozik az ott gubbasztó, ajkát rágó Fülিকে kétségbeesett, lángoló pillantásával. Rákacsint, de nem szól semmit. Fülিকে majdnem elbőgi magát. A társaság közben a bográcshoz folyamodik, ahol Lojás mindenkinek merít, Pismány pedig kenyeret oszt. Közben szónoklatba kezd, beszéde alatt a férfiak visszarendeződnek az asztalhoz, esznek.

PISMÁNY: Volt egyszer egy buli, még rég. Nagyon zöldfülűek voltunk. (Fülikére néz) Gyerekeknek ágyban a helyük!

PIKASSZÓ: Ne légy alattomos.

PISMÁNY: Hogy értsem?

PIKASSZÓ: Ahogy akarod, csak ne légy alattomos.

PISMÁNY: Ugyan, ne légy már ilyen humortalan! Szóval, volt egy nagy buli holmi privát kégliben.

PIKASSZÓ: Jól emlékszem...

JÁKÓ: Ugyan már, pofa be, hadd mesélje!

PIKASSZÓ: ...tényleg nem gyerekeknek való.

PISMÁNY: Dejszen nem azt mondom?

JÁKÓ: Grom u koprive, ahogy a szerb mondaná. Néha megáll tőletek az eszem. Imádom, amikor a piktorok a létrával szaladgálnak, aztán összeakad a bajszuk. Nagy olyankor a csörömpölés.

Fülike feláll, kiszalad.

LOJÁS: Hát, ez most nem a legjobban esett ki.

DR. GYULUS: Nem olyan gyerek már ez a gyerek, vétek ezt így ennyire megalázni. De nem fut messzire. Biztosan megbocsát.

LOJÁS: Reméljük.

TIHI: Remélem én is. Nagyon nem szeretném, hogy haragudjon.

DR. GYULUS: Visszajön, olyan. Ha nem ma, hát holnap. Olyan kis bumeráng. Hú kis apródfajzat. Valami nagy titkot cipel a lelkében, csak tudnám, mit.

TIHI: No...

LOJÁS: Atyánk itt biztosan megint Máté evangéliumát emlegetné.

PISMÁNY: Oké, mondhatom tovább?

PIKASSZÓ: Felólem.

DR. GYULUS: Ja, anekdotázzunk inkább!

EMIL (*nagy nehezen megszólal*): Végre egy kis konszenzus. Egy kis testvériség-egység. Mi tizenegyünk között, vagy hányunk közt épp?

PISMÁNY: Szóval, hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy oltári buli, amelyben mégse Pikasszó volt a legrészegebb, bár a cipőhúzóval akart telefonálni. Na, ha kerékbe törnének, akkor sem tudnám megmondani, hogyan kezdődött. Azt meg végképp nem, hogyan végződött.

TIHI: Sejttem már, te ördögfattyú!

PISMÁNY: Szóval, akkoriban mi, a szellem krajcáros ifjú munkásai a legendás Muskátli presszóba jártunk. Pesten. Jobb, mint a Bowling itt, akár Ronaldinhóval felerősítve. Eléggé érzékeny lett a hely azóta. Még a szemmel való simogatást is túlszámlázzák. Történetem idején volt ott minden, a hírnév felé botladozó művésztől a kiszuperált bokszbajnokig. Egy volt mindannyiunkban közös: állatira utáltuk a rendszert. Mi voltunk az ántivilág undergroundja. Az égvilágon mindenről vitatkoztunk, nem tudtuk abbahagyni. Egyszerre csak elterjedt, hogy szilveszter lesz. Egy csajnak a társaság messzi széléről, az úgymond taccsvonalról, elutaztak a szülei valahová, ő meg mindenkit meghívott hozzá. Szegény, amikor látta, mennyire elszabadultunk, bebújt az asztal alá, és nem akart előjönni, hiába kopogtunk neki. De ha beadtál neki egy pohár bort, azt elvette. Na, ebben a helyzetben szólalt meg a csupasz zene, miközben Sztálin képét felgyújtottuk a lavórban.

TIHI: Te gonosz.

PISMÁNY: Miért? Mert akkor láttalak életemben először és egyetlenszer meztelenül zongorázni?

TIHI (*mosolyogva*): Te aljas.

PISMÁNY: Azt hiszem, Bach-korálokat adtál elő. Mondom, rég volt.

TIHI: Aljas gazfickó.

LOJÁS (*teli szájjal*): Én elhiszem. Forradalmi idők voltak.

PIKASSZÓ: Tényleg, olyan idők voltak. A részeg csaj meg aztán előjött és belepisilt a lavórhoz. Csak úgy sistergett.

PISMÁNY: Erre viszont nem emlékszem. Lehet, csak a te ábrándod.

PIKASSZÓ: Nem kimondottan. Pontosan emlékszem. Olyan furcsája volt neki. Túl szabályos, mint egy modellnek. Meg olyan rőt. A meztelen Tihiről is készült ott egy kompromittáló fotó, amelyet...

Aporbá zaklatottan be.

TIHI: Aporbá, mi szél hozta?

APORBÁ: Mit tettetek a Deák Fülikével?!

PISMÁNY: Mit tettünk volna vele?

TIHI: Mi történt?

APORBÁ: Csak zokog, s tőlem is elszaladt. Olyan rivadt lett ez a gyerekek. Elfutott az éccakába, mint valami vad őzike. Mintha részeg pedofiliek vették vón üldözőbe.

DR. GYULUS: Visszajön, ne aggódjon, Aporbá. Olyan, mint a bumeráng, mondtam.

APORBÁ: Mics' da?

TIHI: Hajítani való bunkók voltunk, Gyuluskám, valószínűleg. Most már hiába. Mi a fenét tegyünk?

LOJÁS: Nem látunk éjjel az erdőben, hogyan és hányan menjünk utána? Nincs valakinek zseblámpája? Elektromos halkeresője? Embert is foghatunk éjszaka véle.

EMIL: Főleg szirént, ugye.

Aporbá legyint.

APORBÁ: Ah, lehet, tényleg nincs értölme.

EMIL (*mintegy kiszólva*): Értölme? Nincs itt valami gikszer az ö-vel? Gyanús dolog.

JÁKÓ: Helyezze magát kényelembe, Aporbá!!! Üljön ide közénk. Majd minden szépen megoldódik. Lehet, kicsit tovább tart, mint egy történelmi regényben. De valahogy megoldódik. Fülíke nem fog szarvassá változni. Már megtehette volna, ha akarja.

LOJÁS: Bartókunk meg rég halott.

EMIL (*az ügyeletes epe*): Csüccsenjen le, Aporbá, és mesélje el ezeknek a pravoszlávoknak Bizánc híros ostromát!

APORBÁ (*megütközve, de nem Emil miatt*): Má mié változna gímszarvassá szegény?!

TIHI: Jó, jó, megiszik valamit, Aporbá? Jó kis pomázi szilvát?

APORBÁ: Nem bírom én mán azt. Túlbizsergeti a pankreászom.

TIHI: Akkor egy kis sört.

APORBÁ: Az meg pláne nem köll. Még diabeticz lesz belőle. Vagy valami, amire rámögy a kis katonai nyugdíjam.

TIHI: A sörtől? Hm. Egy kis halászlé?

APORBÁ: Nem szeretöm a halat. A patyrikás létől meg különben is kilikad a gyomrom. A száлка meg kiszúrja a dobhártyát.

TIHI: Akkor mit kér, Aporbá?

APORBÁ: Ne menj csóró perzsák közé, Tihamér! Vörös szemű halat fogtam. Nagyon rosszat jelönt. Olyan utat jelönt, amelynek közel a vége. Ne menj közéjük, egyetlen Tihamér! Ne mőnj Damaszkusz városába.

Csend.

TIHI (*nyugodtan*): Ezt a jegyet már nem lehet visszaváltani, Aporbá.

Csend.

APORBÁ: Biztos?

TIHI: Biztos.

APORBÁ: Akkor fogadd el tőlem ezt a kalpagot! A tollát lefűtta a szél, de akkó is mögvéd a gonosztul. Vaj ha mászó' nem, az esőtűl. Ahhoz mán ölég zsíros. Rőpűlni mög így, toll nélkül is tud a szélben, csak beléje kő kapaszkodnyi. Oszt van egy varázsígeje. Pásszvördje vagy mije manapság, jelszava a véle való boldoguláshoz. Dejast csak Fűlikéve' izenhetem meg nékőd. Merd ez illen dolog. Liliomszájbul kék hallani.

Tihamér meghatódottan elveszi és a fejére teszi Aporbá kalpagját.

APORBÁ: Passzentos?

TIHI: A fejemre szabták.

APORBÁ: Akkó rőndben. Üdvözlöm a díszes társaságot.

TIHI: Esetleg egy kis unicum a zsebecskébe?

APORBÁ: Hááááá... sőgíti a felfűvódott gyomort kínjától szabadúni. Ám legyön!

Tíhi átnyűjt egy kisebb hasasűvegnyi unicumot az ajándékok közül. Van neki több. Aporbá elveszi, zsebre vágja.

APORBÁ: Cvikiti-cvakata, hip-hopp, sámánok varázsfűves itala, Isten áldja a magyart! Órevoár, kirje-lézon.

Aporbá el.

TIHI: Fura szerzet az öreg, de őt is szeretem. Nagyon.

EMIL: Ilyen mindent megbocsátó krisztusi filinged van ma?

TIHI: Furcsa, de igen. Így távozóban. De miért is haragudnék rá?

Csend.

JÁKÓ: Nem szvirkálnál nekünk kicsit?

TIHI: Kimuzsikáltam magam valami lagziban meg a vadonban. Inkább mesélek most, jó? Ti meg dőljetek hátra. Szabad ég alatt ülünk, ebben a szabad ég alatti étteremben még lehet pöfékelni. Bámolni a Tejutat. Mélázni, eregetni. Egymás között vagyunk, régi haverok, nincsen baj.

DR. GYULUS (*gunyorosan*): Fő az egészség.

Ki-ki tölt még magának, egy része rágyújt, Gyulus doki pipát töm, fújja a füstöt a csillagok felé. Hallgatja Tihit.

TIHI: Egy érdekes történetet mondok nektek esti meséül, vén rosszcsont gyerekek. Szóval, hogy is fogalmazott Dumi barátunk, a mi cincár nagyfőnökünk, polgármester barátunk? Hogy Czinka Panni? Cigányzene és kurucnóta? Hogy roma bölcső a damaszkuszi út, a hímes perzsaszőnyeg végén? Hát, erről mondok nektek egy kis altató mesét, jól figyeljete! Na, szóval, hol volt, hol nem volt, volt valahol messze egy almafa.

LOJÁS: Ezt ismerem.

PISMÁNY: Csitt, hadd mondja.

TIHI: Már most az abban volt ám oly különös, hogy minden éjjel aranyalmát termett. Egyszer azonban a király, amikor szokása szerint korán reggel kiment sétálgatni gyönyörűsége kertjébe, az aranyalmáknak csak a hűlt helyét lelte. Így történt ez másnap is, harmadnap is. Majd' megveszett dühében. Na, tudom azt is, hogy mindenki ismeri Árgyéus történetét.

PIKASSZÓ: Afrikába ment Árgyéus, felfalta egy krokogyéus.

TIHI: Keveset szólsz, kedves barátom, de akkor fején találsz a szöveget, ugye?

PIKASSZÓ (*nevetve*): Menten kérem vissza a képem!

TIHI: Mindjárt kapod. Kalapáccsal és szeggel együtt. Nos, mindenki ismeri hát a mese végén boldog szerelmi beteljesülésben részesülő Árgyéus királyfi esetét a tolvaj fekete hollókkal és Tündérszép Ilonával.

EMIL: Meg kell jegyeznem, hogy a kis ügyes Árgyéus menet közben is megkapta már azt, amit akart. Meg sokak szerint romául beszéltek azok a hollók.

TIHI: Romául? Viccnek ronda, de épp ez az! Nem is tudod, mennyire igazad van.

LOJÁS: Lakat a számon.

TIHI: Mondok mindjárt egy másik mesét.

LOJÁS: Eldobtam a lakatom kulcsát.

TIHI: Szóval, ugyancsak rég, Firdauszi perzsa költő is említést tesz róla, Bahram Gur perzsa király tizenhétezer lurit hivatott fényes királyságába, hogy azok vérpezsdítő zenéjükkel és táncaikkal izzasztják el a fásultság démonát belőle és népéből. A lurik megtették, amit kellett, de már nem mentek vissza Indiába, ahhoz jómaguknak nem maradt kedvük, hanem hosszú vándorútra kéltek, mint a madarak.

Valószínűleg Bizáncon át jutottak a Balkánra, majd mentek onnan tovább. Egy bizánci krónikás emlékszik meg arról, hogy Konsztantinosz császárukat egyszer a saját erdejében zavarták meg ott pofátlanul üzekedő fenevadak, mire a két-ségbeesett uralkodó egy szamaritánus vándornéphez folyamodott segítségért, bizonyos adincaniakhoz a luriak fajtájából, akik ízletes húsdarabokat szórtak szét, amelyektől aztán ezek a fenevadak menten keserű epét hányva bekrepáltak. Hálából Konsztantinosz le akarta telepíteni megsegítőit, de azok inkább haladtak tovább, át széles Bizáncon. Egyesek szerint épp az adoincaniakkal azonosított cigányok felelősek a birodalom bukásáért, amelyben aligha van történelmi igazság. Lényeg, hogy az önmagukat Isten leszármazottainak, következőképp szabadoknak tartó cigányok így terjedtek el egész Európában. De miért érdekes mindez?

LOJÁS: Szorítom a szám.

TIHI: Márpedig azért, mert úgy sejtem, valószínűleg a kurucoknak is muzsikáló cigányok hozták magukkal messze földről a mi imádott Rákóci-indulónk alapmotívumát.

LOJÁS: Ahogy Árgirusét vagy Árgyélusét is. Az örök ifjúság eme kis édes madaráét.

TIHI: A madár alakban megjelenő angyali figuráét. Na, ezért repülök Damaszkuszba, és menet közben aligha szándékozom megváltoztatni véleményem. Majd kiderül ott, igazam van-e. Pontosan Háfízban és környékén. Remélem, nem csap a csalánba a mennykő. És nem árulnék el mindent, ne lőjem le a poént. Csáó, gyáci! Isten engem úgy segéljen!

Többen is: segéljen, segéljen! Atyánk ekkor – éljen a meglepetés – egy nagyon elegánsan, de az esti levegőhöz képest kissé lengén öltözött, roppant szemrevaló nővel lép be.

ATYÁNK: A rézangyalát, azt hittem, már nem jön el sose ez a végszó. Szegény Margitka, még megfázik, meg szomjas is szegény.

Szinte egyszerre pattan fel Emil és Tihi. Emil igyekszik megőrizni nyugalalmát.

EMIL: Drágám, Gittikém, jól vagy? Ideülsz?

GITTI: Ne haragudj, Emilkém, most inkább kicsit az ünnepelt mellé csüccsennék, aki elutazik.

Tihi kezét csókol Gittinek, majd az újonnan érkezettek is helyet foglalnak a hosszú asztalnál. Töltenek nekik, kínálgatják őket. Tihi zakóját Gittire terítené, de Gitti a fejét rázza. Tihi nem húzza vissza a ruhadarabot, egyszerűen félredobja.

PISMÁNY: Atyánk, köszönjük néked e csodát!

A többiek is: köszönjük, köszönjük!

ATYÁNK: Nincs mit. A mindenható vezérelt. Minket ide.

Atyánk keresztet vet. Abban a pillanatban megmered mindenki. A dermedt jelenet közepén ott ül Gitti és Tihi, egymásra nyitott ajkakkal, miközben a többség igyekezett közelebb húzódni, hadd hallja, mit beszélgetnek. Így fagytak le. Hirtelen létrejött, mégis szépen elrendezett kép, hosszán kitart, mire megint megmozdul mindenki. (Úgy tetszik, közben hosszabb idő múlik el.)

GITTI (*csábos mosollyal*): Voltam én már Melinda, Papagena, Nedda, Gilda, lehetnek hát Tündérszép vagy Tündér Ilona is. Mutassa csak megint azt a kottát, és ha követ, megpróbálom elénekelni.

Tihamér előhúzza az inge alól, odaadja. Gitti nézegeti, mozog a szája, egy két aprócska hang, levegő, szellőztetés, végül feláll, majd arisztokratikus fejtartással belevág az ismert Argyélus-dallamba. (A Tündér Ilonába?) Tihi furulyán követi. Mindenfelé szétterül az érzéki zene, a dallam mindenkit elbűvöl. Megbizserget. Végén taps. Az előadók meghajolnak, leülnek, majd ismét felállnak. A taps nem szűnik.

EMIL (*úgy tűnik, őszinte lelkesedéssel, jó hangosan*): Én tényleg mindig a jót remélem, ez meg nem semmi, ez nem tiszavirág, kérész fityfiritty!!!

PIKASSZÓ: Termékeny együttműködés! Bár néha erősen kétkedem, de megfér még e honban magyar és a rác.

Gyulus doki tréfából füttyög.

JÁKÓ (*aki még mindig nem tud szabadulni a tányérjától*): Brávó, ezt mindenképp elő kellene adni szélesebb közönség előtt is, brávó!

ATYÁNK (*Jákóhoz, maga is túlkiabálva a zajt*): Például nálatok, augusztus tizenkilencedikén, urunk Jézus színeváltozásakor a templom udvarán.

Jákó bölint, leteszi a tányért, maga is tapsol. A közönség állva éljenzi a többször is meghajló, egymásra mutogató előadókat. Aztán lassan vége az előadásnak. Ahogy az egész vacsorának. A közönség búcsúzkodik, szétszéled. Elmegy Emil is Gittivel, Atyánk Jákóval, Pikasszó az állványával stb. Utolsónak Pismány.

PISMÁNY: Te tényleg maradsz még?

TIHI: Kicsit meditatálnék magamban.

PISMÁNY: Jó, de nehogy nekem eszedbe jusson pakolászni! Otthon pakolássz, ha van még mit. Holnap reggel korán kijövünk Pikasszóval, belógatjuk a horgokat Aporbánál, aztán itt mindent elrendezünk. Oké, öreg harcos? Csak a végén pisáld le a maradék parazsat.

TIHI: Oké.

Kezet fognak, férfiasan megölelik egymást. Pismány is el. Marad Tihi a rendetlen asztallal meg Dumí életnagyságú bábujával. Most veszi csak szemügyre igazából. Nevét rajta. Mőgéje áll, simogatja a fejét, megmasszírozza a vállát.

TIHI: Figura, akiről még életében utcát neveztek el! Ember, aki végigmehet a saját utcáján. A megvalósult álom legmagasabb foka.

Megpaskolja a bábu hátát, amely orral előrebukik, amikor Fülke besurran. Tíh össze-rezzen. Az asztal mellett állnak. Egymáshoz közel.

TIHI: De megijesztettél! Nem mentél haza?

FÜLIKE: Még nem.

TIHI: Tán Aporbával néztétek a folyót?

FÜLIKE: Nem. Aporbá most kivételesen beszívott és eltűnt a hálósákjában, mint egy begubózott hernyó. Aztán se kép, se hang.

TIHI: Hm, nem üzent véletlenül valamit?

FÜLIKE: Nem lehetett érkezése. Mit üzent volna? Nem szokott ő ennyit inni, de most valamiért muszáj volt neki.

TIHI: Jó, és öreganyád nem aggódik?

FÜLIKE: Nem hiszem, ilyenkor már rég alszik és a régen volt menyasszony-ságáról álmodik. Hogy ott ki hogy nézett ki. Meg a lagziban ki hogyan táncolt. Ugyancsak ki rúgott be legjobban, ki volt a legkedvesebb, és ki adta a legtöbb pénzt a menyasszonytáncért. Ilyesmi. El tud tartani egy darabig, míg összeszámolja, így emlékezetből.

TIHI: Ismerem a nagyanyádat. De inkább úgy, nem konkrétan az arcáról.

FÜLIKE: Azt se hiszem, hogy ez fontos.

TIHI: Boszorka?

FÜLIKE: Lényegtelen.

TIHI: Édes Fülikém, akkor mi a fontos?

FÜLIKE: Például... az alma.

TIHI: Bocs, milyen alma?

FÜLIKE: Az aranyalma. Az aranyalma fája.

TIHI: Mit mondhatnék én arról külön neked?

FÜLIKE: Azt, hogy pontosabban mi történt alatta. A fát őrző királyfival és a fülön csípett kis tolvaj szűzleánnyal, Ilonával. Árgyéus barátunkkal meg a kis nőjével.

TIHI: Khm...

FÜLIKE: Csak fogták a kezüket, dumcsiztak hasmenésig, miután rájöttek, valójában mennyire csípi egymást, és várták a hajnalt, amely majd megint elválasztja őket? Vagy másképp is egymásra találtak?

TIHI: Hát, vannak erre is, persze, különféle élességű magyarázatok.

FÜLIKE: De nem egy az igazság? Hogy ott az az ártatlan lány elveszítette a szüzességét, viszont egyáltalán nem bánta? És akadályt nem ismervén a szerelméé akart lenni mindörökre? Mint minden normális ember, kibaszott, megdu-mált és megdemulált élet ide vagy oda?

TIHI: Valószínűleg.

FÜLIKE: Tihamér, én megvárlak.

TIHI: Mit csinálsz? Nem értem.

FÜLIKE: Megvárlak.

TIHI: Soká jövök, és lenne még egy-két bökkenő, nem gondolod? Nem is nagyon ismerlek.

FÜLIKE: Engem már rég nem érdekel semmi. Én már rég csak miattad járok ide, a többi lófütty. Nulla. Öreganyám leharcolt álombulija. Élet vége a Szamárhegy alatt, a vén boszi már nincs is az élők sorában, de egyáltalán nem érdekes. Nem akarom, hogy elveszíts! Hogy elveszítsek. Ez az egy tuti. Szeretlek, Tihi.

Fülike belecimpaszkodik Tihamérbe, s mielőtt az felfogná, mi történik, szájon csókolja. Tihi nagy nehezen leválasztja, eltolja magától, miközben egyik kezével a száját törli.

TIHI: Jó ég, elment az eszed, te gyerek?!

FÜLIKE: Szeretlek, Tihamér, és sose hagylak el!

Ismét Tihi nyakába ugrana, de az visszatartja. Farkasszemet néznek egymással

FÜLIKE: Nem megy? Akkor sem, ha én lennék Tündér Ilona? Ha közben elképzelnél Ilonának?

Autó közeledése hallik. Mozdulatlanok, amikor a kocsi egészen közel ér, Tihi egy tétovát, de finomat simít Fülike pofiján. Ajtócsapódásra Fülike feje félrerándul, kitépi magát, elrohan. Tihi vívódik, hogy mi legyen, a sofőr meg begyalogol a színre. Biccent, megragadja és elviszi annak az embernek az életnagyságú reklámbálvány-figuráját, akiről még életében utcát neveztek el. Tihi is csak biccent neki. Aztán úgy dönt, az egésznek vége: megfordul a maradék parázs felé, s kigombolja sliccét. A szín elsötétedik. Csak a szűnyogriasztó és szűnyogölő fel-felszikkázása látható. Meg a lepisált, amúgy is a végét járó parázs némi kénes, elméletileg hűgyszagú füstölgése.

/Repülőgép belsejének hangvilága a sötétben, egyenletes zúgás, a pilóta magyar nyelvű közleménye a lassan közeledő leszállásról stb. Csak a kínai szűnyogirtó szikkázik fel időnként. A legutóbbinál iszonyatos dörej, robbanás, sikoltozás, kiáltozás, utóbb szinte egységes halálhörgés – zuhanó repülőgép félelmetes, földöntúli hangjával.

Becsapódás, elhalkul.

Hosszú bugyborékolás, mint az akváriumban. Csend./

(Megj.: rendezői affinitás és koncepció kérdése, vajon vállalkozik-e a sátáni kórusműi illetéknéppel explicit megjelenítésére, vagy sem, tehát inkább a csendre bízva.)

3.

Férfiak az időtlen vízparton, ahol kezdetkor horgásztak, csak most nincs náluk felszerelés. Némelyikük tuskón ül, onnan bámulja a vizet, némelyikük áll zsebre dugott kézzel, szintén a vizet nézi, de akad olyan is, aki a homokot rugdalja, esetleg járkál fel-le. Zavartak, tanácstalanok, arcuk döbbenetet, hitetlenséget sugároz. Tartós rosszkedvet mindenképp. A vizet fürkészve most elnéznek valahová a nézőtér fölé, mögé. Valamelyikük netán szemellenzót formál a kezéből, úgy igyekszik figyelni, távolabb mi a helyzet.

PISMÁNY: Fenébe, hogy leapadt.

PIKASSZÓ: És ez a borzasztó iszap! Nyakig süllyed benne az ember. Mi van itt?

LOJÁS: Mi van, mi nincs, hal aligha lesz itt már megint.

PISMÁNY: Mind behúzódtak a mélybe.

PIKASSZÓ: Fene egye meg, tényleg.

LOJÁS: Itt aligha lesz potyka. Se kukoricára, se semmire.

PISMÁNY: Nagy semmi. Behúzódtak a mély gödreikbe, és kivárnak.

PIKASSZÓ: Lófasz, esti fénnel.

LOJÁS: Emlékeztek, Tihamér mit tudott erre mondani?

PIKASSZÓ: Ugyanezt, nem?

Csend.

PISMÁNY (*miután mintha kavicsot dobott volna jó messzire a vízbe, de valójában csak valami pöszmetet*): Még mindig nem tudom elhinni. Hogy csak így, aztán ennyi. Volt, nincs.

PIKASSZÓ: Hülyeség, tényleg.

LOJÁS: Hülyeség? Mi?

PIKASSZÓ: Hát az, hogy létezel, tervezel, élsz és virulsz, a következő pillanatban meg már nem. Kész, örökre. Konyec, vége.

PISMÁNY: Ja, állítólag lelőtték, bár ezt nem szabad szerteugatni. Tudni se nagyon. Mert még ezt is félreértik.

LOJÁS: Valami robbant mindenképp, azt mondják.

PISMÁNY: Hát, egyébként olyanok az emberek, hogy beszélnek mindenfélét.

LOJÁS: Emil...

PISMÁNY: Mi van vele, azonkívül, hogy állítólag éppen verset ír Tihamér barátunk emlékére?

LOJÁS: Emlékeztek, hogy Emil egy becsomagolt dobozt adott Tihinek ajándékba? Én jól láttam.

PISMÁNY: És aztán?

LOJÁS: Tudja valaki, mi volt benne?

PISMÁNY: Beteg a fantáziád.

LOJÁS: Miért?

PISMÁNY: Majd pont azt a fránya dobozt Tihi ki se bontja, berakja a kofferrájába, és magával viszi. Ráadásul a hülye doboz felkerül a gépre, ráadásul... eh, tiszta abszurdum!

LOJÁS: Ezt hívják véletlenek sorozatának.

PIKASSZÓ: Van ilyen, az ember el se hiszi. A múltkor például a határban festettem, amikor ráfutottam az út szélén arra a sok koszorúra meg gyertyára.

PISMÁNY: Miről beszélsz?

PIKASSZÓ: Nem emlékszel? Pár évvel ezelőtt történt, hogy volt itt egy nagy lakodalmas buli a Bowlingban, vagy hol. Valamiért a társaság egy része visszaszáguldott Pestre. Tán ott felejtődött valami. Aztán, mivel valamiért nagyon elmaradtak, emezek itt ráuntak várakozni, vagy ilyesmi, hát elindultak Pestre. Félúton találkoztak. Frontálisan. Esett épp az eső. A szakemberek szerint vízrafutás. De

hogy megismerték-e egymást abban az utolsó pillanatban, és attól taposott volna valamelyikük a fékre, azt is ki tudná pontosan megmondani.

LOJÁS: Na, látod, ha ebből például épp a mi drága Emilünk drámát írna, nem azt mondanánk neki, hogy találjon ki jobbat, ez túl sok, vagy ilyesmi?

PISMÁNY: Eh, ez más!

LOJÁS: Miért lenne más?

PISMÁNY: Mert egészen más. És miért gondoljuk, hogy Emil ilyesmire képes?

Csend, ki-ki a saját gondolataiba mélyed, amikor felhangzik a női szoprán. Magányosan, társztalan szomorúsággal zeng, nem is sokáig, eléggé hamar vége szakad a dalnak.

PISMÁNY: Na, ennyike volt mára, gyerekek. Nem lehet neki se túl jó.

LOJÁS: Nektek nem olyan volt, mintha erőszakkal vetettek volna véget a dalnak?

PISMÁNY: Tényleg, rémálmaid voltak az éjjel?

PIKASSZÓ: Lehet, hogy ez viszont már tényleg túlzás. Gitti egyszerűen csak abbahagyta. Beleharapott a szardellás szendvicsbe. Kész.

ATYÁNK (*aki mindvégig ott hallgatott, mert nem volt kedve szólni*): Vízbe harapni, micsoda dolog... Urunk Jézus színeváltozása előtt egy nappal. Istenem, mit jelent ez?

Csend.

LOJÁS: Ellenben, hol van Aporbá? Nem tudtok róla valamit?

PISMÁNY: Azt mesélik a Bowlingban, hogy Aporbá fehér kócsaggá változott abban a pillanatban, amint Tihamér halálhírét vette, és elrepült valamerre.

LOJÁS: A botját se látom.

PIKASSZÓ: Azt menten megfújták, gondolom.

ATYÁNK: Aporbá nem változott fehér kócsaggá, de fekete hollóvá sem. Aporbá rosszul lett, úgy jött ki ide a szigetre a mentő, hogy elvigye. Gyulus doki intézkedett, hogy szállítsák sürgősen Pestre, mert valószínűleg agyvérzést kapott. Nem tudta ő sem pontosan megállapítani. Így Aporbá legfeljebb helikopterrel repülhetett volna, de azzal sem. Fehér mentő repítette, és az ég legyen vele.

PISMÁNY: Hiányozna a vén kurafi ábrázata.

LOJÁS: Mi történik itt, Isten cserbenhagyott bennünket? Atyánk?

PISMÁNY: Miért, mivel érdemeltük volna ki a fene nagy szeretetét?

Atyánk nem érkezik semmit se mondani Isten kegyeiről, mert Emil be.

EMIL: Na, így kezdődik, hogy...

PISMÁNY: Amíg lesz könnyem, vérem, míg lelkemet tudom, mindig a jót remélem, s a rosszat siratom.

EMIL: Oké, de hogyan folytatódik, azt halljam, drága Pisikém! Hogyan?

Pismány csak nevetgél.

PISMÁNY: Pisikém, Pisikém, Pisikém...

LOJÁS: Ugye, Emmikém, Emmikém, Emmikém, elárulnád nekünk, mit aján-dékoztál Tihinek? Mit kapott tőled?

EMIL: Miért, tőled mit?

LOJÁS: Én kérdeztem előbb.

EMIL: Sakktáblát. Mi van abban?

PIKASSZÓ: Az itt a kérdés éppen, csak múlt időben.

EMIL (*Pikasszóhoz*): Mit hebegsz?!

LOJÁS: Sakktáblát? Hm...

EMIL: Egy közepes sakktáblát. Valódi elefántcsont berakással. Abból indul-tam ki, hogy én például utálok az egészen kicsi táblákat, mert alig látom rajta a figurákat. Egy közepest viszont még el lehet vinni bárhová, ha az ember nagyon szereti a sakkot, és aztán az még akkor is jó, ha teljesen egyedül van szegény. El tud vele vacakolni, nem jól gondolom? Adhattam volna neki könyvet is, de tudtam, hogy azt majd Jákó úgyis megteszi. Kielégítő? És különben meg mi ez, holmi vallatás?

LOJÁS: Hát...

EMIL: Rendben, nem érdekel. Mi a helyzet a halakkal?

PIKASSZÓ: Láthatod magad is.

PISMÁNY: Nem lesz itt egy fia kárász sem.

PIKASSZÓ: Vagy egy rohadt durbincs. Angyalbögyörőnyi furmók vagy külön-te, bocs', Atyánk!

Atyánknak nincs kedve beszélni. Érkezik Jákó. Nem sokat vacakol a köszönéssel.

JÁKÓ: Szegény Tihamér a víz alatt. Álmodtam, ahogy néz ki a tengerbe a repü-lő ablakán. Nem látszott rajta semmi különös, csak egy kicsit sápadt volt, meg borostás. Olyan kialvatlanféle. Rám mosolyodott és kacintott. Mintha valami titkos játszma szereplője lenne. Mutatta, hogy menjek csak, majd jön ő is, amint lehet. Fura egy álom!

LOJÁS: Nem idefelé találtad ki?

JÁKÓ: Jebo kévu... vagyis itt esek össze! Láttam Tihit az éjjel.

EMIL: Amúgy tényleg semmi különös nem látszott rajta?

JÁKÓ: Semmi.

EMIL: Hm, tényleg érdekes.

LOJÁS (*Emilhez*): Aztán miért kérded ezt Jákótól?

EMIL: Mindössze azért, mert általában az álmodó valamiféle nyomot hagy az álmodotton. Nem?

JÁKÓ: Mindenesetre nekem ez most magas. Ha valaki nyomot hagyhatott Tihin, hát azt inkább az izraeli hadsereg légelhárítói között kellene keresni.

PISMÁNY: Biztos, hogy ők lőtték le?

JÁKÓ: Most már annak tűnik.

PIKASSZÓ: Mégis miért?

JÁKÓ: Különféle elméletek keringenek erről is a fű alatt.

EMIL: Például?

JÁKÓ: Egyesek azt suttogják, valami palesztin góré is rajta volt a gépen. De a másik pusmogás valószínűbb.

EMIL: Melyik?

JÁKÓ: Hát... nem mondjátok senkinek?

PIKASSZÓ: Miért ne mondanánk?

EMIL (*Pikasszóhoz*): Csend, nem mondjuk! (*Jákóhoz*) Na, melyik pusmogás?

JÁKÓ: Csak nem szeretném, ha az lenne, hogy én itt jártatom a szám.

PISMÁNY: Barátok közt vagyunk, nincs gáz, szokta mondani Tihi. Szóval?

JÁKÓ: Szóval, ismerek valakit, aki ismerte a másodpilótát...

EMIL: Na, ki vele!

JÁKÓ: ...valami Kisspillernek hívták a haverjai. Ez a Kisspiller egyszer berúgott, aztán mindenkinek fizetett, aztán meg még célzott valamilyen fegyverekre, meg arra, hogy ő már többször is megtette azt az utat, holott tudja, addig jár a kancsó a kútra... ám nem lehet kiszállni a játékból. Ebből nem.

EMIL: Nahát, sejthettem volna. Tihi túszként halt meg, tudtán kívül.

PIKASSZÓ: Beszélj magyarul!

JÁKÓ: Mit nem értesz? A gép fegyvert szállított. Belgrádban meg azt mesélik, hogy a palesztin góré is igaz, csak azt kíséretével együtt az utolsó pillanatban Budapesten felültették egy másik, Belgrádból indult gépre. Tihi meg maradt emezen.

Csend. Mindenki belegondol.

PIKASSZÓ: Ajjaj!

Csend.

ATYÁNK: Contra vim mortis, non est medicamen in hortis.

LOJÁS (*visszhangként*): Halál ellen nincs orvosság a kertben.

ATYÁNK: Ezért kell bízunk Istenben.

LOJÁS: Bízunk, Atyánk. Bízunk.

EMIL: Csak gyarlók is vagyunk. Néha. Meg oly gyakran. És oly sérülékenyek, mint szárnya a kérésznek. Honnan is ismerjük ezt?

Körbehordozza tekintetét, de senki se válaszol.

PIKASSZÓ: Bizisten, ha kifognám az aranyhalat, rögtön tudnék mit kívánni elsőnek.

PISMÁNY: Ő meg rögtön teljesítené, csak ne dobd vissza, arra gondolsz?

PIKASSZÓ (*nevet*): Ja, van egy másik is, amit most hallottam. Ül a horgász a parton, egyik lába kötésben. Arra jön egy másik tag, kérdi, harap? Mire emez: nem, elestem.

Pikasszó a térdét csapkodja.

PISMÁNY: Ez semmi. Hogy is van? Ja! Mit mond a horgász örömeiben, amikor nagy halat fog?

PIKASSZÓ: Mit?

PISMÁNY: Ihal-csuhál!

Röhögnek.

PISMÁNY: Miért visz a horgász magával szappant? Hát, ha szart fogott...

ATYÁNK: Gyerekek, gyerekek...

PISMÁNY: Miért ne, Atyánk? Tihi se szeretné, hogy itt lógassuk a fülünket a végtelenségig, hát nem? Rakás fancsali haver, még megsavanyodunk.

PIKASSZÓ: Mint a rágott kenyérgalacsin a napon.

LOJÁS: Ez igaz, ez egyáltalán nem történne Tihamérunk szellemében.

Rája is átragad a hirtelen kerekedett derű.

LOJÁS: Megvan nektek az, amikor a hazudós horgásznak...

ATYÁNK (*már ő is szinte nevetve*): Apage satanas!

LOJÁS: ...összekötözik a csuklóját, hogy ne mutogathasson akkorákat, amikor kérdik, mekkorát fogott. Mire ő... Ekkora!

Gömböt formál a kezéből.

LOJÁS: Ekkora volt..., a szemel!

Létrejön a röhög az osztály effektusa. Emil is csatlakozik, majd Jákó, végül Atyánk se bírja tovább. Összekapaszkodnak, úgy hahotáznak, hogy a könnyük is kicsordul. A röhögés több hullámban kapja el őket. Amikor végre csillapodni látszik, valahonnan megszólal az ismert furulya. Mindenki elhallgat.

PIKASSZÓ: Tihi! Ez nem lehet más!

LOJÁS: Istenem, Tihi üzen!

Hallgatják.

PISMÁNY: Hé, nézzétek csak, a halak magasra ugrálnak a vízből! Tihi táncoltatja őket. A halak táncolnak nekünk!

Lenyűgözve nézik a halak táncát.

ATYÁNK (*térdre ereszkedik*): Gyermekeim, itt csoda történik.

EMIL: Csoda, csoda...

JÁKÓ: Tihi azt üzeni, hogy vége az átoknak. Megindul a hal.

PIKASSZÓ: Hozzuk a botokat!

EMIL: Hozzuk, hozzuk! Tihi jó fogást ígér!

PISMÁNY: Hozom a macsettám, vágunk bozótot, s azon bemegyünk a vízig, jó?

EMIL: Hozzad, bár van itt, ahol szárazabb.

JÁKÓ: Csak hadd hozza, nem kér kenyeret.

PIKASSZÓ (*gyermek örömeivel*): Hozza, hozza, hozza!

Felrángatják az imádkozó Atyánkat, s úgy elviszik magukkal, hogy szinte a lába se éri a földet. Üres a part. Kisvártatva kerékpárján begördül Fülíke. Leszáll róla, fának támasztja. Néz a víz felé. Bár szomorú, tekintete átszellemült, határozottságot sugároz. Nekilát levenni bő sportszerkóját. Eleinte lassan, de végül már csak dobálja, míg anyaszült meztelenül nem marad. Ott áll Diák Fülíke egy érett nő gyönyörű testével, majd elindul a víz felé.

FÜLÍKE: Tarts ki, szerelmem, szép királyfim, jövök. Tündér Ilonád nem hagy cserben.

Lábával tapogatja a talajt, végigmegy a közönség között/mellett, hátul eltűnik. Egy kis sikoly, csobbanás, aztán kész.

Csend.

Idő múlva sötét napszemüvegével, híres csikófarkával besétál Ronaldinho. Nézelődik, megpillantja a kerékpárt, rajta a zacskóban dudorodó focilabdát. Arca felderül, előveszi a lasztit, dekázgat vele, amikor az hirtelen elpattan, elgurul. Ronaldinho maga is megereszt egy káromkodásszerűséget tört magyarsággal, majd gyorsan el.

Üres a part ismét.

Idő múlva megjelenik Dumi. Lépéseivel a partot méri, megáll, számol csípőre tett kézzel, majd kiszól valakinek:

DUMI: Ide meg majd egy sellőszobrot helyezünk el.

Bólint, elégedetten ránt a nadrágján, Dumi el.

Üres a part. Wein Margit énekel.

(WEIN MARGIT ÉNEKÉVEL VÉGE A PAPSZIGETI MELÓDIÁKNAK.)

Sumonyi Zoltán

39. Zsoltár*

Uram! Jelentsd meg halálomnak napját,
Tudjam mértékét röpke életemnek.
Már érzem, hogy a sorsom mulandóság,
Nedveim kivesznek.

Íme, arasznyi napjaimnak hossza,
Az életem csak porszem, teelőtted.
Hiábavaló minden ember sorsa,
Egy szikra belőled.

Bizony, árnyékként járok itt a földön,
Bizony, hiába szorgalmatoskodom.
A kalászatokat nem magamnak gyűjtöm,
Be nem takarítom.

Mert én tenálad jövevény vagyok csak,
Jövevény, zsellér, miként minden őszám.
De halálomig őrizz meg magadnak
A földi mezőkön!

46. Zsoltár

Erős vár a mi isteniünk,
Nála nélkül hová legyünk
Nyomorúságunkban?
Ezért mi csak benne bízunk,
Romló falakat se húzunk
Elbizakodottan.

Nem félünk, a föld ha remeg,
Ha omlanak mind a hegyek
Tenger közepébe.
Mordulhatnak, csobbanhathatnak,
Hullámai meg se csapnak,
Van, ki népét védje.

*Forrás vize minket táplál,
Ülünk az Úr városánál
Szent hajléka mellett.
Halljuk minden virradatkor,
Hogy leszól a nagy magasból:
Törvényt teszek benned.*

*Tudjad, hogy az Úr én vagyok!
Teremthetek, pusztíthatok,
Hadakat veszejtek.
Kopját török, falat rontok,
Hadszekeret hamvasztok,
Nincs előlem rejték!*

*Jákob népe tudja, érti,
Hogy az Úr őket vezérli,
Bízáan él e hitben.
Más nemzetek, más királyok,
Ti is megtanulhatjátok:
Erős vár az Isten.*

148. Zsoltár

*Dicsérje mind az Úr nevét az églakó,
Dicsérje angyaloknak kórusa!
Dicsérje fönn a Nap, s az égen átfutó
Hulló csillagnak hűlő fénypora!*

*Dicsérje mind az Úr nevét a földi tér,
Dicsérje hegy, halom, s a cédrusok!
Dicsérje szélvihar, s a hó, a köd, a jég,
A férgek és a szárnyas állatok!*

*Dicsérje mind az Úr nevét a csecsszopó,
Dicsérje koldus és erős király!
Dicsérje népe, mely hozzá közel való –
Mert jó az Úr, ki mindent elbírál.*

---

* Gryllus Dániel dallamaival

Pintér Lajos

Márciusi havas jegyzetek

57 éve születtem, 1953. március 20-án. Bár a családnak évszázadokra visszamenően csongrádi, én Szegeden születtem, mert édesanyám veszélyeztetett terhes volt, és terhességében elkerült a szegedi klinikára.

Nem tudom, milyen idő volt 1953. március végén, április elején, amikor édesanyámat kiengedték a kórházból.

Most, mikor e sorokat írom, 2010-ben, megkezdte a tavasz és esik a hó.

57 éve biztosan szikrázó napsütés volt, és vidám tavaszi szelek futkostak a Csongrád-nagyréti belvizek fölött.

Anyai nagyszüleim itt, a Csongrád-nagyrértben laktak, Csernus nagyapám ott volt híres bolgárkertész. Édesanyám a nagyréti iskolában volt pályakezdő, tanyai tanító.

Újszülöttként oda érkeztem meg én is Szegedről. A nagyréti határában a tanyaiak küldöttsége várt bennünket. Anyámat és újszülött fiát, és gondolom, a büszke apát. Nézzék, a fiam – mondogatta volt biztosan édesapám.

Egy frissen sült kenyeret hoztak és adták át édesanyámnak a tanyaiak, a nagyréti határában ezzel köszöntötték, ezzel várták vissza.

Kenyérrel, „élettel” köszöntötték az új életet. Nem tudom, milyen új vagy sok évszázados szokás szerint.

Ezért kell Móra Ferenc, hogy az ily gyönyörű, emberi történeteket megírja. Ezért született világra egykoron Móra, hogy az ily emberi történetek ne maradjanak szó nélkül. És kellene az új Móra Ferencek erre a világra, hogy elmondják szép, új, emberi történeteiket.

Ezért születtem én is a világra, ezért bömböltem egy hófehér pólóban 1953 márciusában, hogy legyen, aki majdan elmeséli, frissen sült kenyérrel vártak engem, élettel az új életet egykoron a nagyrétiak.

* * *

Általános iskolában is ott kezdtem, a nagyrértben. De később bekerültem a városba, a híres csongrádi Kossuth Lajos iskolába.

Az alsó tagozatosok nem a főépületben voltak, hanem a Templom utca felőli alsó épületekben. Ott volt a mi osztálytermünk is. Akkor nekünk az volt az éden, mai szemmel biztosan salétromos, alacsony mennyezetű, kis termeknek látnám őket.

A Templom utca felől, kívül, osztályunk falán kis tábla állt. Hogy ebben az épületben lakott toborzókörútján Kossuth Lajos.

És közöttünk, kis belsővárosi kubikosgyerekek és városi gyerekek között ha valakinek volt már akkor is érzéke a történelemhez és történelmi emlékezethez, annak nagyot dobbant a szíve: itt, ezeken a tereken, ahol most mi dolgozatainkat körmöljük, vagy ahol rossz dolgozatainkért épp kapjuk a körmöst, egykoron itt pihente ki fáradalmaikat Kossuth Lajos! És büszkén dobbant a szívünk.

A mostani megemlékezés arra is emlékeztet valamennyiünket, amit mi már akkor is tudtunk, kisdiaokok, hogy Kossuth nem egyedül járt Csongrádon, vele volt az 1848-as forradalom és szabadságharc Petőfi mellett legnagyobb írója, írótanúja, Jókai Mór is. A gyémánttollú Jókai Móric.

* * *

Ha jól emlékezem, 1976-ban jártam az írószövetség küldöttjeként Belgrádban. Feleségem is velem volt. Általában az írószövetség klubjában üldögéltünk, beszélgettünk, tolmácsunk, a világhírű író, Danilo Kiš társaságában. Danilo Kiš magyar, montenegrói, szerb és zsidó vérből és agyagból keverte a Jóisten, gyönyörűen beszélt magyarul, és a széteső Jugoszlávia utolsó írójának vallotta magát.

Egyszer azonban Danilo Kiš nélkül sétálgattunk feleségemmel Belgrádban, amikor az Egyetem téren, a bölcsészkar előtt megláttunk egy alkalmi hirdetőtáblát, mely azt hírelte, hogy épp az elkövetkező napon a bölcsészkaron Miloš Crnjanskinak lesz irodalmi estje.

Miloš Crnjanskinak, városom szülöttének. Nagyot dobbant a szívem. Arra gondoltam, hogy pár szót talán tudok is vele váltani, megmondom, hogy Csongrádról jöttem, ahol még mindig emlékeznek órá, és olvassák műveit. Előre is kíváncsi aggodalommal vártam, hogy miként fogadja majd e hirtelen találkozást.

(Crnjanskira bizony Csongrádon a köznép is emlékezett, a csongrádi köznép. Katona Imre néprajztudósunk édesapja például elmondotta fiának, hogy ő együtt is járt iskolába a Csernyánszki Jócóval... Annyit tévedett csak, hogy ez a Jócó Miloš bátyja lehetett. Az viszont jellemző és máig tanulságos, hogy a csongrádi nép miként oldotta fel a nehezen ejthető Crnjanski nevet Csernyánszkira a maga szófejtése szerint.)

Nagy izgalommal jelentünk meg a belgrádi bölcsészkar előtt a találkozónapján. Várakozó tömeg volt a téren. Büszkeség járt át a tömeg láttán, örültem, hogy városom szülöttjét, író szülöttjét ily sokan várják. Örömem csak akkor múlt el, amikor a közönségen végigfutott a szóbeszéd. Az est az író betegsége miatt elmarad!

Pedig milyen jó lett volna 1976-ban egy ölelésnyi üzenetet vinni Belgrádba szülővárosából, Csongrádról az öreg Crnjanskinak. S kíváncsian vártam volna és ma át is adnám, ha született volna, az ő viszontüzenetét.

* * *

Én azért lettem író, hogy mindezt egyszer elmondhassam Önöknek. Jókai nyomán, és Móra nyomán, és Crnjanski nyomán, és Juhász Gyula nyomán.

Évekig azt hittem, hogy Juhász Gyula Csongrádon írta a *Tiszai csöndet*. Hiszen a csongrádi Tisza-gát verse ez. Eltévesztette bennem az emlékezet. Juhász Gyula a *Magyar nyár, 1918* című versét írta Csongrádon. És a *Tiszai csöndet* ír...hatta volna.

Ezt, a világirodalom egyik legszebb versét. Hogy „*Hálót fon az est, a nagy barna pók.*” És hogy „*kikötöttünk itthon, álmodók.*”

Szeretném egy jelképes emlékezéssel zárni jegyzeteimet. Katona Imrével, a néprajztudóssal én sokat beszélgettem, fogadott tanítványa is voltam.

Egyszer megkérdeztem tőle, hogy hol lehet elásva a híres Attila hármaskoporsója. És ő azt felelte, a csongrádi nagyrétben, annak is a Lófogó nevű részén. Ahogy ő az emlékiratokat tanulmányozza, és a korabeli térképeket nézi, Attila koporsóját ott kell keresni; a Csongrád-nagyréti Lófogóban.

Tetszett nekem ez a válasz, hiszen ide, épp erre a tájra születtem, valahol ennek határában várták a tanyaiaik 57 évvel ezelőtt frissen sült kenyérral édesanyámat.

De nem is ez a lényeg. Történészek, régészek: én már elárultam, hogy hol kell keresni Attila koporsóját, a koporsót, melyről írónk, Móra Ferenc is oly sokat képzelődött. Katona Imre már elárulta a titkot, hogy hol van Attila koporsója, itt van a szívünkben.

Mai és jövőendő régészek: keressétek meg!

Orosz István

Meghalunk a szépségbe'

A füvesre tilos bemenni, pláne stoplisban, az edzőpályának csúfolt földes pedig merő dagonya. A túlsó tizenhatosnál kisebbfajta tó, az innenső térfélen, azon a részen, amelyre a lelátót helyettesítő havas földhányás árnyékot vet, még összefüggő a jég. A balszélen valami teherautó forgolódhatott: bokáig érő hurkás keréknyom. A kapu mögött van ugyan egy félkör alakú lejtős szárazulat, ahol szűkösen elpasszolgathatnánk, de a drótkerítés nagyrészt hiányzik, percenként kéne futni le a telki útra, hogy az autók alól szedjük össze a lasztit. Még jó, ha nem kilapítva. Arra is volt eset. Egykapuzhatnánk a hátsó felére, veti föl Levi, de elvetjük rögvest a hálótartó vasból kiálló kampók miatt. Óberpeti labdáját épp egy ilyen hasította föl. Följebb, ahol a vándorcirkusz sátra szokott állni, most építési törmelék, rozsdás akuk, félkopasz karácsonyfák, szaloncukorpapír-zizegés. Egy tizenhatosnyi terület lebetonozva, hogy a tesco-busz megfordulhasson. Valaki a temetőt ajánlja, az óvoda felőli rész még jószerivel üres. Androsek Karcsi (emberfogó középpályás a harmadik parcella közepe tájáról) biztosan élvezné. A többiek is megszokhatták: hétvégeken áthallatszik az anyázás és a gólöröm. Amúgy elég sima a talaj, a nagytilaji hepehupásabb lenne. A kilátástalan helyzet ellenére sokan vagyunk, főszezonban se szoktak többen jönni. Tóni, ahogy az igazi meccsek előtt a bíró szokta, két kísérővel megpróbál eljutni a kezdőkörig. Nincs sok értelme, inkább csak azért mennek, hogy a kétkedők számára is világos legyen, itt ma nem lehet játszani. Ervin cipője útközben leragad, kilép belőle, fél lábon imbolyogva cuppantja elő a sárból. Kezdőkör persze nincs, inkább csak jelképesen ütügeti meg Tóni a talpával a földet. Harmadik érintésre már csicsog. És jönnek föl a magok. A földet valami megmagyarázhatatlan okból szőlőmaggal szórták fel néhány éve. A magok a meccs harmadik percében belementek a cipőkbe, az ötödiktől minden játékos azt nézte, mikor kerül legmesszebb a labda, hogy kirázhassa a csukáját. Egymás nyomában lépkedve egyensúlyoznak vissza. A kerítésoszlopokon gubbasztó varjak a szemük sarkából követik őket. Levi szerrint föl kéne menni a szilfatisztásra. Menjünk, bólint a többség, aztán maradunk. Fázósan állunk a sáros pálya szélén. Öregfiúk. Fakóban. Barnus csöndesen dekázik. Tibi csukájának a talpa leszakadni készül, a kétszer körbetekert fűző tartja úgy-ahogy. Az Eb-elődöntőre a Sport kettőn még épp hazaérnénk. Röhögünk: kézilabda, ráadásul női. Sanya rágyújt. Lázás, mégis lejött. A kötött sapkát a fülére húzza. Lehet, ha nem stoplissal mennénk rá, észre se vennék. Tuti észrevennék. A kocsmával összeépült öltözőből, illetve az öltözővel egybeépült kocsmából épp

---

Összeállításunkkal szeretettel köszöntjük a nyolcvanöt esztendőös Orosz Lászlót és a hetvenöt esztendőös Szekér Endrét. (A Szerk.)

odalátni. Pont a kályha mellől. Bent forralt bor, szalontüdő, fasírt. És kukucska-lyukak a söralátéteken. Negyedóránként kijön valaki, hogy a hóba pisáljon. Kint a kispályázáshoz használt kézilabdakapuk összefordítva, egymáshoz drótozva. Az aluvázás padokon piros műanyag csőbe húzott biciklilánc. Friss fűrészpör a cserepad előtt és kóbor kutyák lábnyoma mindenütt. Mormogi sérült: lovaglóizom. A kapuban elálldogál, gondolja, de ha megvagyunk párosan, inkább be se áll. Gergő a hóna alá szorítja a kesztyűjét és a tenyerét leheli: Pátyon van egy műanyag borítású pálya, de persze ha van, akkor nyilván játszanak rajta. Mikor, ha nem vasárnap háromkor. Maradona lemondóan legyint, kotorja a zsebét, beme-
het-e a kocsmába. Két papír kétszázás jön elő, valami apró meg egy cetli a listával, amit a pénzből kellett volna venni: sóborszesz, tepertő, körömlakklemosó, kagy-
lótészta. Józsi szerint a kétszázásokat már megszüntették. De próbáld ki, hátha ezek még nem hallottak róla! Maradona marad, a lábujjait tornáztatja a cipőben. Marci előre-hátra billeg a csípős szélben. Két nadrágban is fázik. A varjak időnként helyet cserélnek. Ekkor jön a mentő ötlet, már nem emlékszem, ki veti föl, talán Manó, vagy inkább Tótimi. Terítsük ki! Mintha nem is gondolná komolyan, oda se néz, csak a fejével biccent a parkoló felé. Persze azonnal tudjuk, mire gondol, és Tónira nézünk, akinek a kezében megáll a csomagtartóba ereszkedő sporttáska.

A feltekert műfü szőnyegek már sok éve álltak a parkoló végében. Nyaranta alig látszottak ki a parlagfűbokrok közül, télen meg, hóval fedetten, úgy lapultak bele a tájba, mintha a természetes domborzat részét képeznék. Úgy hírlett, a német test-
vérváros adományaként érkeztek valamelyik nyáron, vagy télen, szóval egy elfelej-
tett átigazolási időszakban, és senki sem tudta, mit kellene kezdeni velük. Állítólag odakint egy idényre kellett csak a műfüves borítás, aztán váratlanul fölsőbb osztályba került a csapat, és lecserélték a kiöregedett hátvédsorral együtt. Szóval az ajándék valaha bizonyára jó minőségű volt. Prima német műfü. A testvérváros (ahová a háború után kitelepítették az itteni svábok zömét) egyébként is komoly gondot fordított a sportbarátság ápolására, és igaz, ez még az elmúlt évszázadban történt, nemzetközi labdarúgó tornát rendeztek, hogy az itteni csapat is szívhassa kicsit a szabadság levegőjét, szusszanjon a hosszadalmas békeharc után.

Draskóczy maga elé ejti a félig szítt csikket és rátapos. A többiek is a zúzalék-
kal leszórt parkoló felé fordulnak. Lassan tudatosul bennük, hogy mind ott vol-
tak azon a németországi tornán. Akkoriban jött be a szabály, hogy a kapus nem foghatja meg a hazaadást. Nálunk még nem vezették be. Legalábbis az alacson-
nyabb osztályokban még nem. Akkoriban mindent csak fokozatosan vezettek be. El is terjedt, a bal oldali közlekedésre úgy fognak átállni, hogy az első évben csak a kamionoknak lesz kötelező. Szóval a döntőben, a második féldőben null-null-
nál szépen hazaadtunk, Kálmán meg szépen fölszedte. Aztán már hiába óvtunk, pedig az ellenfélben egy nő is játszott, ami szabályellenes, csak nem lehetett rábi-
zonyítani. Vagy aki bizonyítani tudta, nem akarta vállalni a tanúskodást. Vagy nem merte. Ki az, aki az ilyesmit bevállalja, pláne ha házas. Lehet, a műfü azért a meccsért jött, cserébe, kárpótlásul. Naná, majd a berni döntőért, veri ki a stoplik közé ragadt agyagot Ervin a korlát mellé érve. Komolyan gondoljátok?

Jókora gurigák. Ekkora rakománnyal csak olyan éjszakai tréler jöhetett, amit az Útinform is bemond. Hogy túlméretezett, villogó sárga és hogy nem lehet meg-

előzni. Az a furcsa, hogy tényleg senki sem emlékezett, mikor teheték le, pedig a telepről is idelátni és a sötétben mindig van élet. A kibontáshoz mindenkire szükség van. Egy összetört reklámtábla (GAMESZ) keretléceit feszítőrúdnak használva nehezen sikerül egyáltalán megmozdítani, illetve egymástól elválasztani az összefagyott tekercseket. Egyszerűbbnek tűnik feltekert állapotban vonszolni le, és csak a helyszínen, a hátsó pályán göngyölni ki a szőnyegeket. A másfél méteres szintkülönbség dacára jó néhány percbe kerül egynek-egynek a levontatása. Olykor váratlanul kibukkan a nap, hosszú árnyékokkal karistolva tele a parkoló partoldalát. Olyan a táj, s benne a huzavona-ábrák, akár az öngyilkos cetek strandja. Félóra is rámegy, mire a hátsó pálya középső részén, a két tizenhatos közti területen ott hever a tizenhat sötét dög. Nagyjából egyforma távolságra igazgatjuk el őket, mert félő, hogy szétgöngyölve, a sárba ragadva már nehezebben tudnánk helyükre húzogatni a szőnyegeket. Odakinn biztos géppel ráncigálják, olyasmi targoncával, amivel a sérült focistáért is beautóznak, jut Levi eszébe. A kigöngyölés már gyerekjáték. Tulajdonképpen két-három ember is elég lenne a munkához, de valahogy jobban esik együtt folytatni. Csatárlánc a henger mellett, a vállak összeérnek. A csípők meg a pocakok is. Ha a talpunkkal egyszerre rúgunk a hengerbe, engedelmesen gurul kifelé, látványosan soványodik a hurka. A ritmus a lényeg, hogy egyszerre lökje mindenki. Egy-két-há-most. A fűszőnyeg a repedezett ragasztócsíkot meg az első kopottas métereket leszámítva egész jó minőségű. Kívülről sűrű, vászonbordázat, belül viszont az utazási irodák tavaszát idéző műzöld. A műgyep némileg tompítva ugyan, de felveszi a földes pálya egyenletlenségeit, hepehupáit, mégis kifogástalan, száraz terepet kínál. Ahhoz képest, hogy alig több mint fél órája reménytelennek tűnt a mai foci, most káprázatos a helyzet. Édeskés áruházillat keveredik a benzinkútszaggal, meg a temető felől mindig gomolygó sírszaggal. Olyan Bundesliga-szaga van, mondja valaki. Most már ha kérnék, se mennék vissza a füvesre, mondja Óberpeti. Eins, Zwei, Drei! Egyformán zörögnek a csukák. Mindegyikben egy nejlonzacskó két zokni közt. A kigöngyölés, ahogy fogy a cylinder, úgy válik egyre könnyebbé. Az utolsó rúgások helyett már apró lökések, finom körömpasszok is megteszik. Sőt könnyed csüdemelintések, laza bokamozdulatok. Poros sóhajtással csattan a sárba az utolsó méter fűszőnyeg, a közepén csillogó alufóliába csomagolt valami hever. Méretre akár egy vekni kenyér. Kétkilós, talán egy kicsit nagyobb. Mi a szar ez a szar, érinti meg a cipője orrával Ervin. Bontsd ki, lép hátra előzékenyen Manó. Bontsd ki te, sziszegi Ervin. Mit gatyáztok vele, besötétedik, mire elkezdjük, rúgja félre a csomagot Tóni. Egy pár összecsomózott focicsuka gördül elő a fóliából. Arany Adidas, három csíkkal. Körülálljuk. Végig varrott, ahogy kell. Tizenkét bőrstopli. Aszta!

Csavarosak, próbálgatja Tibi. Draskóczy is leguggol mellé: ötvennégyben a németek ezzel nyerték meg a vébét, a cserélhető stoplikkal. Adi bácsi egy zacskó hosszú stoplival várta Walteréket a szünetben, merthogy esni kezdett. Miért nem veszed föl, bök Tibi szakadt cipője felé Tóni. Nem hiszem el, hogy épp negyvenkettes, méri össze a két talpat hitetlenkedve Tibi. Közben a második tekercs is kiterül, abban is egy cipő: Adidas Predator. Ráadásul piros. Ilyenben csavarta be Beckham azt a szabadrúgást a görögöknek a 2002-es vébé selejtezőjében. A következőben egy negyvenes F50 Unit. A legkönnyebb fajta csuka. A szellő-

léptű cselezőknek való. Messi jár ilyenben. Egy AdiPure van az újabb fóliában. Aszimmetrikus oldalfűzéses prima bőr. Del Piero kedvence. Meg Kakáé, tromfol rá Zsolti. Szeretnéd mi?

Ha nem kezdjük, besötétedik. Balázs és Óberpeti átcipelik a két rozsdásodó kiskaput, Tótimi és Maradona szednek, mint mindig. Mire megvan a két csapat, a szőnyegek kiterítve és Tibi az első lépéseket próbálja a műfűn. Lábán az új cipő. A rejtett fűzős arany Adidas. Bírzs benne járni, teszi felé Ervin a labdát. Tibor jobbal felnyúl és puhán leveszi. Ragad a bőr. Talppal hátrahúzza és a cipő orrával alapöccint, visszafelé pörögve, függőlegesen emelkedik a laszti a homloka elé, bólintani akart, de talán sárosnak látja, hagyja inkább visszahullani, ballal kilép és jobb belsővel a támaszkodó bal mögött, oda se nézve tolja pontosan tovább Sanyának. Naná, fordul aztán mégis a labda után, maga is némileg elképedve, s a vádliján feszülő tréningnadrágba dörzsöli a cipő orrát. Gergő lábán a piros. Kétszer is körbetekeri a hosszú fűzőt, átvezetve a stoplik közt, aztán megcsomózza és föltápáskodik. Sarokkal emeli maga elé az épp megérkező lasztit, aztán belső rüszttel teszi tovább. Akkor mostantól éles, javasolja és a visszkapott kényyszerítővel rögtön kioszt egy kötenyt Mormoginak, aztán bemasnizza a rárontó Józsit is. Frissen herseg a műfű, ahogy belemélyednek a stoplik. Már Levin és Barnuson is az új csuka van. Előre-hátra billegve méregetik egymáson és összeütik a tenyerüket. Közben Marci egy AdiPure-ban oxival viszi el Ervin mellett a lasztit, aztán a bringa jön Balázs mellett, de kapura lövés helyett inkább az ellenfélhez tartozó Sanyának passzol. Most hülyéskedünk, veszi ki a zsebéből a kezét Mormogi, és ő is lehajol egy csukáért.

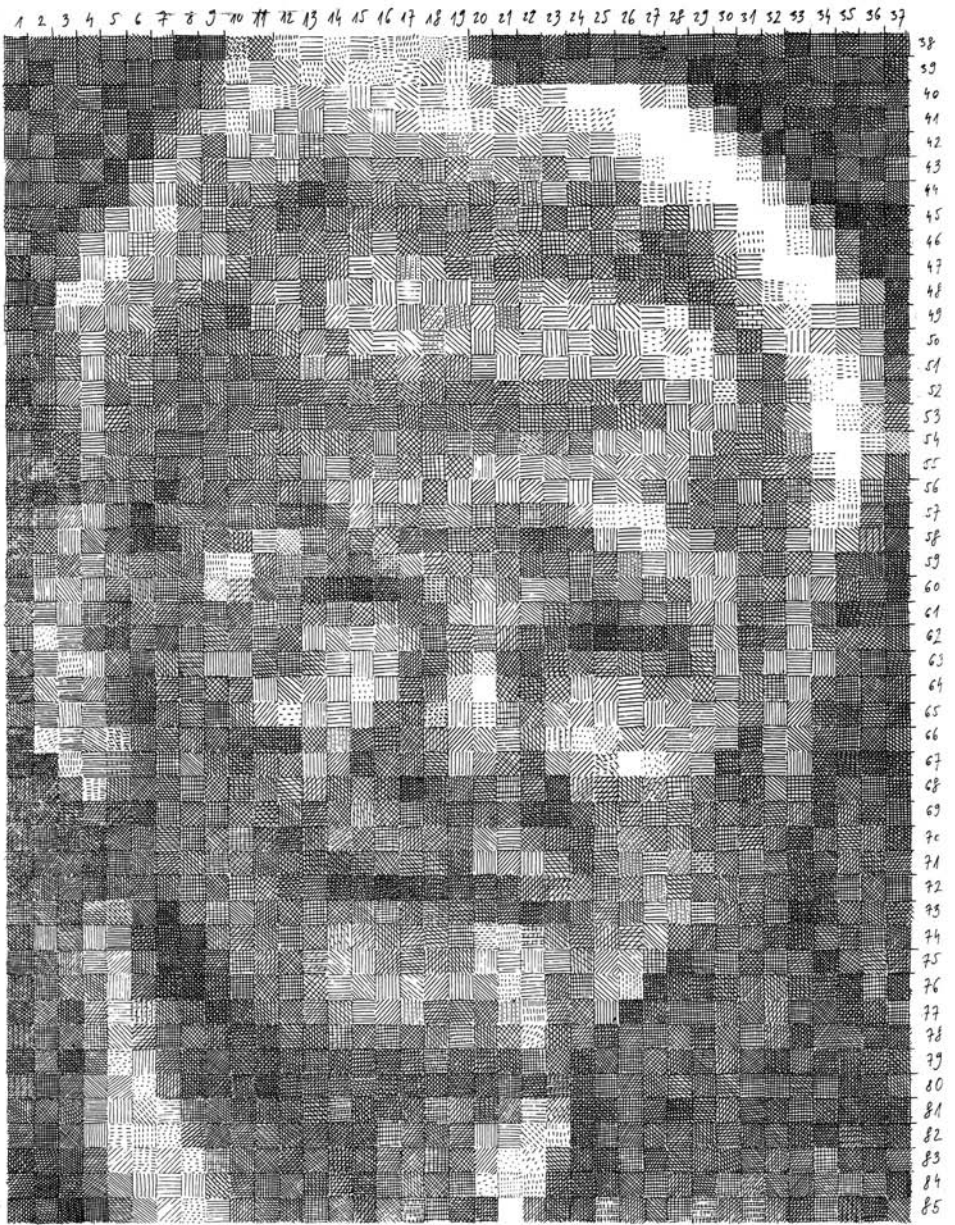
Barnus lendületből vezeti rá a labdát három védőre, összezárnak, de a Zidan-féle rulettcsel bejön. Hárman háromfelé. A saroklécről visszapattanó bőrt kapásból fölgyertyázza, aztán ollózva visszaküldi a mezőnybe. A mamutfenyőknél menne le a nap. Mielőtt eltűnne, élesen süt szembe, aztán úgy marad, megáll lemenőben. Vörös laszti a levegőben. Manó a kezével árnyékolja az arcát, miközben cselez. Akkor mehet az utolsó gól? A döntő gól? Talppal hátrahúzza, egy testcsellel kiforgatja Draskóczyt és külsővel rácsúri. Pattog a kapufák közt, aztán mégis kijön. Tóni felszabadítás helyett bemutat egy könnyű esernyőt, majd teli rüszttel puhán emeli ki. A szél elállt, a kémények fölött kiegyenesednek a füstcsíkok. Már a védőkön is aranycipő. Sanya a lepattanó labda fölé guggol, úgy stoppolja le. Megye hármas parafrázis béel csukában. Elfelejtünk nevetni. Mindenki sápadt, fehér, áttetsző. Minden mozdulat bejön, mindegyik labdaérintés szépségdíjas. Képtelenek vagyunk hibázni. De gólt rúgni sem bír senki. Lelassított mozgások, közeli, álomszerű részletek. Másodpercekig szital a labda és hangtalanul indul vissza a felső lécről.

Csináljatok már valamit! Balázs rálép a labdára és csípőre teszi a kezét. Tiszta röhej, teszi hozzá, vegyétek már észre magatokat! A kimondott szavak betűkre hullva szívódnak föl a műfű szálai közt. Meghaltok a szépségbe!

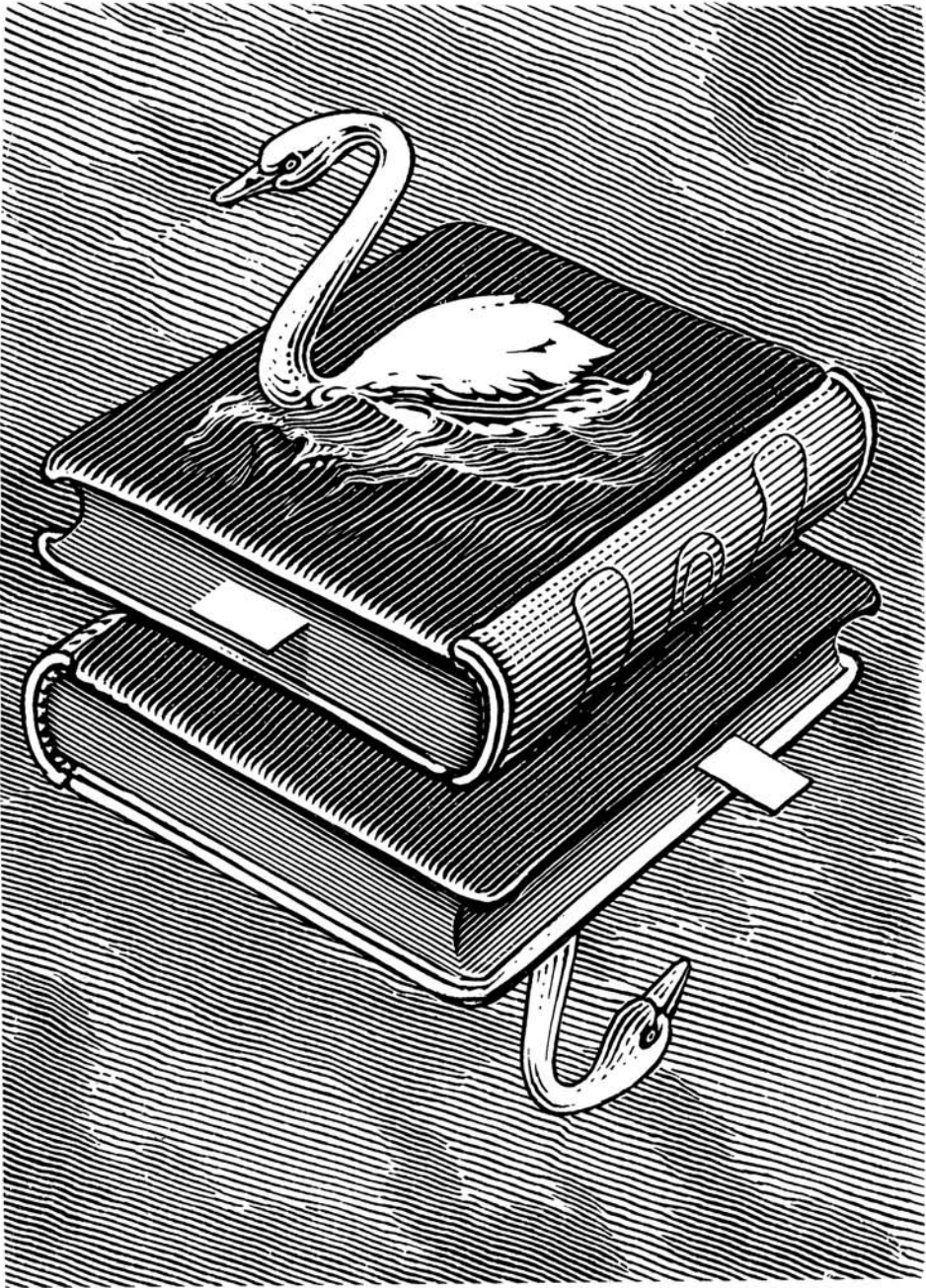
A nap, akár egy elakadt hanglemez, még mindig ugyanott, a mamutfenyők közt forog. Egyre nagyobb és vörösebb; mindenben, mindenkin átsüt. Az óriás terepasztalon az árnyékok önállósulnak. Taktikai hieroglifák. Műzöld geometria. Meghalunk a szépségbe'. Utoljára én halok meg.

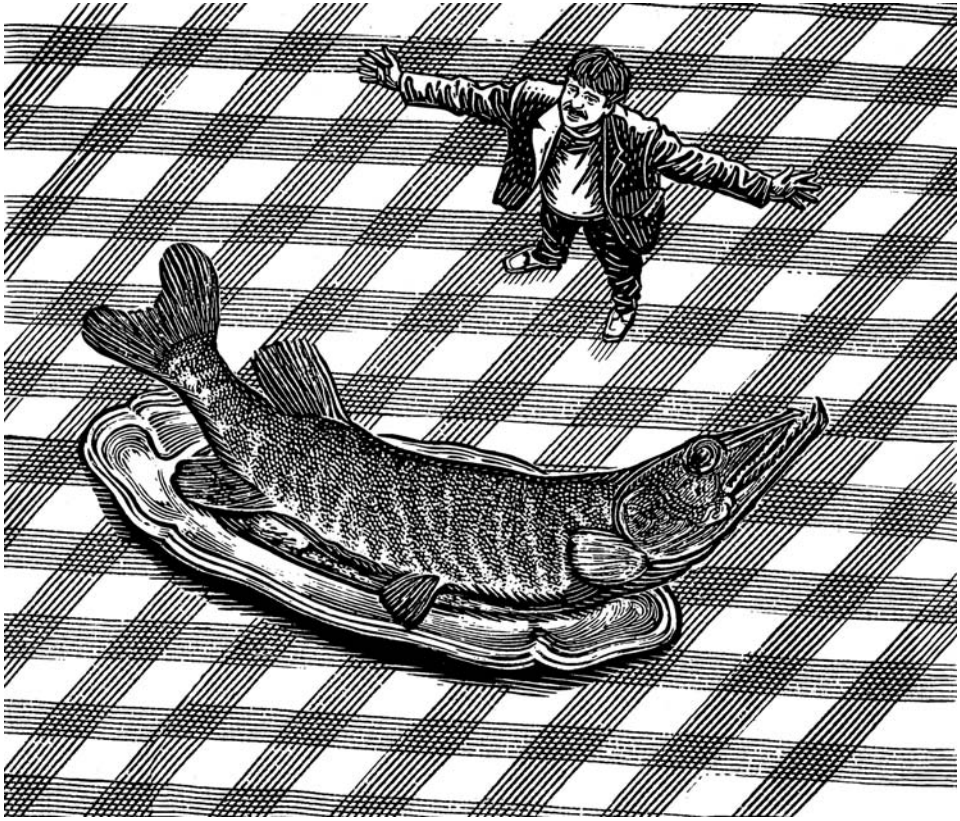
Mindjárt.

Most.

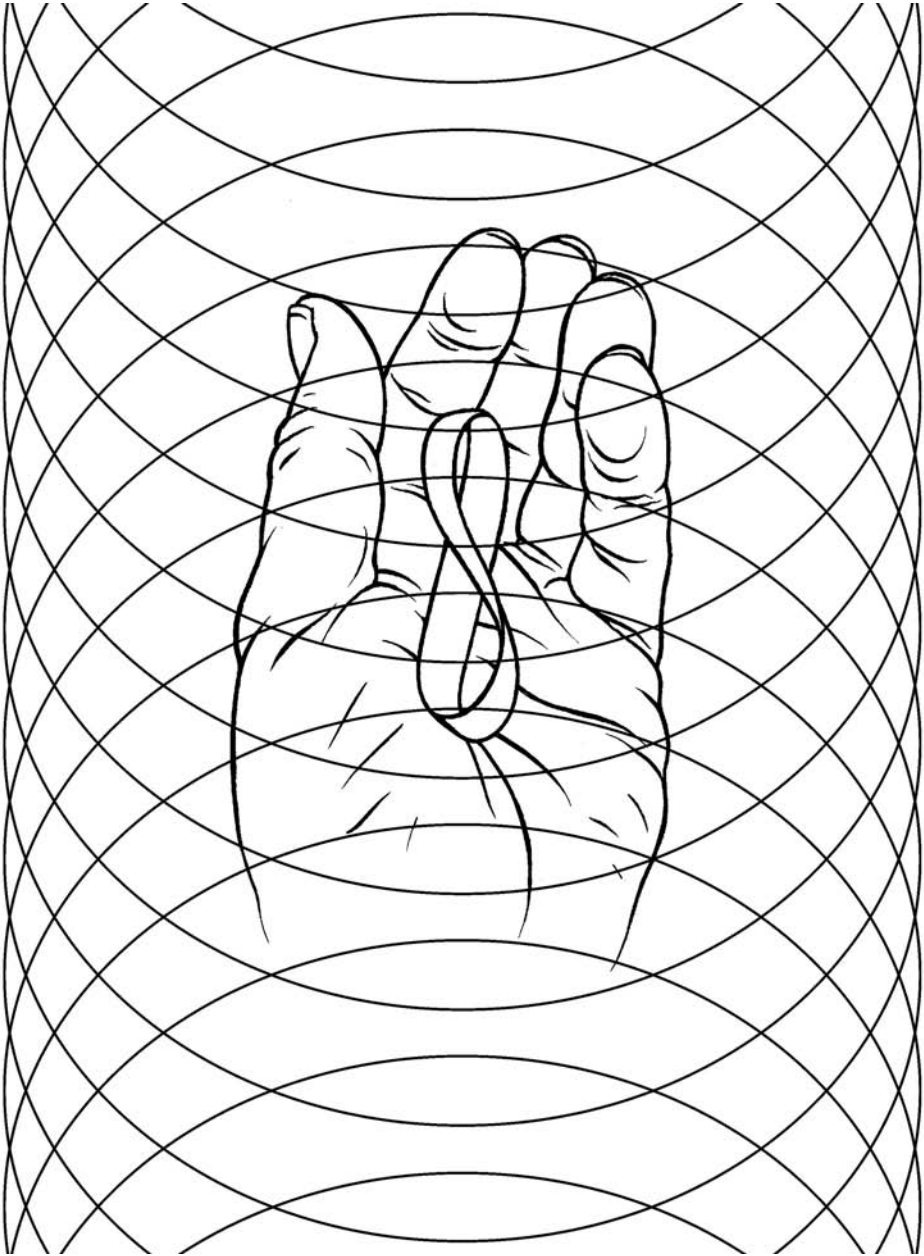

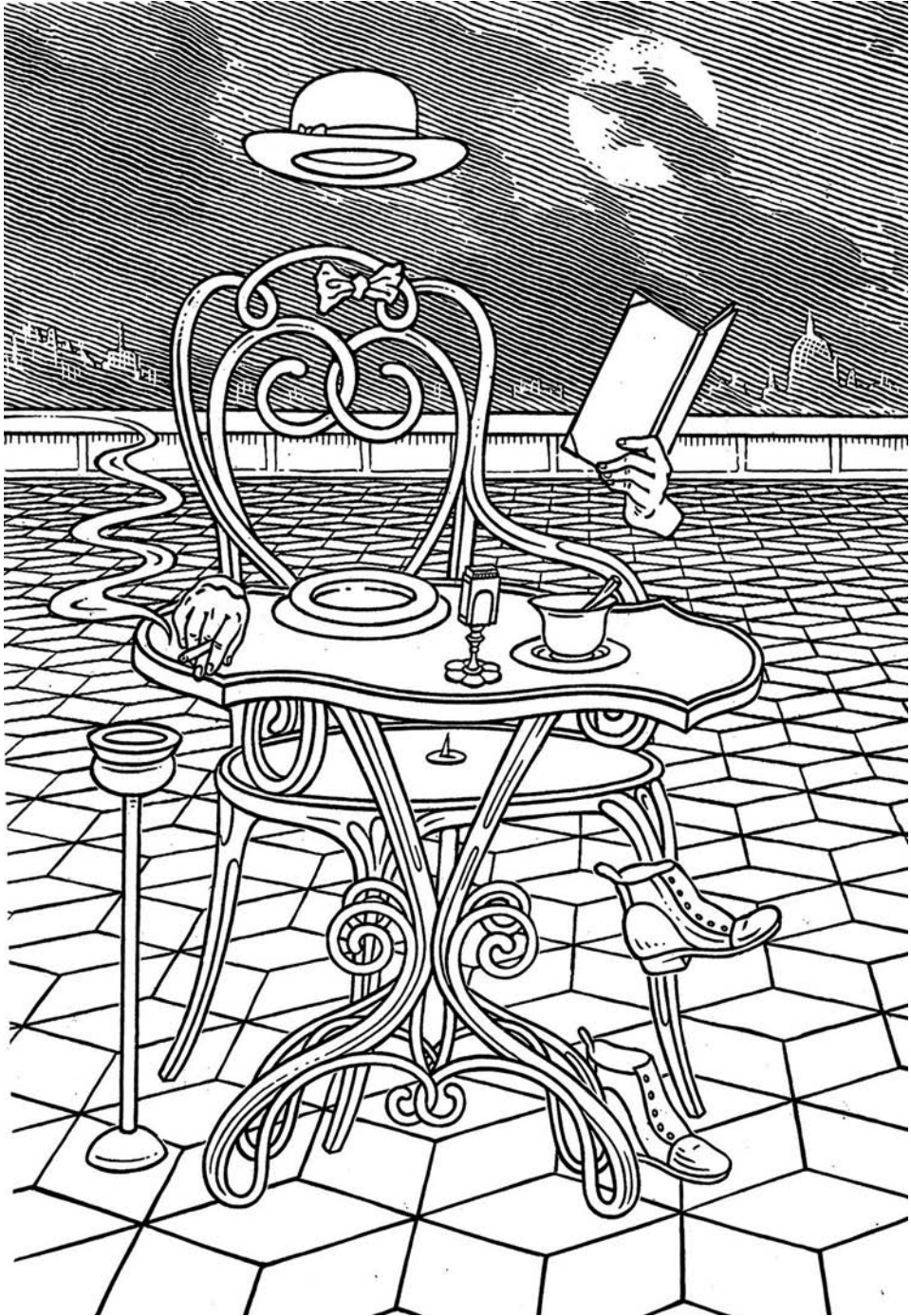

Lator László

Az író-filológus születésnapjára

Régtől ismertem, de csak az Eötvös Collegiumban, 1947-ben kerültem közel hozzá. Jó két évvel öregebb volt nálam, én meg, a háború miatt, ki is hagytam egy esztendő. Negyvennyolcban ő már Kecskeméten tanított. De az az egy év, amíg együtt voltunk, elindított bennem valamit. Szerettem, ahogy beszélt. Szép hangon, tisztán ejtette a szavakat, néha még mintha rá is játszott volna. Együtt, egy asztalvégen ebédeltünk, akkor kezdtek bennem előhívódni beregszászi gimnazista korom képei. Orosz Laci az emelvényen, sötétkék ruhában, verset mond. Aztán az önképzőkör: három évig ő volt az elnöke, ott is sokszor láttam. És talán a beregszászi diák-folyóirat, az *Együtt* (verseim jelentek meg benne) szerkesztésében is részt vett. Egyszerre csak áramok indultak bennem, vissza, Beregszászba, onnan meg a kollégiumba. Huszonkét évesen remek kritikákat írt a *Válaszba*. Író-tehetséggel, Nemes Nagy Ágnes első kötetéről, Sötér István nevezetes kortárs-vers antológiájáról, a *Négy nemzedékről*. Bennük a maga és az Eötvös Collegium szelleme. Független szellem (lett is ebből hol ilyen, hol olyan baja a diktatúrában, a forradalom után a börtönt is megjárta), semmi tekintélytisztelet, csak a tényekre alapozott világos érvelés. Az is maradt, tudós, fegyelmezett filológus. De akármit írt, benne volt az eredendően szépírói ösztön. A *Válasz* betiltása után is Sárközi Márta körébe tartozott. Nemcsak a Zugligetben, talán véletlenül Szepezden is. Mikor mi ott Mártát látogattuk, kiderült: a szomszédban ott lakik-nyaral az Oroszcsalád. Aztán a volt kollégisták összejövetelein találkoztunk. Egyre közelebb éreztem magamhoz, társas lényét, szellemét, jellemét. Mostanában csak egyszer láttam, István fia székfoglaló kiállításán. De ha eszembe jut, most is megjelenik előttem az arca, hallok a hangját. Isten éltesse, mondom magamban. Hátha meghallja Kecskeméten.

Gerold László

„Igen – kedves szomszédok! él / még Bánk, Atyánk...”

Orosz Lászlónak születésnapra, megkésített könyv-ismertető helyett

Számomra a címbe emelt idézet, amely Katona József drámájának harmadik szakaszában szinte visszhangként hangzik el Tiborc szájából azt követően, hogy őt Bánk Melindáért küldi: „*menj, menj; keresd fel Asszonyomat, 's ha meg- / találtad, úgy jőjj, 's vára-kozz reám. / Haza megyetek! – ott megmondhatod, hogy él / még Bánk!*” – jelképes olvasattal bír. Utal arra, hogy a mű (is) él, amit a vele való foglalkozás irodalmárok és színházi emberek részéről egyaránt bizonyít. Irodalmi vonatkozásban elég talán megemlíteni Bíró Ferenc Katona-monográfiáját (Balassi Kiadó, Budapest, 2002), színházi tekintetben pedig a Nemzeti Színház múlt évi *Bánk bán – junior* című előadását. S ezenközben semmiképpen sem elhanyagolható, hogy direkt, illetve indirekt formában mindkettő előzménye Orosz László több mint tíz évvel ezelőtt megjelent, *A Bánk bán értelmezéseinek története* (Nova Krónika Kiadó, Budapest, 1999) című könyve. Ennek bizonyítására talán elegendő felemlíteni, hogy az életmű monografikus feldolgozásainak szép sorában Bíró Ferenc könyvének névmutatójában szám szerint a harmadik legtöbb hivatkozás Orosz Lászlóra utal. Míg színházi vonatkozásban pedig arra lehet hivatkozni, hogy a Nemzeti Színház előadása annak az örök színházi szándéknak a legújabb megnyilvánulása, amit Orosz László könyve példáz, miszerint a Katona-dramát felfedező, életben tartó, majd hamvaiból életre hívó színház kezdettől fogva, de kivált Hevesi Sándor 1928. évi, botrányt kavart színreállítási szándéka óta sokszor nekiveselkedett igazolni a mű életrevalóságát. Ennek a szándéknak legújabb esete az Alföldi Róbert rendezte produkció, amely a színház kritikusa, Tompa Andrea szerint azzal tanúsítja a *Bánk bán* néven ismert mű, sokak szerint legnagyobb történelmi tragédiánk, vitalitását, hogy „*nem XIII. századi vagy Katona korabeli történetet mond el, nem utal semmiféle konkrét korra, saját közös jelenünkön kívül*”. Hogy „*itt »a« dráma*” az „*egyres ember életének tönkretétele*”, ami a jelenetek „*a szerelem széthullása, a félreértések, emberi gőgök és vakságok pusztító hatása*”-ként bomlik ki az előadásban. „*Olyan emberi kapcsolatokat látunk, ahol élő viszony van, érintés, kétségbeesés, és végül gyilkos szorítás. Az est végső soron egy szerelem történetét meséli el, azt a nyomorúságot, ahogy a hatalom közelében a virágzó emberi kapcsolatok felfalják önmagukat.*”

És miről szól Katona drámája, ha nem pont erről, a hatalom által tönkretett egyéni sorsokról?

*

Nem valószínű, hogy ez az előadás megnyerné a kiváló Katona-szakértő Orosz László tetszését, de azt talán ő sem vitathatná el, hogy pont az történik, amiről könyve szól: a *Bánk bán* című dráma iránt megnyilvánuló irodalmi és színházi érdeklődés állandóságáról, ami végső soron azt tanúsítja, hogy a *Bánk bán* nagy mű, hangozzék el róla bármiféle elutasító

vélemény is, mint ahogy majd két évszázadnyi időben ez többször is megtörtént. De hogy korokat, értelmezéseket túlélő remekmű, azt Orosz László egész életművével félreérteltetlenné tette.

*

A Kecskeméthez és Kecskemét által a magyar irodalomtörténethez kötődő Orosz László életműve két nagy költőopus szolgáltatásban alakult évtizedek óta. Érdeklődése a niklai remetének nevezett Berzsenyi Dánielhez kötődik, de főleg Katona Józsefhez, a mindig és mindenhol magát magányosnak érző kecskeméti drámaíró-fiskálishoz, akihez irigylésre méltó tudós következetességgel ragaszkodott, s aki életműve egyik legalaposabb és legjobb tolmácsát kapta benne. Tanulmányok, köztük a *Bánk bán* nemzeti színházi előadásainak szövege két nekifutásban (1845–1867, 1868–1929), kismonográfia (1974) és a mindennél értékesebb *Bánk bán* kritikai kiadás (1983), ennek a kutatói, értelmezői opusnak a magaslati pontjai. S legutóbb a nagy mű értelmezéstörténetének áttekintése irodalmi és színházi vonatkozásban.

És itt álljunk is meg egy szusszanásnyi pillanatra!

Irodalom és színház együtt. Amennyire természetes, magától értetődő, ha drámáról, drámatörténetről van szó, annyira rendhagyó is a gyakorlat szempontjából. A magyar irodalomtörténet valahogy nem szereti a színházat, bizalmatlan iránta, féltékeny rá, talán mert sokkal lazábban, olykor már-már felelőtlenül tud/mer viszonyulni a drámához, mint kizárólag a szöveggel bajmólódó irodalomtudomány. Amiben kétségtelenül van némi igazság, ugyanakkor pedig a színházi olvasat, és az ennek nyomán létrehozott előadás, az irodalomtól eltérő jellege folytán, olyan mozzanatokot lát meg, összefüggéseket fedez fel, kénytelen tudomásul venni, amire a drámaolvasó tudós talán nem is gondolna. Orosz László könyve kandidátusi téziseit tartalmazó kiadvány a címéhez illően, úgy mutatja meg Katona *Bánk bán*jához vezető *utakat*, hogy – ha csak mód van rá – az irodalmi és a színházi olvasatokat egyaránt feltárja. És nem csak azért, mert a „*Színház és irodalomtörténet Bánk bán-képe kezdettől fogva nem egyezett, azóta sem igen találkozott, sőt, az utóbbi években még távolodott is egymástól*”, mi több, „*gyakran vitatkozik is egymással a színházi és az irodalomtörténeti megközelítés*”, ahogy a kötet Bevezetésének már első bekezdésében fontosnak tartja hangsúlyozni a szerző. Ez az izgalmas, két szálon futó értelmezési, kisajátítási folyamat rajzolódik ki pontosan Orosz László áttekintéséből, jóllehet az is nyilvánvaló, hogy ez a szemle vázlatos – alkalmasint terjedelmi korlátok miatt; a minimális kísérő apparátust is nélkülöző kötet névjegyzékkel együtt mindössze 138 oldal! –, látható, hogy igencsak szelektív, hogy a szerzőnek sokkal több mondandója lenne bármelyik fejezet esetében. De így is bizonyítja azt az irodalom szempontjából nem kifejezetten boldogító, ám megkerülhetetlen kiszolgáltatottságot, hogy a kor mindig erősebb, mint a mű, hogy minden kor a maga képerre kívánja formálni a számára fontos műveket, ami egyszerre gazdagít(hat)ja az értelmezés tartományát és újabb kérdéseket vet(het) fel, ellentmondásokat old(hat) fel, s ugyanakkor újabb ellentmondásokat is szül(het).

*

Az, hogy könyve mottójául Orosz László Horváth János sorait választja – miszerint „...*mennél többször olvasta el az ember [Katona művét], annál kevésbé lesz bátorsága kifogásolni benne valamit, annál megszegyenültebben állapítja meg korábbi megfigyelései könnyelműségét, annál inkább meggyőződik róla, hogy sohasem neki, hanem mindig Katonának van igaza...*” –, az nemcsak a magyar irodalomtörténet-írás mestere előtti tisztelgés (evidencia: nincs huszadik századi magyar irodalomtörténész, aki ne Horváth János köpenye alól bújt volna ki!), az is, hanem a tárgyalt téma iránti felelősség vállalása és igazolása is.

A *Bánk bán* értelmezéstörténetét huszonöt fejezetre tagolt munka időrendet követve mutatja be a dráma drámáját a kolozsvári pályázattól, Bárány Boldizsár *Rostájától* és az első cenzori beavatkozástól, amely a mű kiadását engedélyezte, az előadást viszont megtiltotta, a *Bánk bán*-irodalom két legújabb kötetéig, Sándor Iván (1993) és Lehota János (1997) könyvéig, illetve a törzsanyaghoz afféle függelékként illeszkedő, *Eljut-e a közönséghez?* címet viselő, a dráma színházi, tévé- és rádió-előadásait s tankönyvi, oktatási feldolgozásait átfutó fejezettel bezáróan: rendre példás filologizálással és csodálatos tömörítőkézséggel készült. Tanítani lehetne, ahogy néhány mondatba sűríti egész kötetek, köztük saját kis-monográfiájának vagy nagyobb tanulmányok lényeges mondanóját.

A kényszer erényt szül, mondhatnánk egyszerre dicsérve és sajnálkozva is, amikor a dráma történetének olyan fontos és érdekes stációiról esik mindössze néhány lapon, sőt néhány sorban szó, mint a mű politikumának időszerűségét felfedező „Fiatal Magyarország” értelmezése, a Bach-korszak cenzúrázása, a *Bánk bán* tragikumának magyarázatai, a Hevesi-féle átírási szándék, az Illyés által történt „átgazítás”-ként elhíresült vállalkozás, illetve olyan színrevitelek, amelyek lényegesen befolyásol(hat)ták, bővítették (volna) a dráma gócpontjainak (pl. ötödik felvonás), problémás részleteinek (Gertrudis bűnössége/ártatlansága, erkölcs és érzelem összefüggése stb.) értelmezését. Nem szólva arról a kérdéstről, ami az előadások címszerepét játszó színészek számára volt s maradt eldöntetlen, lehet-e Bánk Petur-szerű romantikus hős, vagy összetettebb, akiben egyszerre küzd bátorság és kétkedés, cselekvőkészség és bizonytalanság, határozottság és félelem. S itt nem hagyható említés nélkül az sem, hogy a kötet szinte teljes egészében mellőzi a dráma magyar és nem magyar nyelvű külföldi előadásait, illetve műértelmezéseit. Sajnos.

Ahogy sajnáljuk, hogy a vázlatos áttekintés nem nyújtott alkalmat fontos dramaturgiai és tartalmi kérdések teljesebb bemutatására, úgy megnyugtató, hogy Orosz László olykor kevésbé közismert mozzanatokot sem mellőz. Semmiképpen sem anekdotikus epizódokra gondolok, hanem olyan „apróságokra”, mint Gyurmán Adolf cikke az *Életképekben* vagy Rakodczay Pál értelmezés szempontjából fontos, de eddig elhanyagolt kis könyvére való hivatkozás. Van arra is példa a kötetben, hogy olykor sikerült kijátszani az értelmezéstörténet vázlatosságát. Ilyen Arany János „strukturalista” elemzését, Gyulai Pál akadémiai székfoglalóját és monográfiáját, a marxista értelmezést, Sótér István, Pándi Pál és Sándor Iván munkáit tárgyaló fejezet, melyeket Orosz László a Katona-drámát magyarázó művek között a legfontosabbnak tart.

*

A *Bánk bán*mal foglalkozó irodalomtörténeti elemzések és a drámát színpadra állító rendezői vállalkozások sora nem fejeződött be, a mű tovább él az irodalom és a színház világában egyaránt, ahhoz nem férhet kétség, ahogyan ahhoz sem, hogy Orosz László életművé izmosodó tudós érdeklődése, amely erénye, hogy nem akar igazságot szolgáltatni egyetlen értelmezésnek sem, mindig megkerülhetetlen tájékozódási pont lesz azok számára, akik irodalmunk nem véletlenül kultikus drámáját választják vizsgálódásuk, illetve előadásuk tárgyává.

Orosz László

Szekér Endre hetvenöt éves!

Köszöntését fél évszázados barátságunkra való visszaemlékezéssel kezdek. 1961-ben lettünk kollégák a Katona József Gimnáziumban. Bandi tanyai meg városi általános iskolai tanárság után az előző évben került oda, engem akkor helyeztek vissza régi iskolába. De nem akkor ismertük meg egymást. Én is olvastam az ő *Kiskunságban* megjelent írásait, ő is az enyéimet az *Irodalomtörténetben*. Emlékezhettünk arra is, hogy az 50-es évek elején rövid ideig helyettesítettem a Katona Gimnáziumnak abban az osztályában, ahova akkor járt.

Hamarosan egyre erősebbé vált bennünk annak a felismerése, átélése, hogy közös az érdeklődésünk, szeretetünk az irodalom iránt. Később fölfedeztük azt is, hogy párhuzamok adódnak az életrajzunkban. Bandi tíz nappal korábban, ám tíz évvel később született, mint én. Ebből következett, hogy többször is együtt köszöntöttek bennünket.

Korai, még a *Kiskunságban* megjelent írásaiban figyelhettem, figyelhettünk föl arra, hogy az 50-es években szokásos, sőt kötelezőnek tekintett mód helyett nem az „eszmei mondanivaló”, a közéleti állásfoglalás felől közelítette meg a műveket, hanem a stílusuk felől. Krúdy stílusáról, Tóth Árpád jelzőhasználatáról, József Attila költői eszközeiről, Garcia Lorca lírájának népiességéről értekezett, glosszákat írt Füst Milán költészetének stílusáról. Ezek a korai tanulmányok nem kerültek ugyan bele a legkiforrottabbakat tartalmazó kötetibe, az 1991-ben kiadott *Erős várunk a versbe* meg a 2003-ban megjelent *A stílus – az író* címűbe, érdeklődésének sajátosságát és módszerének jellegzetességét már az említettekben is fölfedezhettük és a későbbiekben is nyomon követhettük.

Igen gazdag a hetvenöt éves Szekér Endre munkássága, különösen, ha számba vesszük, hogy egész seregnyi költővel, íróval foglalkozott. Doktori értekezését Gárdonyi Gézáról írta: *A nominális stílus jelentkezése Gárdonyi műveiben* címmel jelent meg 1975-ben az ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok című sorozatában. Monográfiát írt tisztelt és szeretett egyetemi tanáráról, *Benedek Marcellről* (1994-ben jelent meg az MTA Irodalomtudományi Intézetének kiadásában) és barátjáról, *Buda Ferencről* (1996-ban adta ki a Forrás). Benedek tanári hivatásában volt hajlamait és szándékait megerősítő példakép, Buda abban, hogy a költői szó erejét és felelősségét hitelesen átérezze és érzékeltesse. Egyikük a tanár, másikuk a kritikus, az esszéíró számára szolgált tanulsággal, de természetesen olyannal, amely mindkét tevékenységét áthatotta és áthatja.

Szinte lehetetlen számba venni, ki mindenkiről írt. Legutóbb megjelent kötetében csaknem félszáz tanulmányban, ha jól számoltam, harmincnyolc költő, író műveit elemezte. Sokszorosára növekedne ez a szám, ha végigpásztáznánk valamennyi írását, a napilapban, a *Petőfi Népében* megjelent kritikáit is. Érdeklődési körének tágasságát mutatja, hogy a hazaiakon kívül a tágabb hazában: Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban élőkkel is gyakran foglalkozik, s számon tartja az emigráció magyar irodalmát is. Magas szám jönne ki, ha összeszámlálnánk, tanulmányai, esszéi, kritikái hány lapban, folyóiratban jelentek meg, s reméljük, jelennek meg ezután is.

Kevés kivétellel személyes ismerősei azok, akikről írt. A *Forrás* helyettes főszerkesztőjeként nyílt alkalma arra, hogy széles ismeretségi kört alakítson ki, de az is valószínű, hogy voltak, akiket vonzó egyénisége nyert meg munkatársul a *Forrás* számára. Kántor Lajos az *Erdélyi Napló*ban írt arról, hogy „vándoríróasztalainak” legkedvesebbike Kecskeméten, Szekér Endre dolgozószobájában található. Álljon itt legalább egy mondat a humoráról is! Ryszard Kapuściński, a *Forrás* lengyel munkatársa mondta: ha fiatalabb volna, megtanulna magyarul, hogy tolmács nélkül élvezhesse Szekér Bandi anekdotáit.

Kiváló tanár volt, 1970-ben kapta az ezt tanúsító kitüntetést, 1993-tól nyugdíjas. Fiamtól tudom, hogy tanítványai mennyire élvezték az óráit. Sokféle módon keltett érdeklődést a fiatalokban az irodalom, a színház, a film iránt. Vers- és prózamondó diákjai érmeikkel tértek haza a gyulai diáknapokról. Az iskola dísztermében évenként sorra került kulturális seregszemlén az osztályai élen jártak színvonalas műsorukkal. Egyet emelek ki közülük: Pilinszky János *Sötét mennyország* című oratóriumának bemutatását a könnyekig meghattott szerző jelenlétében.

Öröm volt Vele egy iskolában tanítani, öröm az írásait olvasni, öröm – sajnos előrehaladt korunk miatt egyre ritkábban – Vele beszélgetni.

Bandi, Isten éltesen erőben, egészségben mindnyájunk és az utánunk következők örömére!

Dávid Gyula

Címszavak

Mutatvány a romániai magyar irodalmi lexikon
5. kötetéből

A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* elkészítésének elgondolása a *Magyar Athaenas* megjelenésének 200. évfordulójához kapcsolódva, 1968-ban született. Kezdeményezője Balogh Edgár volt, a megvalósítás alapjául szolgáló szócikkjegyzéket Venczel József állította össze, háttérintézménye az 1970-ben létrehozott Kriterion Könyvkiadó. Újraalakulása után a lexikoni munkának az Erdélyi Múzeum-Egyesület adott otthont és nyújtott – az Arany János Közalapítvány révén – anyagi háttérrel, ennek megfelelően az újabb köteteknek társkiadója is.

Számos viszontagság után az I. (A–F) kötet 1981-ben jelent meg, a II. (G–Ke) kötet – amely 1983-ra már kiadásra készen állott, a romániai diktatúra bukása után, 1991-ben. Mindkét kötetnek Balogh Edgár volt a főszerkesztője, akinek az 1994-ben megjelent III. (Ki–M) létrejöttében is oroszlánrésze volt, de még a 2002-ben tető alá hozott IV. (N–R) és a közeljövőben megjelenő V. (S–ZS) kötetben is vannak szócikkei. Ő a főszerkesztői feladatokat a III. kötettől Dávid Gyulára ruházta át.

Az eredeti elképzeléseknek megfelelően a személyi szócikkek mellett a lexikon összefoglalókat tartalmaz a jelentősebb erdélyi városok magyar szellemi életéről, a sajtóról, a könyvkiadásról, az erdélyi irodalmi élet különböző jelenségeiről, összefüggéseiről.

A RMIL eddig megjelent négy kötete az EME és az OSZK honlapján elektronikus formában is hozzáférhető.

Az itt következőkben mutatványt közlünk a május végén megjelenő V. kötetből.

D. Gy.

Szárszó és az erdélyi írók

Az 1943. augusztus 23–29. között Balatonszárszón megrendezett konferencia 480 (a *Szárszó* 1983-as kiadás szerint 600) résztvevője között szép számmal voltak az erdélyi magyar értelmiség képviselői is. Közülük Nagy István már egy évvel korábban, 1942-ben részt vett a Kabai Márton Kör által szervezett paraszt-munkás találkozón.

Az erdélyiek közül többen igen aktívan vettek részt a vitákban. Legtöbbjük felszólalásának hangsúlyos mondanivalója a román–magyar viszonyhoz kapcsolódik: „*Két kisebbségi sors: felvidéki és erdélyi tapasztalatok árán vallom – írta a konferenciához intézett levelében Balogh Edgár –, hogy a magyar jövő legszebb biztosítéka az egymásra utalt dunavölgyi magyarok, szlávok*

és románok igazságos kiegyezése és szövetkezése.” (i. m. 183.) „A magyarságnak azt kell néznie – jelentette ki hozzászólásában a Németh László »harmadik utat« ajánló előadásával keményen szembeálló Nagy István –, hogy a társadalmi és gazdasági követelmények terén melyik oldal választja a dolgozó nép szociális felszabadítását, melyik áll a nemzetek egyenjogúsága és függetlensége alapján, melyik akarja a népek megbékélését az igazság és a szabadság alapján... Ez az oldal ma az országban a munkásság és a parasztság pártjainak és a felelős értelmiségieknek a szövetkezésében nyilatkozik meg. Ez az oldal küzd nemzeti függetlenségünkért, a demokráciáért, a magyar nép jogaiért, s küzd azért, hogy kivonjuk magunkat a katasztrófából.” (uo. 229.); „...akik Erdélyben élünk – mondta felszólalásában Asztalos István –, a magyar jövőre nézve a szociális kérdések mellett igen fontosnak tartjuk a nemzetiségi kérdést... Vagyis egymásra vagyunk utalva gazdaságilag, szellemileg. Vakság lenne hát éppen a magyar öncélúság érdekében, velük a békés együttműködést nem keresni és emellett az együttműködés mellett ugyancsak szükségeszerű magyar érdekről állást nem foglalni.” (uo. 236.).

Szabédi László már a szocializmus körül a konferencián uralkodó fogalomzavarról beszélt, míg Böződi György, aki a székelység sajátságos helyzetére és ügyeire, a nagybirtokok kérdésére irányította hallgatói figyelmét, már a szocializmussal szembeni fenntartásai összefüggésében látta a kisebbségekhez való viszonyt is. Kijelentette: „...a szocializmus alapján szeretném szövé tenni a nemzetiségi kérdést. Mindnyájan megegyezünk abban, hogy »szocialisták vagyunk«, és ez természetesen a nemzetiségi kérdésben is már eleve bizonyos állásfoglalást jelent. De nyomban hozzátettük azt is, hogy szocialisták vagyunk – de magyar módra. Tehát nem fenntartás nélkül fogadjuk el a szocializmust mint eszmét, hanem a magyar viszonyokhoz alkalmazva.”

A fenntartások a szocializmussal szemben különösen hangsúlyozódtak az erdélyiek közül Marosi Péter hozzászólásában, aki – miközben óvott az „általános emberi”, illetve a „faji jelleg” kizárólagosságától – aggodalmát fejezte ki az iránt, hogy „...a magyar munkásság vezetői sokszor nem értik meg a magyar fajta együvé tartozásának parancsát. Mi a garanciája annak – tette fel a kérdést –, hogy ez a munkásvezetőség érvényesíteni tudja majd a magyarság érdekeit az elkövetkező szláv moszkovítizmussal szemben?” (Szárszó. Bp. 1943. 61.). És emlékeztetve arra, hogy a liberalizmus a polgári Magyarországot a paraszttömegek kizárásával valószínűsítette meg, hozzátette: „Milyen garanciát nyújthatnak a munkásság vezetői arra nézve, hogy az újabb felszabadulás, ami most következik, nem jelenti-e majd újra az idegen elemek térhódítását a magyar életben?” (uo. 62.).

A szárszói konferencia eseményei és konfrontációi annak lezajlása után is tovább gyűrűzték: az eseményeket a *Hitelben* Takácsy Miklós értékelt, az erdélyi szereplők közül pedig Nagy István tért vissza rájuk, kudarcnak érezve és „teljes világnézeti zűrzavar” helyének minősítve a konferenciát. Aztán évtizedekkel később – már emlékezéseikben – ketten is felidéztek az eseményeket: Nagy István és Balogh Edgár. Mindkettejük értékelése alapvetően változatlan, de mindkettő említést tesznek a konferencia napjainak egy addig nyilvánosságra nem került mozzanatáról: egy névtelen levélről, amelyet a konferencia számos résztvevője kapott meg „egy kolozsvári vasmunkás” aláírással. Ez a levél – amint Nagy István írja – „...keményen, szinte vádlóan figyelmeztetett felelősségünkre, ... radikális tanácsokat adott nekünk a szovjetellenes háborúból való azonnali kilépésre” (Szemben az árral. 529.). Balogh Edgártól tudjuk meg, hogy ennek a levélnek a szerzője az akkor már illegalitásban rejtőző Józsa Béla volt, akivel ő, mint írja, előre egyeztetett leveleik tartalmát illetően (*Szolgálatban*. 284.). Nagy István – Borbándi Gyula későbbi mérlegének ellentmondva – felidézi annak emlékét is, hogy a csendőrség különös figyelemmel kísérte a tanácskozást, s hogy többek között az ő felszólalásának gyorsírástól jegyzőkönyvét is bekérték Püski Sándortól. Ugyanő idéz, Németh Lászlóval való vitáját folytatva – meg nem nevezve – „egy fiatal református teológus szenvedélyes hangú felszólalásá”-ból, amely „csak egyike volt – és nem a legnyersebbike – a jobboldali szélfúvásnak” (i. m. 532.).

1983-ban Budapesten, Györfy Sándor, Pintér István, Sebestyén László és Sipos Attila gondozásában újra megjelent a szárszói konferencia anyaga, ebből azonban kimaradt Marosi Péter hozzászólása (és az akkori politikai beállítódásból érthetően, többek között az akkor már több évtizede emigrációban élő Gombos Gyuláé, aki a Németh László megfogalmazta „harmadik út” érvényessége mellett érvelt). A konferenciát megelőző és későbbi sajtóvisszhangot is felölelve sok elfelejtett részletet felelevenítő kötet politikai egyoldalúságaival szemben Borbándi Gyulának ezzel egy időben a népi írói mozgalomról az emigrációban megjelent könyve nyújt tárgyyszerű képet a negyven évvel azelőtti eseményekről és eleveníti fel hitelesen a konferencia hangulatát, alapproblémáját: *„Erdei, Nagy István és még néhányan – írja – megosztották a konferencia résztvevőit. Két tábor körvonalai rajzolódtak ki. Egy kisebb rész kiegyezett a kommunizmussal, a nagyobbik kitarított a demokratikus szabadságesszmények mellett. Nem utasította el a kommunistákkal való együttműködést, de nem volt hajlandó alávetni magát.”* (A magyar népi mozgalom. 339.). Ugyanő az erdélyi résztvevőket a viták „jelentősebb és ismertebb felszólalói” s az esti tábortüzek spontán műsorait gazdagító szereplői között említi. A romániai magyar sajtóban viszont a 40 évvel azelőtt történetekre még csak utalás sem történik.

Az 50. évfordulón, 1993-ban, a szárszói konferencia felelevenítésére vállalkozók között viszont már ott találjuk az erdélyieket: Faragó József mint résztvevő idézte fel emlékeit, Gáll Ernő *A Hétben* követte végig az erdélyi baloldal útját a Vásárhelyi Találkozótól a szárszói konferenciáig, s az erdélyiek szerepét illetően megállapította, hogy abban – akárcsak az 1943-as Termés-ankétban – a Vásárhelyi Találkozó öröksége, az 1940 után feléledő transzszilvanizmus, s benne a román–magyar viszony kiemelt kezelése munkál. Ugyanő a *Helikonban* (Borbándi Gyulának egy, a konferencia eszmei lényegét felelevenítő tanulmányát követően) Nagy István és Németh László konfrontációját elemzi, megállapítva: *„Nagy Istvánnak sikerült egy kisebbségi léthelyzetben kialakított koncepciót – alapvetően megváltozott közegben – össznemzeti síkon képviselnie.”* De azt is kimondja, hogy *„Ennek a teljesítménynek nagy ára volt. A társai részéről is megnyilvánuló bizalmatlansággal, sőt elmarasztalással kellett szembesülnie”,* s maga is *„nemegyszer visszacsúszott a régebbi szektás álláspontra”* (Számvetés. 101.). Vizsgálódásainak summájaként végül megállapítja: *„A szárszói konferencia tanulságai nehezebben épülhettek be közvetlenül az erdélyi magyar értelmiség köztudatába, a népi orientáció, amely a nemzeti sorskérdések időszerűsített tudatosítására, hiteles valóságismeretre ösztönzött, igen termékenyen érvényesült. Kétségtelen, hogy a romániai magyar művelődésben a hetvenes évek elején észlelhető pezsgést e tradíció feltámasztása is elősegítette.”* (uo. 102.).

Irodalom: Jócsik Lajos: Szárszó – 1943. Sorsunk 1943. II. 792–793. – Nagy István: *Ami kiderült egy népi konferencián.* In: *Mérték.* Bp. 1943. 43–54. (Újraközölve: *A harc hevében.* Mv. 1957). – Takácsy Miklós: *Számadás a balatonszárszói konferenciáról.* Hítel 1943/9. 565–568. – Szárszó. Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszéléssorozata. Bp. 1943. – Árvay József: *Visszaemlékezés a sokat vitatott szárszói konferenciára.* Magyar Út 1944/7. – Gombos Gyula: *Félreértés ne essék.* Magyar Út 1944/7. – Sipos Gyula: *Szárszóról – 25 év után.* Magyar Hírlap 1968. szept. 2. – Veres Péter: *Szárszó. Kortárs 1969–70.* (ua. kötetben. Bp. 1971). – Nagy István: *Szemben az árral.* Buk. 1974. 527–536. – Balogh Edgár: *Szolgalatban.* Uo. 1976. 283–286. – *Szárszó – 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete.* Bp. 1983. – Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom.* New York 1983. 336–344; uő: *Népiség és kritikai önismeret.* Helikon 1993/12. – Faragó József: *Emlékezés Szárszóra.* Helikon 1993/19. – Gáll Ernő: *Németh László és Nagy István Szárszón.* Helikon 1993/19.; uő: *A Vásárhelyi Találkozótól a szárszói konferenciáig.* *A Hét* 1993/46, 47. (újraközölve: *Számvetés.* Kv. 1995. 94–103.) – Pomogáts Béla: *Szárszó előtt és Szárszó után.* Tiszatáj, 1993/12. – Sükösd Mhály: *Szárszó nehéz öröksége.* In: *Merengő.* Bp. 1994. 214–222.

Szász–magyar irodalmi kapcsolatok

A szászokkal az erdélyi magyarság betelepítésük idején, a 13. században, már kapcsolatba került. A középkori egyház egyetemes kultúrája jó időre egyazon eszmeiségbe vonta mindkét nép (főképp egyházi) írástudó rétegét. A középkori egyetemeken szintén nem különültek el az erdélyi magyar vagy a szász közösségből kikerült ifjak. A reformáció is a természetes átjárás keretétül szolgált: Johannes Honterus ugyan kizárólag a szászság reformátora lett, de a szintén szász származású Heltai Gáspár már a magyar könyvnyomtatás alapjait rakta le, Dávid Ferenc pedig a lutheri, majd a kálvini tanítások követőjéből a „legmagyarabb vallás”, az unitarizmus alapítója lett. A Honterus alapította brassói evangélikus gimnáziumban ugyanúgy találkoznak magyarokkal, mint ahogy a kolozsvári unitárius kollégiumban vagy Apáczai Csere János tanítványai között szász diákokkal. Az erdélyi szász közösség aztán a reformáció századaiban kiépíti a maga önálló kulturális és oktatási intézményhálózatát, az erdélyi magyar közösség a magáét. S ha történelmi sorsuk azonos is a fejedelmi Erdélyben, ezt a történelmi sorsot – a későbbi századokra kihatóan – más- és másképpen élük meg: Báthory Gábor, Bethlen Gábor, a kuruc szabadságharc során többnyire az ellentétes oldalon. Amikor pedig a fejedelemség önállósága megszűnik és a Habsburg uralkodók hatalma Erdélyre is kiterjed, a szászok a birodalom egész erejét a hátuk mögött érzik, s a szembenállás csak erősödik a 19. század első felében, a nemzeti ébredés évtizedeiben, amikor az erdélyi közélet porondján kibontakozik a „nyelvharc” a magyar és a szász érdekeket képviselők között.

A 48-as forradalomban megfogalmazódó törekvések ugyan rokonok a magyar és szász progresszió megítélésében, s az első pillanataiban még körvonalazódik az egymásra találás lehetősége, de a „nyelvharc”-ban a nyelvi toleranciáért és minden nép anyanyelvének szabad használatáért síkra szálló Stephan Ludwig Roth 1948 májusában már Bécsben látja az erdélyi szászok jogvédelmének biztosítékát, az *Attila*-regény világszabadságért lelkesedő szerzője, Joseph Marlin pedig nemsokára a Horea-féle felkelést tekinti 1848 történelmi előképének és igaza képviselőjének. A szász polgárság Bécsre támaszkodik a kiegyezést követő évtizedek magyar politikájával, oktatási és kultúrprogramjával szemben, s a kor szász irodalmában és tudományosságában a „Heimatliteratur” konzervatív, általánosító kliséi uralkodnak a barbár, műveletlen, erőszakos elnyomó magyarokról.

A változás a 20. század első évtizedeiben indul meg, az Adolf Meschendörfer által alapított *Die Karpathen* című folyóirat (1907–14) képviselte irányzattal, amelynek képviselői egy modernebb irodalomeszmény nevében szembeszállnak a vidékies konzervativizmussal és az irodalomban a művészséget tekintik a megítélés fő kritériumának. Ezzel elindítói lesznek egy, a velük együtt élő népekkel és kultúrákkal szembeni új viszonyulásnak is. A *Die Karpathen*, majd a *Klingsor* köré csoportosult írókat vonzották a nyugatosok irodalmi eszményei: fordítások vagy kritikák révén megnyitották az utat a kortárs magyar irodalom (mindenekelőtt Ady, de mellette Kosztolányi, Juhász Gyula, Biró Lajos, Molnár Ferenc, Benedek Elek, Petelei István) felé. Hozzájárultak ennek a szemléletváltásnak az elmélyítéséhez az I. világháború idején szerzett közös emberi tapasztalatok is: a háborúban résztvevők közös sorsa, kiszolgáltatottsága, miáltal a született művekben a nemzeti alapú megítélést az általános emberi kezdte háttérbe szorítani (Richard Huss, Otto Fritz Jickeli, Otto Folberth verseiben, prózai írásaiban).

Az I. világháborút követő események (az erdélyi szász vezetőknek a román állam melletti elkötelezettsége, majd az államberendezkedést követő kiábrándulás) szükségszerűen vezették az erdélyi szász értelmiség egy részét a hasonló kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyarsággal való kapcsolatkeresés irányába. Ez a politikai háttére annak, hogy a következő – közel másfél – évtized a szász–magyar kapcsolatok legpozitívabb időszaka: az

irodalmi szervezkedésekben egész sor rokon kezdeményezés talál egymásra, ugyanakkor a háború után született romániai német irodalmi művekben megváltozik a magyarságról korábban bekövesedett, előítéletes negatív kép is. Mindaddig, amíg a nagynémet birodalmi politika a romániai németiségre is ki nem terjeszti hatalmi törekvéseit, s a hitleri ideológia gyökeret nem ereszt a körükben, az erdélyi magyar–szász szellemi kapcsolatok sem azelőtt, sem azóta nem tapasztalt kivirágzásának lehetünk tanúi.

Az első jele ennek a megváltozott viszonyulásnak az 1922-es segesvári Petőfi-centenárium, ahol a magyarok mellett a románság és a szászok képviselői is jelen vannak: Joseph Bacon szász költő *Petőfi Segesvárt* című verse németül a költő, magyarul Tessitori Nóra előadásában az ünnepségek egyik emelkedett pillanata. 1924-ben Heinrich Zillich szerkesztésében megindul a *Klingsor* című irodalmi folyóirat, s 1926-ban a *Helikon* íróinak első találkozásán Marosvécsen már ott ül a szászok képviselőjében Robert Maurer, aki lelkesen számol be az ott látottakról, míg Otto Folberth egy hasonló korábbi, bár folytatás nélkül maradt kezdeményezés, az 1921-es szerterzsébeti szász író-összejövetel emlékét felidézve értékeli a „valamivel szerencsésebb csillagzat alatt” született magyar írói tömörülést. Még 1926-ban „magyar szám”-ot ad ki a *Klingsor* (1926. június), „szász számot” a *Pásztortűz* (1926. július); ez utóbbiban György Lajos írja: „Részünkről ez nem érdekességhajhászás és nem csupán udvarias viszonzása ...az előzékeny és megbecsülő figyelemnek..., hanem jól megfontolt irodalmi és kultúrpolitikai program is egyszersmind. Őszinte vallomástétel amellet, hogy jó szándékkal keressük a lelki közösség egymáshoz vezető útjait...” (*Erdélyi szász számunk*. Pásztortűz 1926. 289.). 1928-ban aztán a meginduló *Erdélyi Helikon*, s benne különösen Áprily Lajos, Berde Mária, Kuncz Aladár és Molter Károly, a *Klingsor* oldaláról pedig Zillich mellett Otto Folberth, Erwin Wittstock, Egon Hajek a kapcsolatok építői. 1928 júliusában Nagyenyeden magyar–szász írótalálkozóra, 1928. november 17-én Kolozsváron szász, 1929. szeptember 28-án Brassóban magyar irodalmi estre kerül sor (előtte szeptemberben a *Klingsor* újabb „magyar szám”-ot jelentet meg), s ezt a sort folytatja az *Erdélyi Helikon* 1931. májusi újabb szász, illetve a *Klingsor* újabb magyar száma (1932. június), s közben az 1932. május 19-én megrendezett medgyesi magyar–szász irodalmi est, Folbert, Wittstock (1929. január 10.), Zillich (1930. január 20.) és Folberth (1930. december 21.) fellépése a Kemény Zsigmond Társaság felolvasóülésein, vagy más vonatkozásban az Osvát Ernő szerkesztette *Erdélyi lexikon*, amelyben nem kevesebb, mint 67 személyi és gyűjtőszócikk szól a szász irodalom és közélet szereplőiről, illetve szász intézményekről. Mindezzel párhuzamosan rendszeressé válnak a kölcsönös fordítások (ebben az időben jelenik meg magyarul Kós Károly fordításában Meschendörfer *Die Stadt im Osten* című regénye, németül a *Szibériai garnizon*), a megjelenő irodalmi művekre reagáló ismertető-értékelő kritikák, ami nemcsak a két folyóiratra, hanem az évtizedforduló egész mérvadó erdélyi magyar, illetve szász sajtójára kiterjed.

Nem egyszerűen irodalompolitikai gesztusokról van szó, hanem a *transzszilvoanizmus* gondolata és programja alapján létrejött találkozásról a két irodalom képviselői között. Ekörül – az „erdélyi lélek” mibenléte és értelmezése körül – bontakozik ki főképp a *Klingsor* és az *Erdélyi Helikon* hasábjain az a hosszas esszévíta, amelyben szász oldalról „az erdélyi ember alkatában”, a táj hatásában (Egon Hajek), a szülőföldhöz való ragaszkodás és a tolerancia közösségében (Friedrich Müller-Langenthal), illetve „a Kelet támadásában” (Zillich) látták ennek a lelkiségnek az alapját, s a megoldást egy „keleti Svájc”-ban, ahol eddig is „a népek üldözését mindig kívülről szították” (Zillich). A vitában megszólalnak más nézetek is: Gaál Gábor és Aradi Viktor a *Korunkban*, Nicolae Iorga a *Nemul Românesc Literar* hasábjain cáfolja egy külön „erdélyi lélek” meglétét. Végül szász oldalról is megszólaltak olyan hangok, amelyek „magyar érdeket” véltek felfedezni az „erdélyi gondolat”-ban, s az újabb értékelés 1930 után inkább az „elhidegülés” jeleit

mutatta ki: „Világpolitikai kérdések, az irodalom új jelenségeinek értékelése, valamint egymás megítélése képeztek az összeütközések tárgyát, kölcsönös vádaskodásba fullasztva a közös sorsról megindult eszmecserét.” (Balogh András: i. m. 105.) „A harmincas évek végén... bekövetkezett a szász szellemi élet »gleichschaltolása«... a jelentős irodalmi orgánumok felszámolódtak,... a szerzők egy része hallgatni kényszerült, [mások] ...Németországban jutottak publikálási lehetőséghez.” (uo. 108).

A két világháború közötti szász irodalmat alkotó művek értékelése szintén nem egyértelműen pozitív ebből a szempontból: „Az erdélyi gondolat – állapítja meg ugyancsak Balogh András – nem vált az irodalom vezérmotívumává, esztétikumgeneráló erővé...” (uo.), aki mindössze Zillich egy novelláját (*Drei Freunde*, 1936) és Wittstock Bruder, *nimmt die Brüder mit* című regényét (1934) látja olyanoknak, amelyeket „íz-ig-vérig transzilván művek”-nek lehet nevezni.

Több mint másfél évtizedes megszakítás után a romániai német irodalom az 1950-es évek derekán jut újra megszólalási lehetőséghez. A romániai írók első kongresszusán, 1956 júniusában Nagy Istvánnak a „nemzeti kisebbségek irodalmáról” szóló társjelentésében már az írószövetségbe betagozott és saját irodalmi fórumhoz juttatott új romániai német irodalomnak is jut egy alfejezet. A magyar forradalom leverését követő időszakban azonban a szász írók egy csoportja (Hans Bergel és társai) elleni per ezt a kibontakozást is derékba töri. Szórványos – és főképp a hivatalos ideológia propagandaszándékait tükröző – fordítások után csak 1970-től, a Kriterion Könyvkiadó e téren is kiterjedő művelődéspolitikai koncepciója keretében mutatkoznak a kapcsolatfelvétel új tényei: magyarul B. Fejér Gizella, Jagamas Ferenc Zsuzsanna, Szász János és Veres István tolmácsolásában Robert Flinker, Otto Jickeli, Arnold Hauser, Meschendörfer, Franz Storch, Erwin Wittstock regényei, elbeszélései, Ferenc László fordításában a fiatal német írók novellaantológiája, Kányádi Sándor átköltésében az erdélyi szász népköltészet egyedülálló változata (*Egy kis madárka ül vala... 1977*); németül Ursula Bedners, Lotte Berg, Anemone Latzina, Hildegard Mark, Helga Reiter, Erika Scharff tolmácsolásában Bálint Tibor, Páskándi Géza, Sütő András, Szabó Gyula, Szász János prózája, Kányádi Sándor versei, Benedek Elek meséi, Dankanits Ádám erdélyi kultúrtörténeti tanulmányai jelennek meg.

A diktatúra rendszerének bukása utáni, immár több mint másfél évtizedben – a könyvkiadás anyagi forrásainak átrendeződése miatt – ennek a kölcsönös ismerkedésnek nem, vagy alig volt folytatása. Legfeljebb Kányádi Sándor verseinek egy kisebb kétnyelvű válogatását (*Entspannung – Kikapcsolódás*), Hans Bergel, Eginald Schlattner, Balogh F. András, illetve Hajdu-Farkas Zoltán által fordított regényeit említhetjük. Mindketten a „szász íróper” elítélői, s könyveikben a magyarsággép is mellékessé válik: az ő esetükben „... inkább egy átfogóbb társadalom- és emberszemléletről beszélhetünk, amely a fasizmus kategóriáinak tagadásából kinőve nem a nemzetiségén keresztül látta az embert, hanem cselekedetén és erkölcsén keresztül” (Balogh András: i. m. 119.).

Ennek a több évtizedes időszaknak romániai német irodalmi termésében a művekben megjelenő magyarsággép is változásokon megy át. Egyrészt, a múltba visszavetítve, a korábbi „ellenségkép” osztályharcos színezetet kap (Valentin Heinrich: *Um gleiches Recht*, 1956), másrészt, bár eltávolodik a korábbi kliséktől, egyfajta humanista általánosságban oldódik fel (az erdélyi táj Hans Bergel, Verona Bratesch, Claus Stephani magyar szereplőket is említő verseiben, magyarok lakta vidékeket is megelevenítő útjegyzeiteiben, az avantgárd felé tájékozódók – Rolf Bossert, Anemone Latzina, Franz Hodjak – nemzetiségföltöltésében). Az erdélyi tradíciók a szász íróperben bebörtönzött Georg Scherg *Da keiner Herr und keiner Knecht*, (Buk., 1966) és *Paraskiv Paraskiv* (Kv. 1976), vagy a már német nyelvterületen publikáló Andreas Birkner *Tatarenpredigt* (Bécs, 1973) és legmélyebben Joachim Wittstock (*Karusselpolka, Ascheregen, Die Geschichte der Anna Kendi*, 1985) regényeiben érzékelhetők.

Irodalom: Marosi Ildikó (szerk.): *A Keményi Zsigmond Társaság levelesládája. 1876–1948.* Buk. 1973. – Ritoók János: *Kettős tükör. A magyar–szász együttélés múltjából és a két világháború közötti irodalmi kapcsolatok történetéből.* Buk. 1979. – Marosi Ildikó (szerk.): *A Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája. I–II.* Buk. 1979. – Balogh F. András: *Az erdélyi szász irodalom magyarságképe.* Bp. 1996; uő: *Német–magyar irodalmi együttélések a Kárpát-medencében.* Bp. 2009. – Hajdú Farkas-Zoltán (szerk.): *Telepes népség.* Csíkszereda, 1996.

Székely írók

A Trianon utáni erdélyi magyar írói szervezkedések nagyjából a korábbi irodalmi központokban indultak meg (Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Arad). Jelentkezett azonban az önszerveződés az ideológiában is. Az új helyzetre válaszoló ideológiák közül a legjelentősebb volt a *transzszilvanizmus*, de vele párhuzamosan, részben ezen belül, felléptek olyan kisebb tömörülések, amelyek szervező elve bizonyos fajta regionális „másság” és az ebből fakadó regionális öntudat tételezése volt. A kalotaszegi régióknak ez a regionális öntudata – elsősorban Kós Károly révén –, mindjárt az I. világháborút megelőző kezdeményezéseket újra felelevenítve, 1920 után elsősorban a politikai megszerveződésben jutott kifejezésre. A húszas évek elején fellépő „székely írók” viszont az irodalomban akartak valami újat hozni. Az 1923-ban megjelent *Tizenegyek antológiája* ideológusaként a könyv élén álló tanulmányában Balázs Ferenc mint külön színről beszél a székely írókról: „Fogjuk kezünkbe azokat a lélekdarabokat, amelyeket pennájuk csákányával zengő szavú székelyek fejtettek le lelkünk sziklájából. Azokat az ősi, székely földből fejet emelt, erős, földszagú, csillagokba néző, szikrázó, zengő elbeszéléseket, amelyeknek mámorosa ma minden földből nőtt székely... A székely magába zsúfolta eddig minden erejét; világraszóló nagy emberei, kincsenek hírülvivői nem fakadtak eddig testéből erői arányában... Íróit most küldi a világba seregestül. S hogy bennük ősi visszaemlékezések élőkké elevenednek, mitológiák fénye zuhog rájuk, mint tisztán ébredő reggelen, ez a székely faj hatalmas életakarát jelenti.” (Székely mitológia)

Az idézett írásban Balázs Ferenc erre a jelenségre példaként az akkor még írói pályája elején álló Nyírő Józsefre és Tamási Áronra hivatkozik, az antológiában jelentkezők közül ide számítható Kacsó Sándor, s Ligeti Ernő szerint Szentimrei Jenő is.

A „székelyek” írásait, amelyek „homlokterében a szociális problémáknak radikális úton való megoldása állott” (Ligeti), szecessziós túlfűtöttségük, olykor a modorosságig menő nyelvi karakterisztikumaik miatt a kritika egy része erős fenntartással fogadta. Reményik Sándor idézte fel később ennek a fogadtatásnak a léggörét: „Mikor a székely irodalom kezdett bevonulni az új erdélyi irodalom területére, mi itt egypáran úgy néztük, ahogy bennünket mindnyájunkat nézhettek némelyek a régi anyaország határain belül: szeretettel, simogató büszkeséggel, de egyszersmind némi aggodalommal: mi lesz ebből? Lesz-e ennek az új népi, regionális feltárasnak, ennek a felszakadó misztikus talajrétegnek valóban annyi művészi kényszerítő ereje, hogy minden magyarokat megtanítson székelyül?”

A csoport némiképp kényszerűségből lépett ki a nyilvánosság elé: tagjainak egy része a Paál Árpád szerkesztette *Újság* megszűnése után kenyér nélkül maradt, s együtt indultak el a csoporthoz számító és fiatalon elhunyt Sipos Domokos özvegye és árvája javára, Benedek Elek vezetésével „székely írói estek” sorozatával szerte Erdélybe: 1927. november 12–20. között Brassóban, Baróton, Sepsiszentgyörgyön, Kolozsváron, Tordán, 1928. április 20–23. között Szászrégenben, Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredában, május 12–19. között Zilahon, Szilágysomlyón, Nagykárolyban, Szatmárnémetiben, Nagybányán és Kolozsváron, június 7–9. között Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron; 1929. január 15-én Nagyenyeden tartottak irodalmi esteket, majd 1929. március 17–23. között

Budapesten, Cegléden, Szegeden, Debrecenben, április első felében Nyárádszeredában és Baróton.

A műsorban (vö. Benedek Elek *irodalmi levelezése*. III. 329.) általában Benedek Elek, Kacsó Sándor, Szentimrei Jenő, időnként Nyíró József és Bartalis János szerepelt; erdélyi költők verseiből György Dénes adott elő, s Szentimreinek Ferenczi Zsuzsi Bartók, Kodály és Delly-Szabó Géza feldolgozta székely népdalokat énekelt. Több alkalommal olvastak fel Sipos Domokos verseiből, elbeszéléseiből is.

Az 1926-ban létrejött *Erdélyi Helikon* csoporton belül, s a húszas évek néhány nagy irodalmi vitájában (a *Szűzmáriás királyfi* elleni támadások idején, Benedek Elek helikoni „mellőzése” kérdésében, a „schisma-pör”-ben) a „székelyek” a nyilvánosság előtt is összetartottak, sőt olykor (mint például Tamási Áron *Czímeresek* vagy Kacsó Sándor *Vakvágányon* című regényeinek kiadása körüli belső vitákban) támogatni próbálták egymást, s politikai orientációjuk is rokon volt. Benedek Elek halála után azonban az irodalmi estek sorozata abbamaradt, s más jellegű konfrontációkra sem került sor.

„Irodalmunk szemszögéből nézve – írja Ligeti – ...e megmozdulás értékek feltárásával, színek megcsillogtatásával kecsegtetett... Vártuk, hogy felszínre hozzák a székely népnek mint kollektívumnak valódi mélységeit: vártuk, hogy éppen e néppel való közvetlenebb kapcsolataik révén szélesebb közönséget vonzanak az irodalom számára. Sőt tovább mentünk: székely színpadot is vártunk, egy új »kék madár« együttest, amely a székely népköltészet remekeit dramatizáltan elénk hozza...” (Súly alatt a pálma. 107.)

A „székely írók” közül a legjelentősebbek: Tamási Áron és Nyíró József műveiben az évek folyamán a kirívó székely regionális sajátosságok a magyar prózát gazdagító egyéni ízekké tisztultak, s az *Ábel a rengetegben*, majd a *Jégtörő Mátyás* (s mellette Tamási és Nyíró novellisztikájának legjava) révén az irodalomba általuk beemelt székely népi világ és világlátás egyetemes magyar irodalmi értékke nemesült. Ami pedig az erdélyi „kék madár”-drámát illeti, azt ugyan a nevét viselő színpadi irányzatnak sem sikerült megteremtenie, de az *Énekes madárral* kezdődően Tamási sajátos helyet vívott ki „népi játékaival” a 20. századi magyar dráma történetében.

A harmincas évek derekán aztán előlépett az erdélyi magyar prózában néhány olyan fiatal (Bözödi György, Kovács György, később Horváth István), akiknél, bár témáikat a székely falu világából merítették, már alig található nyoma egy sajátos székely világlátásnak, sokkal inkább a székely népiélet és sorsproblémák mórliczi, illetve egy szociografikus szemlélet szerinti szépirói vagy félig-meddig publicisztikus ábrázolásának.

Irodalom: Balázs Ferenc: *Székely mithologia*. In: *Versek, elbeszélések, tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól* (Kv. 1923. 17–20. Újrakiadás: uo. 2003. Cseke Péter gondozásában). – Benedek Elek: *Erdélyi sors* (Bevezető előadás a székely írók körútján). Híd 1928/3–4. – Benedek Marcell: *Magyar író tragédiája 1929-ben. Benedek Elek utolsó évei*. (In: *A Literatura Almanachja*. Bp. 1930. Újra közölve: Benedek Elek *irodalmi levelezése*. I. 1921–1929. 221–283) – Bányai János: *A Székely Irodalmi Társaság kérdéséhez*. Erdélyi Szemle 1932/9. – S. Nagy László: *Székely Irodalmi Társaság*. Erdélyi Szemle 1932/5–6. – Reményik Sándor: *Ábel a rengetegben. Jegyzetek Tamási Áron új könyve alkalmából*. Erdélyi Helikon 1932/9. (Újraközölve: *Zeng a magosság. In memoriam Tamási Áron*. Szerk. Tamás Menyhért. Bp. 1997. 112–119.) – Tamási Áron: *Székely irodalom*. Magyar Hírlap 1932. okt. 9. – Kovács György: *A székely népi-ség útjai*. Kelet Népe 1937/8. – Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Kv. 1941. 107–109. – Szentimrei Jenő: *Irodalmi körutakon egykor és most*. Igaz Szó 1955/1. – Kacsó Sándor: *Fogy a virág, gyűl az iszap*. Buk. 1974. 183., 253–259. – Benedek Elek *Irodalmi levelezése*. I–IV. 1921–1929. (Sajtó alá rendezte Szabó Zsolt. Buk. 1979–2002. L. főképp az 518., 527., 530., 540., 562., 584., 588., 633., 675., 681., 689., 697., 739., 741., 750., 926. sz. leveleket és jegyzeteiket, a hivatkozott irodalommal.)

Toldi Éva

Az egyetlen történet labirintusában

Balázs Attila *Kinek Észak, kinek Dél* című regényéről

Balázs Attila első és sokak szerint mindeddig legjobb regénye, a *Cuniculus* harmincegy évvel ezelőtt, 1979-ben jelent meg Újvidéken. Kevés olyan alkotás van a vajdasági magyar irodalomban, amelyet már megjelenésének pillanatában olyan egyhangú elismeréssel illettek volna a vajdasági irodalmi életben, mint éppen ezt. Csak a *Híd*-ben öt kritika jelent meg róla, ugyanabban a számban, s közöttük csupán egy van, amely teljes egészében fenntartásokat fogalmaz meg. Van egy közös tartalmi eleme a recepciónak: a hagyományos regényforma felbontásáról beszél, és a szövegirodalom fogalmát alkalmazza. „Szövegek regény helyett”¹ – mondja a kételkedő kritika; „irodalmi regény”², amelynek elbeszélői eljárásához a más szövegekkel folytatott dialógus tartozik – állítja az elismerés hangján szóló bíráló. A korabeli recepció a mű létrehozásának egyetlen értelmét látja és emeli ki, mégpedig azt, hogy olyan regénynyelvet és regényalkotói eljárást teremt, amely eltér a „hagyományostól”, a sablonosnak véltől, a klisészerűtől.³

Balázs Attila *Kinek Észak, kinek Dél* című regénye – paratextuális utalásokból is tudjuk – egyfajta összegező nagyregénynek készült, a visszatekintés igényével. A nagyregény terve első kötetétől kezdve foglalkoztatta az elbeszélőt. Bár a *Cuniculus* megjelenésekor „nagy regénynek” számított, nem árt felidézni, hogy a korabeli kritikai szemlélet szerint a regényírónak „nem illett” fiatalnak lennie, az igazi nagyregényt az ötvenen túliaktól várták. Egy első regény pedig nem is lehetett másmilyen, mint saját szövegiségével „bajlódó”, önreflexív irodalom.

A visszatekintő attitűd jelenik meg a Magyarországon megjelent köteteinek mindegyikében, s már *A meztelen folyóban* (2003) is tematizálja a „nagy narratíva” létrehozásának igényét, utal a megíró „Nagy Könyv”-re, „melynek vázlata” már akkor megszületett.⁴ *A Kinek Észak, kinek Dél* úgyszintén ezt a szándékot ismétli: „*Könyveim Könyvének megírását úgy ötven fölé helyeztem. Márpedig most ötven múltam, és írom*”⁵, megtoldva szerénytelenül a próza kvalitásaira való utalással: „*azt hiszem, maradandónak számít művel próbálkozunk*”.⁶ A létösszegző szándék a kötet alcímében is megjelenik, miszerint a regény nem más, mint „*a világ kicsiben*”.

1 Varga Zoltán: „Szövegek” – regény helyett. *Híd*, 1980. 6. 755–760.

2 Bányai János: *A nyulak angyalok*. *Híd*, 1980. 6. 766.

3 Thomka Beáta: *Nyúl-stratégia*. *Híd*, 1980. 6. 763–766.

4 Balázs Attila: *A meztelen folyó*. Árkád–Palatinus, Budapest, 2003. 253.

5 Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél*. Palatinus, Budapest, 539.

6 Uo. 289.

A könyv három részből áll, az elsőben Újvidék történetét mondja el, amelyet a Duna két részre oszt, Péterváradra és Újvidékre; a regényben többször is utalás történik földrajzi párhuzamára, amely Pestre és Budára emlékeztet. Az elbeszélés ideje a városalapítástól napjainkig tart, gyökerei azonban a honfoglalás koráig nyúlnak vissza. A bőséges „tapasztalati anyagot” tehát a történelmi háttér biztosítja, azok az adatok és tények, amelyek információáradata a regény harmadik részében a történetiségtől az önéletrajzi jelleg felé mozdul el.

(Az *Újvidék-narratívák történetisége*) A vajdasági magyar irodalom utóbbi évtizedeiben irodalmi alkotások sora jelenítette meg Újvidéket. A péterváradai erőddel szemben a túlpart Duna utcája, majd pedig a magyarlakta városrész, a Telep vált kultikus művészközzé. A városkép mellé lakóinak életeseményei kerülnek, a megélt és az elképzelt otthonosság metaforizálódik. A folyamat különféle reprezentációs stratégiák és poétikák segítségével valósul meg, amelyek során a földrajzi helyszín kulturális térré alakul át.

Ezúttal csupán két jellegzetes szemléletmódot említünk, hogy érzékeltessük, a narratív stratégia mennyire meghatározó a szövegben megjelenő „imaginárius” város megjelenése szempontjából. Juhász Erzsébet *Határregény* (2001) című alkotásában a narrátor az *emlékező* szerepét vállalja fel. A regény első fejezete 1910-ben játszódik, és topográfiai hűséggel írja le egy egész napos villamosozás történetét, utcáról utcára. Fejezetei egyértelműen megnevezett, utcanevekkel határolt regionális helyszínekről indulnak, és központi funkciót töltenek be cselekményének alakításában. Már a regénycím utal a határhelyzetre, amely nemcsak fizikai, hanem kulturális értelemben is fontos szerepet játszik. A város az emlékezés terepe is. Az emlékezés sorseseeményeket hoz felszínre, meghallgatása pedig azt az igényt artikulálja, hogy „hiteles történetek” kerüljenek elő az emlékezet mélyéről. Egyik szereplője, Angeline Nenadovits – akinek nemzeti identitása kétséges, és a hibriditás⁷ jegyeit mutatja, hiszen Budapestről kerül Újvidékre – élete végéig sem tud beilleszkedni abba a közösségbe, ahová kamaszlány korában kerül. Ifjúkori szerelme, akivel még Budapesten ismerkedett meg, Miro, Újvidéken született, s ez a tény kedvessé teszi számára a várost, de hosszú ittléte alatt egyszer sem találkozik vele, s ez is hozzájárul, hogy a kultúra másságának megélése haláláig fennmarad: „azt hitte, csak a számára idegen és lehangolóan primitív környezet hatására támadt az a mélységes és megingathatatlan előérzete, hogy Mirót soha többé nem fogja viszontlátni az életben”.⁸ Élettörténetének számos tragédiája ellenére számára Újvidék egyetlen hiteles története a kamaszlány szerb fiú iránti viszonzatlan szerelmének története és egy reménytelen villamosozás emléke marad, egzisztenciális sors történet artikulálódik általa. Angeline csak emlékezni hajlandó a városban, újra és újra átélni a jó hangulatú villamosozás és a kellemes, de beteljesületlen szerelem emlékét, a múltat, úgy-hogy „a nyolcvanas években áttette létezésének színhelyét a század világháborút megelőző éveire”.⁹ Az emlékezéshez hozzátartozik a felejtés is, Angeline Nenadovits mintegy hetven évet egyszerűen kitöröl az emlékezetéből.

Végel László több regényt és esszét is írt Újvidékről. *Újvidéki trilógiájának* első darabja az *Egy makró emlékirataival* kezdődik, amely nemzedékének talán legismertebb alkotása. Ennek ellenére van még „elszámolnivalója” a várossal, s ennek az is a bizonyítéka, hogy új, még befejezetlen regényének címe: *Neoplanta*¹⁰, vagyis Újvidék latin neve, amelyet Mária Terézia a szabad királyi város címmel együtt adományoz a településnek. Végel jellegzetes narrátorfigurája kezdi a történetet, a külső nézőpontot érvényesítő, a jelenben széttekintő

7 Lásd: Szamosi Gertrúd: *A posztkolonialitás*. Helikon. 1996. 4.

8 Juhász Erzsébet: *Határregény*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001. 7.

9 Uo.

10 Végel László: *Az ígéret földje* (Részlet a *Neoplanta* című esszéregényből). Híd, 2009. 5: 3–26.

sétáló, aki a Duna utcán haladva tablóképet készít: tipikus alakokat ábrázol.¹¹ Mintha a Duna utcai kávézók asztalánál ülőket leltározná. A kíváncsi idegen érdekesnek találja a multietnikus forgatagot, de csak ennek felszínét érzékeli. A külföldről hazalátogató hölgy „balkáni bennszülötteket” lát, akikhez érdemes időnként leereszkesdni. Az emigráns nosztalgizál, a régi emlékeket idézi, amelyek elől – mellel – elmenekült, ezért szavai hiteltelenek, képmutatónak látjuk. A véletlenül erre vetődő nyugati politikus számára pedig csak az a fontos, hogy nincsenek zavargások, nincs háború. És a Duna utcában üldögél a gyökértelen álmodozó is – feltehetően az író alteregója.

A város vonzza az emlékezés és történetiség határán kialakuló teoretikus elképzelések megfogalmazását. Juhász Erzsébet a határhelyzet eredőit a Monarchia világában keresi, és Végel László regényének narrátora sem térhet ki a városalapítás megjelenítése elől, végigsétálva a Duna utcán, a városkép történeti eredőit is szóba hozza. Deheroizálja a történelmet és a városalapítást: az ő értelmezésében kocsmárosok, katonák, örömlányok, mesteremberek, kufárok és kereskedők voltak a városalapítók. Az sem véletlen viszont, hogy a város történetének „hivatalos verzióját” a kezdetektől fogva a külföldi küldöttségnek a múzeum kusztozsa meséli el, ezzel mintegy a múlt relikviái közé sorolva a történetírók által kanonizált történelmet.

(*Reális és mentális térképek*) A város minden műben másként válik „imaginárius” várossá, lakóinak érzelmei, sors történetei más-más mentális térképet jelenítenek meg előttünk. Juhász Erzsébet Újvidéket egyértelműen közép-európai keretek között helyezi el, szemléletmódja mentes mind a Monarchiának, mind általában a Nyugatnak az eszményítésétől. Hősei a Monarchia többkultúrájú világában élnek. A közép-európai irodalomban gyakran megjelenik az Osztrák–Magyar Monarchia mint a rend, a rendezettség metaforája. Ebben a regényben azonban nem ez manifesztálódik. A közép-európai közeg mocsárként mutatkozik, amely lehűz, belőle kivezető utat találni nem lehet. A szereplők rendre eltévednek a soketnikumú „vásári” forgatagban. A narráció a topográfia hatósugarának kitágulását eredményezi, Újvidéket Közép-Európában látja, a regénynek csak egy fejezete játszódik itt, a hősoket a történelem a térségben ide-oda sodorja, mégis a bezártságélmény dominál benne, amelyből a menekülés kísérletei dezorientált összevissza szaladgálásnak tűnnek. A regény a világot „mindent összekuszáló forgatagként” látta, ennek a történelmi tapasztalata textualizálódik a regényben: „Mindannyian csak tehetetlenül nézték e fura szaladgálást ott a vonat folyosóján, mely a vonat sebessége folytán nem is szaladgálásnak tetszett, hanem mintha egy lángoló arcú kisfiút valami ismeretlen, hatalmas erő rángatna ide-oda. Talán ugyanaz, amely felmenőit rángatta több emberöltőn át Graztól Szabadkáiig, Szegedtől az Isonzó völgyéig, Temesvártól Pozsonyig, Újvidéktől Aradig oda-vissza, összevissza.”¹²

Végel regényében többször is megfogalmazódik Újvidék lokalizációja: „Közép-Európa déli fertálya, szőlő közbe félénken egy gyökértelen álmodozó, és visszavonul a könyvtárszobába. Észak-Balkán, dorgálja meg a realitásokkal számoló, tagbaszakadt férfiú. Istenverte terület, roppant boldogtalan kilátóhely. Európa négy égtájára nyíló, ködbe vesző pont”¹³, „a Pannon-tenger területén létrejött, gazdag közép-európai múlttal rendelkező, mindinkább a Balkán felé sodródó kisváros”¹⁴. Végelnél a Balkán egyértelműen negatív konnotációkkal rendelkezik. A vajdasági írók szövegeiben gyakran fellelhető a jelenség, miszerint egy-egy észak-bácskai falut vagy kisvárost a Balkán legészakibb csücskének neveznek, hozzátevé, hogy földrajzi értelem-

11 Ugyanez a narrátori stratégiája a *Peremvidéki élet* (Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2000) című esszé-kötetének is.

12 Juhász Erzsébet: *Határregény*. I. m. 94.

13 Végel László: *Neoplanta*. I. m. 4.

14 Uo. 10.

ben gondolják. Ez természetesen teljességgel pontatlan, a Balkán-félsziget északi határát a Duna és a Száva folyó alkotja, és mindkettő a Vajdaság alatt helyezkedik el. A megnevezés kulturális értelemben jelentéssé. Ilyen felfogásban „a Balkán (...) az elmaradottságot (tehát nem az alternatív kultúrát, hanem a kulturális hátrányt), az egészségtelent és a piszkosat (nem pedig a természetközelit, természeteset), a szedett-vedettet, kevertet (nem az eredetit, a gyökereset) jelenti. (...) A Balkán értéktelen, kerülendő, jobb vele nem keveredni, jobb nem odakeveredni.”¹⁵

Balázs Attila mozdítja el leginkább a mentális térképet, viszonylagossá teszi a reális helyviszonyokat, a történet „Észak-Délvidéken”¹⁶ játszódik, Közép-Európa pedig nem létezik, „egyesek szerint... különben is pusztán meteorológiai fogalom”.¹⁷ Újvidék attól függően található északon vagy délen, hogy honnan szemléljük. A regény teljes mértékben kihasználja az észak és dél fogalmához köthető konnotációkat, amit a fent-lent, hideg-meleg, fejlett-fejletlen, európai-balkáni ellentéppárral jelölhetünk. Ehhez azonban hozzáérti a rideg-melegszívű ellentétét is. Az attitűd tehát nem egyértelműen elutasító. A titói személyi kultusz korszakának emberi arca, Josip Broz hedonizmushoz vonzódozó személyiségének ábrázolása a rokonszenvenesség sztereotípiáihoz sorolható, annál inkább, mivel az időszak eseményei ötvöződnek az elbeszélő családi legendáriumával. Ugyanez a szerzői nézőpont mutatkozik meg, még sokkal erőteljesebben, Balázs Attila korábbi kötetekben, *A meztelen folyóban* és a *Király albumban* (1998) is, amelyben saját háború előli menekülésének útvonalát, szenvedését a szentendrei szerbekéhez hasonlítja. A szerb nép legnagyobb mitikus történetét aktivizálja ezáltal, a török elől Csarnojevics Arzén pátriárka vezetésével északra menekülő, Szentendrét eljutó szerbség azóta tartja magát az „örökös vándorlás” népének. Ezzel a szenvedéstörténettel azonosulva kötetekben a veszélyes, háborúzó Balkán az otthonosság, sőt, a szerethetőség jegyeit is felveszi – ám nem a helyszínről szemlélve, hanem amikor változik a narrátor tartózkodási helye is. Ezzel együtt változik a perspektíva, helyet cserél észak és dél. A Balkán nem az idegen szemével látott, elmaradott, barbár, tudatlan vidék, hanem a rejtélyes, nagylelkű, nagy érzelmekkel jellemezhető – az a mitikus tér, amelynek az ott élő ember hinni szeretné, s benne önmagát is, amilyenek legjobb pillanataiban mutatkozni is képes. A narrátor nem az idegen szemével nézi ilyenkor a vidéket, hanem sajátjaként konstruálja meg.

(A referenciális olvasat provokálása) Balázs Attila a kötetait rendre ellátja műfaji meghatározásokkal, amelyek minden esetben metaforákként működnek. Az *Én már nem utazom Argentínába* (1995) műfajjelölő alcíme: „prózák nosztalgiára és lőporfüstre”, a *Ki tanyája ez a világ* (2000) „népregény”, *A meztelen folyó* (2003) „folyópróza”. Ezúttal a narrátor önreflexióiban található többször is utalás a műfajra, miszerint egyaránt megállja a helyét a „történelmes regény”, a „tényes-mesés krónika” vagy a „regényes történelemkönyv” megnevezés.

A huszadik század végi magyar történelmi regény Háy-Láng-Darvasi-Márton-féle paradigmája hozzászoktatott bennünket ahhoz, hogy ne keressük a történet referenciális vonatkozásait, még akkor sem, ha tudjuk, a műfaj mai neve már régen nem a XIX. századi elbeszélő hagyományban megjelenő, cél- és történetelvű, romantikus nemzeteszemélynét megjelenítő prózát jelöli, s az újabb regényszövegek kisebb-nagyobb mértékben maguk is tematizálják a műfaj átalakulását és a történeti narratívum megújult szemléletét, melynek sarkalatos pontjai Hayden White elméleti gondolkodásában keresendők, miszerint különbséget kell tenni múlt és a múltrol szóló elbeszélés között, múltból ugyanis egy van, róla szóló történet azonban számos lehet, a narrativizálás módjától függően, a történet középpontjába pedig nem iskolai történelemkönyvek pozitivistá szemléletét állítják,

15 Kálmán C. György: *Vonzódás a Balkánhoz – előtte és utána*. Filológiai Közlöny, 2007. 1–2. 53. l.

16 Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél*. I. m. 50.

17 Uo. 258.

hanem a történelmi tapasztalatnak azt a fajta megnyilvánulását, amely többek között Frank Ankersmit történetelméletében mutatkozik meg.¹⁸

Balázs Attila regénye viszont kifejezetten számít a referenciális olvasatra, amelynek problematizálása prózaírásának kezdetén is megjelenik. A *Cuniculus* eltérő stíláriis szöveg-helyei értelmezhetőek a pszeudoreferencialitás imitatív gesztusaiként: a regény tapasztalati anyagát biztosítják. Az egzakt tudományos szövegek, mezőgazdasági szakkönyvek idézeteinek szó szerinti átvétele vagy a stílus imitálása mintegy hitelesíti, hihetővé, tényanyagban gazdaggá teszi a regényt. Emellett a *Cuniculus*ban gyakoriak az olyan jelek is, amelyek a konkrét rámutatásban nyilvánulnak meg, deixisként értelmezhetőek: „*A diófa pontosan a poros porond és a kert határmezsgyéjén volt*” – olvashatjuk¹⁹, majd egy csíkszerű illusztrációt látunk, amely feltehetően a szerző instrukciója szerint készült, és egy kerítést, valamint egy sematikus fát ábrázol. Az illusztráció tehát rámutat arra a helyre, ahol az események történnek, s ezt szövegszerűen is kifejti: „*azt akarom mondani, hogy a diófa a poros porond és a valódi értelemben vett kert határmezsgyéjén volt*”²⁰.

Ebben a folyamatban maga a forma, az írásképp is deiktikus-referenciális funkciójában értelmezhető. A grafikai elemekben rejlő lehetőségeket nagymértékben kiaknázza. Amikor a padláson kuporgó narrátor-kisfiú a koporsóra ráírja a por szót, a szövegben a szó nagy, kövér betűkkel jelenik meg. Szép elemzésében Szilágyi Zsófia a por szó különös kiemelt-ségét olyképpen magyarázza, hogy koporsó középső részeként fogja fel.²¹ Mert a szöveg egyik rétegében a *Cuniculus* egyszerűen Nyuszivá válik, az elbeszélő-kisfiú kisöccsének kedves állatává, akik idilli barátságban játsszák végig napjaikat, s akikért onnan fönről, a padlásról aggódni is lehet, nehogy valami bántódásuk essék, lepottyanjanak a cseresznyefáról vagy pocsolába gázoljanak. A grafikai jel azonban előrejelzi a tragédiát. A történet ebben a tradicionálisnak nevezhető szituációba ágyazottan jelenik meg, egy szinte hagyományosnak mondható családregény keretei között, amelynek szereplői az apa, az anya, a nagypapa. A szolgárlólány, a nagynéni, a szomszéd ember, a postás pedig már a regionális szituáltság keretei között lép elő, s a történet végén a kisöcs, Osi halála, majd Nyuszi bánkódása és pusztulása tematizálódik.

Egy újabb jelentésszerű grafikai jel egész oldalakat kitöltő, hasonló alakzatokat mutató pontokból áll, a kösd össze típusú játékra utal. A szöveg kilép saját kereteiből, s áttevődik a gyermeklapok hasábjaira, a munkáltató feladatok sorába, amelyek végeredménye egy nyúl rajza lesz, a próza kilép a tömegcikk köztes terébe. A harmadik ilyen jellegű lapon azonban valami mást is látunk, pontok összekötött formáját, amely egy csillagképre – a nem létező Nyúl csillagképre – emlékeztet. A gyermekjátéktól a mennybolt metafizikai magaslataiig jutottunk, a szöveg referencialitása a világmindenség teljessége felé mutat.

A *Kinek Észak, kinek Dél* ennél sokkal konkrétabb referenciális stratégiákat működtet, eleve „*kétféle olvasót tételez: olyan olvasót, aki a szöveget csupán fikcióként, képzelt világok kaleidoszkopszerű forgatagaként olvassa, és egy olyan olvasót, aki képes a szöveget fikcióként olvasni, de tapasztalati énjé segítségével a referenciális olvasás sem áll távol tőle*”²². A regény kifejezetten az utóbbi olvasási lehetőséget kínálja, főként annak, aki képes belehelyezkedni a „szu-

18 Lásd: Frank Ankersmit: *A történelmi tapasztalat*. Typotex, Budapest, 2004.

19 Balázs Attila: *Cuniculus*. Forum, Újvidék, 1979. 26.

20 Uo.

21 Lásd: Szilágyi Zsófia: *Lávaömlés vagy hídláb?* (2. rész) <http://www.alfoldfolyoirat.hu/?q=node/13>

22 Németh Zoltán: *A próza lázadásai? Korrekciók a kilencvenes évek magyar prózájában: fordulat a referencialitás felé.* = *Uő: A széttartás alakzatai. Bevezetés a „fiatal irodalom” olvasásába*. Kalligram, Pozsony, 2004. 70.

perolvasó”²³ szerepkörébe, aki „tapasztaló énjével” nemcsak hogy elfogadja a szöveg referenciális utalásait, hanem nem is tekinthet el bizonyos fokú referenciális olvasattól.

Az elbeszélő ugyanis olyan utalásokat helyez el a szövegben, amelyekkel az olvasó emlékezetére, élményanyagára és érzelmeire egyaránt apellál, de amelyekhez csak annak van „hozzáférése”, aki meg tudja fejteni intertextuális és interkulturális jelrendszerének lokális vonatkozásait. Példaként említhető a „merre tartanak a vaddisznók”²⁴ kifejezés, amely szó szerinti fordítása a *Kuda idu divlje svinje* című kultikussá vált horvát filmsorozat címének 1971-ből. A film története a második világháború idején játszódik, de nem partizánokról és hadi hőstettekről szól, hanem két csempészbanda harcáról, a krimet és a szociográfiát ötvöző izgalmas történetben, ami igencsak szokatlan volt abban az időben, állítólag elkészültéhez még Miroslav Krleža háttértámogatására is szükség volt. (Magyarországon egyébként *Amerre a vaddisznók járnak* címmel forgalmazták.) Vagy a *Sose fordulj vissza, fiam!* című Arsen Diklić-regényre és horvát partizánfilmre (eredetiben: *Ne okreći se sine*). „Magánál az életnél aligha van jobb időtöltés”²⁵, mondja másutt, s e helyen Várady Tibor *Vagy nem maga az élet a legjobb időtöltés?* című könyvére ismerünk. Az utalások sokaságát beépítve szövegébe ugyanakkor el is mozdítja a referenciális vonatkozásokat. A Kopár-sziget (Goli otok) néven elhíresült jugoszláv Gulagot Meztelen-szigetként említi, egyszerre utalva a testiség erotikus voltára és védtelenségvonatkozásaira, az Adria naturista paradicsom jellegére és az embertelenség, a kiszolgáltatottság helyszínére.

Ezenkívül az intertextualitásnak olyan megjelenési formájával találkozunk, amelyek a kortárs legendák képződésének tematikus helyeire mutatnak. A legutóbbi délszláv háborúnak a sajtóból átvett története vélhetően csak azok számára lesz ismerős, akik konkrét tapasztalatokkal és emlékekkel is rendelkeznek a korabeli eseményekről. Az Újvidék fölött lelőtt, ellenséges katonai gépnek vélt szünyogirtó repülőgép történetét Balázs Attila nem titkoltan a helyi lapok tudósításai alapján írja meg. Ugyanezt a történetet Gion Nándor is leírja *Izsakhár* című regényében²⁶, mindketten másként s másként. Gion szabályos anekdotát alkot belőle, míg Balázs Attila azon tűnődik, mi lett a gép sorsa: „erről innen csak elmerengni lehet. Találgatni, ha úgy akarod”.²⁷ Az olvasatra hatással van, hogy a külső referencialitástól eltekinteni nem tudó olvasó másként lát néhány összefüggést, másként emlékszik néhány közelmúltbeli történetre. Mert azt még valahogy elnézi, hogy Haynau egy helyen „derék vudumester”-ként²⁸ jelenik meg, de a traumatikus élményekben gazdag közelmúltra vonatkozó események vagy személyek ilyen jellegű értékelését, elnevezését már nem tartja találónak, inkább mulatságos túlzásnak, hogy például Kalapis Zoltán újvidéki amatőr művelődéstörténész a mi „délvideki magyar Thomas Carlyle-unkként” aposztrofálja. (A példák sora folytatható.)

(A narrátor alakváltozásai) A *Cuniculus* elbeszélője még nem törekszik különösképpen arra, hogy a szerző és az elbeszélő közti megfeleltethetőséget problematizálja. A narrátor pozíciója meglehetősen stabil és jól megragadható. A regény sokkal inkább a hősök személyét relativizálja. A történet azzal kezdődik, hogy egy autó elgázol egy nyulat, amelyről kiderül, hogy valójában Megyeri Bandi volt. De hogy csak a neve volt az, vagy maga a személy, az a sejtések homályában marad, valószínű, hogy a már egyébként is

23 Szintén Németh Zoltán kifejezése.

24 Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél*. I. m. 18.

25 Uo. 71.

26 Lásd: Gion Nándor: *Izsakhár*. Noran Kiadó, Budapest, 2008. 575.

27 Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél*. I. m. 439.

28 Uo. 145.

tragikus esemény nem az elbeszélő szomszédját sújtotta, csak ad hoc névazonossággal van dolgunk. A Cuniculus az üregi nyúl latin neve, de a regényben ő lesz a római légio zsoldoskatonája is.

A *Szemelvények a Féderes Manó emlékirataiból* (1986) már címével olyan referenciális tartalmakat hoz, amelynek összetett kulturális utalásrendszere van. A cím a narrátor pozícióját relativizálja és teszi ironikussá, de oly módon, hogy a gyermeki asszociációs körön belül marad. A Féderes Manó ugyanis az a játékszer, amit angol nyelvterületen Jack on the boxnak hívnak, és elsősorban amerikai kultúrkörben terjedt el, németül pedig Schachtelteufelnek, egy bohóc (régbben: ördög), amely egy kis zenélő dobozkában van, s ha a felhúzást követően elhangzik a zene, felpattan a fedél, s a rugóra szerelt figura kiugrik belőle. Az ő *emlékirataiból* ad közre szemelvényeket a narrátor, ironikusan utalva ezzel a történelem mibenlétére és a személyesség egyik műfajára: a memoárra, amely a szerzője által átélt eseményekről számol be, ám kevésbé intim, mint a napló, mert főként a közélet eseményeit regisztrálja, mégis személyes, mert szubjektíven mondja el a történetet. De arra is, hogy a narrátor egyfajta szimulakrumával akad dolgunk, aki a szöveg közreadójának, szerkesztőjének pozícióját veszi fel.

A *Világ, én ma felébredtem* című kötetben (1982) éppen az én mint az epicentrum metaforája válik hangsúlyossá. A szerző–elbeszélő kettősségében rejlő feszültség és perspektívavagozás tudatosításának jelzése egy fénykép. A kötet fedőlapján egy pucér, zománcos lavórban ülő kisfiú látszik. Ugyanez a fotó látható az első szöveg végén is, egy kissé rontott, karcolt formában, amely a régiesseget hivatott jelezni, mellette pedig egy képaláírás, amelynek vizuális megjelenése a napilapok szokását követi, függőlegesen látható, tehát a külső referencialitás helyére, az „objektív” média jelenlétére utal. Az aláírás pedig így hangzik: „Én így lettem íróvá.” A deixis alakzata kétségtelen, és az is, hogy a történetek elbeszélője direkt megfeleléseket provokál a szerzői és az elbeszélői én között. Természetesen iróniáról és provokációról van szó, amit nemcsak a gyermek fényképe és az elbeszélő események közötti komolyság teremt meg, hanem az is, hogy a kijelentés folyamatot tételez, ám valójában állapotot ábrázol. Fejlődéstörténetet ígér, és mozdulatlan önarcképet mutat be. Előképnek is tekinthető, hiszen a *Kinek Észak, kinek Dél* elbeszélője fenntartja az igen erőteljes narratori jelenlétet, reflexiók és önreflexiók sorával szembeállítja az elbeszélő történetet. Önmagát gyakran mint „szerény krónikásuk”-at nevezi meg, másutt „igazi hősök után kutató szerény krónikásuk”²⁹ mondja a történetet.

Az elbeszélő gyakran megjelöli forrásait, amelyek között egyaránt találhatóak valóságok – például Érdújhelyi Menyhért *Újvidék története* című könyve a XIX. század végéről –, valamint fiktívek – *Picspang tanár úr naplójegyzetei* –, de a cím szerint felsoroltakon kívül még számos más forrást, újságokat, levéltári anyagot, internetes honlapokat. Többször utal Veljko Milković történész-főltalálóra is, aki hat kötetet írt Péterváradról, nemcsak történelmét, hanem legendáit is feldolgozta. Ilyenkor a történelmi forrásokat kutató *krónikás-narrátor* szólal meg. Emica Visal kisnyugdíjas is „adatközlővé lép” elő, a *történetíró* ilyenkor az oral history módszerét alkalmazza. Az elbeszélői perspektíva külsővé válik, hiszen „nem játszhatjuk folyton a mindentudót”³⁰, „Érdújhelyi Menyhért pedig tudni véli” az események menetét.

A helyi néphagyomány, a cigány babonák vagy a szerb temetkezési szokások leírásánál az *etnográfus* van jelen. De amikor azt is elmondja, hogy a hatóság be akarta tiltani, hogy a gyászolók csókkal vegyenek búcsút a halottól, a próbálkozás kudarcba fulladt, mert össznépi, szinte lázadászerű tiltakozáshullámot váltott ki – ekkor a *művelődéstörténetés-el-*

29 Uo. 148.

30 Uo. 160.

beszélő hangját halljuk. Majd a *történelemtanár* beszél, és kérdéseket tesz föl a „tanulóknak”. Mások *riporterré* válik, majd *naplóróra* emlékeztet, s amikor családi legendákat elevenít fel és magátörténelmét nagyítja fel, az *önéletíró* szólal meg.

(*Történelem és történetírás*) A regény történelemszemlélete újabb kérdéseket nyit meg. A regény első két része mintegy egymás tükörképének feleltethető meg. Kétszer kezdí a történetet a városalapítástól, az első rész Pétervárad, a második Újvidék történetére irányul. Nem használja viszont ki a fejezetek alcíméből adódó, kézenfekvő metaforák kifejtését: a *Duna partján Gibraltár* a „védőbástya”, a *Duna partján Athén* pedig a „szerb Athén” kulturális sztereotípiára utal. A történet hasonló tartalmú és jellegű szövegegységekből építkezik, amelynek háttérben az a felismerés munkál, miszerint a történelem nem más, mint háborúk és ütközetek végeérhetetlen láncolata.

A történelem relativitását mutatják a névváltozatok, amelyek az identitás bizonytalanságára utalnak: pétervárad várt védőjét Alapy/Alapi/Alápi/Halápi/Hlapcsics Györgynek nevezik, a pest–zimonyi vasútvonalat Karl Bauman, Baumann Károly, Karl Baumann tervezte – az elbeszélő sem tudja a nemzeti hovatartozását. A névváltozat néha tisztán a narrátor agyszüleménye, amikor beszélő neveket „értelmez” és fordít le: Zvonkót, azaz Zvoncét, magyarul Harangocskát szerepelteti.³¹

Az elbeszélés folytonosan reflektál létrejöttének eljárásaira: „Aztán meg hogy milyen viszonyban áll amúgy a szépiró a történésszel? Közlebbiben, mint gondolnánk. Egyikük sem lehet teljesen normális, amikor ilyen elképesztő mennyiségű fantommal kell megküzdnie.”³²

„Íme, szertelen jókedvemben csaknem híven és benne hívőn mesélem én is, holott a tudomány igazsága ezen a ponton egészen más lehet. A történettudományé mindenképp, de kit izgat? Ha egyszer olyan didergetően szép.”³³ Kételeyeit is megfogalmazza, amelyek valójában a regény végéig nem oldódnak meg: „Vajon hogyan megtalálni azt az arany középutat, amelyen mind a tények, mind a színes körülmények kedvelői egyaránt lelkesen követik a sorok íróját. Hogyan?”³⁴

A kérdésekre narratív megoldások sokasága válaszol. A regény a bőséges tényanyagból egy város történelmét rekonstruálja. Nem abból indul ki, hogy az olvasók többségének határozott elképzelése van ennek a tájegységnek a történelméről, ezért eljárása nem a dekonstruálásra, hanem a konstruálásra irányul, nem azt feltételezi, hogy mindenki ismeri a történelmi eseményeket, legalább a kódok szintjén. Viszont narrációjával nem kényszeríti bele ezt a sok adatot egyetlen lineárisan fejlődő sorba, s arra az alapvető dilemmájára sem talál választ, hogyan válogatni szét a fontos eseményeket a lényegtelenektől: „Tény kontra tény, egyikük áltény, amennyiben nem hiszünk párhuzamos, esetleg réteges, netán kevert valóságban; a történelemben mint cigány népmesében.” Ráadásul a tájegység magyarok, szerbek, svábok, cigányok történetének és mítoszainak, legendáinak és hiedelmeinek, néphagyományának és városi folklórájának a kavargásaként láttatva nemcsak bináris oppozíciókkal írható le, annál sokkal több szempont érvényesül a történetekben. A cselekmény szerteágazó szálain az emigráció is feltűnik, ily módon vonja be a narrátor az elbeszélés terébe Amerikát, s így eleveníti fel és vetíti egymásra az indiánokhoz kapcsolható kulturális képzetkörök számos vonatkozását.

A regény kezdetén a párhuzamos történelmek még példaszerűen működtetnek egy lincselésbe torkolló, többszörös emberhalállal végződő történetet: az eseményeket 1. a Pesti Hírlap tudósítója mondja el, majd 2. „bizonyos Geisler György” szemtanú, 3. Braun Fülöp tanító, 4. a szerb „ocsevidácok” (vagyis szemtanúk), 5. Szimonics István kamanci föld-

31 Uo. 81.

32 Uo. 279.

33 Uo. 49.

34 Uo. 77.

birtokos, 6. egy kilétét felfedni nem akaró újvidéki lakos, 7. egy törvényhatósági jegyző-könyvből szerzünk róla tudomást, végül 8. Érdűhelyi Menyhért történeti munkája összegzi. Majd ahogy közeledünk a jelen felé, a relativitásnak mind kevesebb jegyét találjuk. Az adatok halmaza mind nagyobb lesz, s bár az elbeszélő kijelenti Thomas Carlyle nyomán: „a történelem megszámlálhatatlan életrajzok összessége”³⁵, a hatalmas adathalmaz mögött nem sejlik fel jellem, emberi sors. Hiába követ bünt bűnhődés, a katarzis elmarad.

A régmúlt több nézőpontból jelenik meg, a közelmúlt azonban nem. A mai történelmi regény történelemszemléletéhez képest korszerűtlen, mert ítélkezik, meghozza utólag, mai perspektívából: „Sikerült ehhez megint megtalálni a lehető legrosszabb pillanatot.”³⁶ Vagy úgy, hogy egyenesen megmondja, mi a jó és mi a rossz, vagy úgy, hogy elbeszélő technikájával érzékelteti: ironizál, szöveccet helyez el a szövegben. „...mi itt egy szórakoztató, végeredményben tanulságos történetet igyekszünk elmondani, amelyben É. M. a mi kedvenc vakvezetőnk, vagy számárvezetőnk, vagy ahogy tetszik.”³⁷

(Trauma és ironia) A Kinek Észak, kinek Dél az emlékezés és felejtés mechanizmusának textualizálását is előhívja. „Úgy tűnik, könnyebb földre ásni, mint a lélekbe, és tartósabb kőbe vésni, mint a puszta emlékezetbe. Ezért eshet meg velünk gyakran, hogy ámulva-bámulva megtorpanunk valami régi építmény, figyelemkeltő földhányás és annak árka előtt, amelyről immár fogalmunk sincs, kik építették, mely titkos kezek mélyítették, emelték, dobálták, izzadták magasra – pontosan mi célból és mikor, továbbá hová is lettek ők? Ezeket az embereket, ha nem irtuk föl valahová, nem csoda, hogy elfeledtük. A világ idejéhez képest seperc alatt feledünk”³⁸ – olvashatjuk. A történelem a felejtés irányában hat. A levéltárban felfedezett egér – mely feltehetően megrongálja a még megmaradt írásos dokumentumokat – felfogható a feledés metaforájaként is.

A regény harmadik része, mely a *Boldogok hajója* címet viseli, a nagy, kollektív traumák elbeszélésére, kibeszélésére is vállalkozik. Gyilkosságok és tömeggyilkosságok, ártatlan áldozatok tűnnek fel benne minduntalan, oktalan megtorlások és viszontmegtorlások végeérhetetlen sorára felfűzve. A két város (városrész) között található folyó pedig a Duna – mely hol összeköt, hol elválaszt –, a trauma visszatérő metaforájává válik. A Dunába lőtték a hideg napok alatt a magyar katonák a szerb és zsidó ellenállókat. De a Duna árterületére hajtották a magyarokat a partizánok az 1944-es megtorlás idején, ott ásatták meg velük a sírjukat, vagy egyszerűen a folyóba lökdösték a tetemeiket. O’Dwyer gróf pedig egyszerűen a Dunába dobatta a cigányokat, miután felhasználta őket gyanús üzemeinek végrehajtására, és már nem volt szüksége rájuk.³⁹

A másik nagy toposz pedig a vándorlásé, amelynek kibontására a regényszerkezet kiváló alkalmat biztosít. A hősök vándorlása, amely időnként meneküléssé alakul, esetenként amerikai emigrációvá változik, alkalmat teremt a helyszínek és az idősíkok tetszőleges váltogatására.

A regény kettős tükröztetést hajt végre: a nagytörténelem árnyékában mindig megjelenik az egyén szemszögéből láttatott „kistörténelem” is, másrészt viszont – helyenként rendkívül jó érzékkel – a traumák fonákját is megmutatja. „Ahol tragédia készül, ott még vígan tenyészhet a komédia”⁴⁰, állítja, s ennek egyik legszebb példája Ružić Aleksandar/

35 Uo. 332.

36 Uo. 140.

37 Uo. 243.

38 Uo. 221.

39 Uo. 173.

40 Uo. 123.

Sanyi esete, aki életének (magyar nemzetiségű) megmentőjére nem tudott pontosan visszaemlékezni, s amikor rekonstruálni akarta, emlékezetből készült rajza „*pontosan olyan volt, mintha a betyár Rózsa Sándor theresienstadti börtönben készült portréjának hű másolata lenne*”⁴¹.

(*Nyelv és oralitás*) A vajdaságból elszármazott írók szövegeiben egyfajta identitásjelző tényezőként funkcionál a tájnyelvi kifejezések és szerb szavak vegyítése. Balázs Attila prózájában a *Kinek Észak, kinek Dél* mutatja leginkább ezt a tendenciát. Szerb szólások magyar tükörfordításai mint poénok jelennek meg. Nem tudom, mit gondolhat az az olvasó, aki nem rendelkezik lokális referenciális tudással – amihez hozzátartozik a tipikus nyelvi vétségek ismerete is –, eredetinek tartja-e, ha azt olvassa: „*elvitte az ördög a tréfát*”.⁴² Érti-e egyáltalán? Pedig csak arról van szó, hogy a „*vrag je odneo šalu*” szóolás megfelelőjében a magyarban nincs ördög, „*ennek a fele sem tréfa*” – szoktuk mondani. Vagy ha azt olvassa, hogy valaki „*utolsó lyuk a furulyán*” (poslednja rupa na svirali), vagyis fölösleges, hasznavehetetlen dolog, amolyan zavaró elem, ötödik kerék.⁴³ Néha a szerb–magyar etimológia jócskán összekeveredik: Stanoje Bajac nevét értelmezve a narrátor zárójelben fölteszi a kérdést: „*a Bajazzókból eredő név?*”⁴⁴ Leoncavallo operáját (*Bajazzók*) viszont szerbül az olasz eredeti alapján (Pagliacci) Pajacinak nevezik...

Régies kifejezéseket épít a szövegébe (legott, vala), népnyelvieket (vonyíkol, momentán, rettent sokáig), olyan szerb szavakat, amelyeket az igénytelenebb regionális köznyelv a magyarhoz idomítva használ: elzsvákálódni (vagyis elrágódni), stósz (ötlet), kafityál (kávéházban üldögél), klópázás (evés). A szerb köznyelv szavai, káromkodásai jelennek meg benne, a szerb szleng szavai. És felismerhetővé teszi az újvidéki magyar regionális köznyelv fonetikai deformációját, azt tudniillik, hogy a ty hang a szerb nyelv ty hangjához válik hasonlónvá, a magyar ezért inkább cs-nek hallja (és mondja). Ezért állíthatja az elbeszélő, hogy a Telepen a kuttyából „*kucsa*” lesz (Picspang tanár úr neve is bizonyára eredetileg Pitypang lenne). De szerzői „*neologizmusok*” is találhatók benne: Árpád „*átverekélte*” magát a hágón stb. Nem lehet eldönteni, hogy a hivatkozás a tájegység emberének multietnikus és interkulturális meghatározottságával együtt egyúttal nyelvi igénytelenségre is utal-e.

A nyelv és a burjánzó mondatszerkesztés egyúttal a hagyományos nagy történelmi narratíva deheroizálását is elvégzi. Balázs Attila prózájának megkülönböztető jegye lesz „*maga ez a sváda: a nekilendülő s a lendülettel el-elkanyarodó oralitás, amely gyakran locsogássá változik, körbelocsogja az elmesélt történeteket*”.⁴⁵

Az oralitás jellegzetessége az is, hogy nem javít a szövegben, de gyakran utal szöveg-helyekre, melyek utólagos korrekcióra szorulnának. Úgy pontosítja a saját szövegét, hogy utal a tévedésre, és újra elmondja az egész történetet: „*Ugyanis pontatlanul szerepel egyes forrásokban, így a mi regényes történelemlönyvünk első részében is...*”⁴⁶ Az önkorrekció szintén az élőbeszéd jellegét erősíti.

41 Uo. 401.

42 Uo. 56.

43 Angyalosi Gergely azt mondja az ÉS-kvartettben: „*Voltak viszont mondatok, amiket nem érttem. Lehet, mert nem ismerek egy nyelvjárási kifejezést, például a »vargát rántott, beovérzó füleket« nem érttem.*” (<http://www.es.hu/?view=doc;22588>) Megjegyzéséhez annyit fűznék hozzá, hogy akár a szerb, akár a magyar nyelv frazeológiája felől közelítünk a kifejezéshez, nem kerülünk közelebb a jelentéséhez.

44 Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél*. I. m. 89.

45 Demény Péter: *A locsogó történelem – Kinek Észak, kinek Dél*. 2009. jún. 2. <http://kultura.hu/main.php?folderID=1440&articleID=283586&ctag=articlelist&iid=1>

46 Uo. 305.

A mesélés spontaneitására utal a szabad asszociációs technika kiaknázása, valamint az óriási információmennyiség görgetésének és egymásra következtetésének gyorsasága, amely nem tűri meg a vissza-visszalapozást. A szöveg mozgatórugója kizárólag a „*menni tovább*”.⁴⁷ Ezáltal viszont a szöveg nyelvi szintje olyan módon szerveződik, „*ahogy valóban mesélünk egymásnak a kocsmasztáznál*”.⁴⁸ Magyarazatot fűz a szövegekhez: „*nagyjából így történt ez*”, vagy: „*nem magyarázható semmivel, mert nem is így történt*”. Megszólítja az olvasót: „*Érthető, nem?*”, sőt kioktatja: „*Tudni illik*.”

A legkülönbébb műfajú és típusú részletek kerülnek egymás mellé a szövegben: mese, anekdota, tréfa, mitikus történet, legenda, történelmi traktátus és irodalomtörténeti kiselőadás. A történetegységeket reflexiók, kommentárok kötik össze, illetve zárják. A történetek közötti átkötésekben a hétköznapi beszéd mesélő fordulatait alkalmazza: „*lényeg, hogy...*”, „*állítólag...*”, „*tény...*”, „*mármost...*”, „*az a nagy büdös helyzet*”. Mesei fordulatként fogható fel a „*na, akárhogy történt is...*”, a „*biz' a*”. Néha viszont a latin krónikások gyakori kifejezését használja: „*Item*.”

(Az internet poétikája) A narráció nem célélvűen egyenes vonalú, hanem szerteágazó, több szálon futó, több nézőpontot érvényesítő. Nem véletlenül kerültek a szövegbe az apró grafikai jelek, amelyek a számítógép ikonjaira emlékeztetnek. Egy-egy történetyszál úgy csúszik át a másikba, hogy a köztük levő összefüggések gyakran igen távoliak. „*Kockázatos egy mozdulattal összerántani az idő rulettasztalán ennyire távol eső dolgokat*”⁴⁹, reflektál eljárás módjára az elbeszélő. Mindez az internetes felhasználói szokásokra utal, főként, hogy használati utasításként azt is megkapjuk, lehetne hátulról előrefelé is olvasni a könyvet, tetszés szerint.

Az internetes szövegstruktúra nem csak a szabad asszociációknak nyújt keretet, egyúttal a koncentrációt is fellazítja. Nem mélyedni el semmiben, máris lehet tovább kattintatni, az elágazások száma korlátlan, az oda-vissza utalások kuszasága is csak ebben a rendszerben értelmezhető. A regényben nincs a szó szoros értelmében vett ábrázolás, hiába a rengeteg apró tény. Így kerülhet egymás mellé Rózsa Sándor és Wyatt Earp, nemcsak az amerikai emigráns hősök indokolják, hogy a szöveg váratlan helyein a vadnyugat legendás hőségének életéről vagy az indiánokról olvashatunk. Ez indokolja a regény „*idősíkokat némi zavarral ugyan, mégis játszi könnyedséggel egybeacsuszantó technikáját*”⁵⁰, a nagy elbeszélés valójában fragmentumokból állítható össze.

Az internet pedig felfogható modern labirintusként is. „*Kossuth halála után történt, hogy egy elkeseredett katona, akit felettese nagyon megalázott, bevette magát a Pétervárad föld alatti útvesztőjébe, ahonnan – mint valami galád, zezugos könyvből – nem került elő hosszú ideig*”⁵¹ – olvashatjuk a regényben. A föld alatti útvesztő és a labirintus képzelet aktivizálódik a szövegben, amely utalás Jorge Luis Borges labirintusfelfogására is. Bizonyára nem véletlenül hangzik el egy másik helyen a neve: „*Maestro Borges óta tudjuk, hogyha valami ugyanúgy hangzik el, de máshol, az nem is ugyanaz*.”⁵² Az elágazó ösvények kertjének két szöveghegye is van, amely közvetlenül vonatkozatható Balázs Attila regényére.

Borges utal a kétszeri regénykezdés technikájára: „*Eszembe jutott az az éjszaka is, az Ezeregyéjszaka közepén, amikor Seherezáde királyné (a másoló csodálatos szórakozottsága*

47 Uo. 77.

48 ÉS-kvartett. Balázs Attila *Kinek Észak, kinek Dél* című regényéről. Károlyi Csaba megállapítása. I. h.

49 Balázs Attila: i. m. 39.

50 Uo. 67.

51 Uo. 163.

52 Uo. 525.

következtében) szóról szóra megismétli az ezeregy éjszaka történetét”.⁵³ Lehetséges, hogy innen eredeztethető a Balázs Attila-regény kétszeri kezdésének ötlete. Ugyanakkor a szövegben egy konkrét utalás is található, amely a *Kinek Észak, kinek Dél* történet- és regényfelfogásával egybehangzó gondolatot fogalmaz meg: „Egyik évezred múlik a másik után, de az események mindig a jelenben történnek; számtalan ember van a földön, égen és tengereken, és minden, ami igazán történik, velem történik meg...”⁵⁴

(Biotext) A recepció rendre felteszi a kérdést: mi értelme van a regény harmadik részének, amely témájában és megformálásmódjában is eltér az előző kettőtől, ebben a történelem a közelmúlt eseményeivel válik azonossá, időkerete megközelítőleg azonos azzal, amit a családi emlékezet még mozgásban tud tartani. Ez az eljárás logikusan következik Balázs Attila opusából, akinek minden kötetében szinte szabályos önéletrajz is található. A *Kinek Észak, kinek Dél* is hangsúlyosan vállalja fel a biotext jellegét⁵⁵, és azt, hogy olyan olvasata is lehetséges, amely kilép a műalkotás tisztán fikcionális teréből. Megvalósítja azt a Paul de Man-i elképzelést, miszerint a referencialitás valójában olvasói-értelmezői stratégia.

Korábbi szövegeinek recepciója is ezt támasztja alá. A *meztelen folyó (csatolt életrajz. napló helyett. mementó, sztrapacska!)* című fejezete a Magyarországra való áttelepülés történetét mondja el, a beilleszkedés nem éppen zökkenőmentes voltát. Az értelmezők többsége nemtetszését fejezi ki a következő mondatok miatt: „Maradt volna inkább ott, ahol a kedves édesanyja...”⁵⁶ Vagy: „– Biztosan nem lesz itt belőled menő író. Már csak azért sem, mert mindig az lesz, hogy amonnan jöttél.”⁵⁷ Ugyanakkor azt is hozzátesszük: „Nem azt kifogásolom, ami elhangzik, hanem azt, hogy ez miként esik meg.”⁵⁸

Egyetérthetünk Thomka Beátával, aki szerint „az emlékirat, a vallomás, a családregegy hetvenes, nyolcvanas, kilencvenes évekbeli változatai átalakították a magyar életrajzi fikciót. A biografikus és történelmi referenciák lendületével együtt a művek a kort, az életrajzot, a hagyományt, a történelmet és a kultúrát nem a személyes összegzés, számadás, konfesszió, hanem a fikcióképzés alkalmának tekintik”⁵⁹, de csak annyiban, hogy megállapítjuk, egy ezzel ellentétes tendencia is kirajzolódni látszik, melyben az életrajz éppen a számadás, a konfesszió és a személyes összegzés alkalmaként jelentkezik. A *meztelen folyó* is ilyen.

Értelmezői egyértelműen a külső referenciális jelentések felől közelítik meg a szöveget. A recepció kifogásai, miszerint a szöveg nyersen szókimondó, s eltűnik belőle az ironia, „itt nem működik a regény jellegzetesen finom és kiváló önreflexivitása”⁶⁰, a szerző „egoisztikusan” csak saját sorsára koncentrál, és nem egész nemzedékének kálváriáját mutatja be, arra utalnak, hogy éppen ezek a minőségek lehetnek az önéletrajzi ráismertetés jellemző jegyei. Hogyan lehetséges mégis az egyéni életet a történeteken keresztül megragadni? Egyfajta megoldást kínál, ha elhatárolódunk az önéletírás hagyományos műfajfelfogásától. A válasz a köztes műfajokban kereshető, a regény, az esszé, a napló köztes terében. Z. Varga Zoltán pedig azt mondja, hogy az ilyen elbeszélés valójában rájátszik a műfaj

53 Jorge Luis Borges: *Az elágazó ösvények kertje*. = Uő: *A titkos csoda*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986. 120.

54 Uo. 113.

55 Thomka Beáta: *Életrajzi fikció, biotext, a szerző mint metalepszis*. = *Írott és olvasott identitás*. Szerk. Mekis D. János és Z. Varga Zoltán. L'Harmattan–Pécsi Tudományegyetem Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék, 2008. 225.

56 Balázs Attila: *A meztelen folyó*. I. m. 249.

57 Uo. 246.

58 Orcsik Roland: *A szétszedett idő prózája*. Tiszatáj, 2004. 2. 74.

59 Thomka Beáta: *Letöltött idő*. = Uő: *Glosszárium*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003. 17.

60 Orcsik Roland: I. m. 74.

bizonytalan jellegére, amelyet nemcsak önéletírásnak lehetne nevezni, hanem leginkább személyes jellegű irodalomnak.⁶¹

Ezenkívül paratextuális utalások is erősítik az önéletírói paktumot. Lejeune szerint ugyanis az önéletíró nem az, aki „elmondja az igazságot életéről, hanem aki azt állítja, hogy elmondja az igazságot életéről”⁶². A meztelen folyó utolsó előtti fejezetében az elbeszélő felteszi a kérdést: „mi is lehet a céloim velem”. A válasz pedig éppen a konfesszióban van: „Csak kikívánczozok belőlem.” Írói stratégiáját is definiálja: „fantáziámat itt a végén minimumra fogva – megkísérelném rekonstruálni az idő egy szeletkáját”, „jómagam vagyok a főszereplője”.⁶³ Az önéletrajzi jellegén mit sem változtat, hogy az elbeszélés egyes szám első személyből egyes szám harmadikra vált, majd nevet is kap az elbeszélő, ő lesz a Yugo-Szindbád, aki nosztalgiával, túláradó érzelmeivel küszködik, amelyben nincs semmi „bölcstávolságtartás”. Szuggerálja tehát az önéletrajzi olvasatot, a narrátor és a szerző közötti azonosságot: „Én pedig Balázs Attila vagyok. És legtöbbet eddig az ember tragikomédiájáról írtam.”⁶⁴ Ebben a kijelentésben teljesül az a lejeune-i feltétel, miszerint az önéletírás legfontosabb eleme a tulajdonnév azonosságában keresendő, vagyis az, hogy a szerzőnek, az elbeszélőnek és a főszereplőnek az önéletírásban azonos neve van.

A *Kinek Észak, kinek Dél*ben a vallomások vonatkozást ugyan háttérbe szorítja a krónikás-elbeszélő jelenléte, de semmiképpen sem szünteti meg a narrátor nézőpontjának szüntelen előtérbe kerülését és a biotext jellegét, sőt „kulcsfontosságú momentum az emlékek írásban való rögzítése”.⁶⁵ Az első és a második rész azzal tartja fenn a feszültséget, hogy nem tudjuk, „mire megy ki a játék”, hogyan kerülünk ki végül is a labirintusból. Mintegy háttérmotívumként végig ott munkál a regényben az elmúlt évek megélt történelmi tapasztalata.

Túlságosan kézenfekvő lenne azonban azt állítani, hogy minden borzalom, háborúk és értelmetlen öldöklések, országok történelmét és emberek sorsát megváltoztató gyilkosságok a tőlünk eltávolítható és az egyre inkább elfelejthető és elfelejtődő, egyre relatívabbá váló múltban játszódtak le. Akárcsak a referenciális olvasó Balázs Attila regényét, Balázs Attila is referenciálisan „olvassa” a történelmet: még emlékszik – és reflektál – a háborúra, amely egész életét megváltoztatta.

Ezenkívül minden szövegének háttérében ott működik az a jellegzetes kontextuális rendszer, amely minden helyszínen, Argentínában és a Király utcában egyaránt jól működik, ezért van, hogy a Király utcai olvadó aszfaltról a rahat lokum jut eszébe, vagy minduntalan az újvidéki Telep jellegzetes figuráit véli felfedezni. „Minden író életművének az alapján felállítható a jellemeknek az a konkordanciája, amelyben az egyes elbeszélések karakterei megfeleltethetők az életmű többi elbeszélésében szereplő karaktereinek, és imigyen rekonstruálható az az egyetlen sztori, amit az író minden elbeszélésében próbál elmondani, de mindig csak részben vagy hiányosan sikerül neki. Így az író életműve amolyan kirakós játékká válik, amelyet ha sikerül összerakni, kirajzolódik az alkotónak”⁶⁶ az arca. Ez a mindig kicsit bővülő írásmód, apró információkat adagoló technika teszi lehetővé magánmitológiájának létrejöttét és működését.

61 Z. Varga Zoltán: *Előszó a válogatás elé.* = Philippe Lejeune: *Önéletírás, élettörténet, napló.* L'Harmattan, Budapest, 2003. 7.

62 Philippe Lejeune: *Az önéletírás meghatározása.* Helikon, 2002, 3. 272.

63 Balázs Attila: *A meztelen folyó.* I. m. 240.

64 Uo. 24.

65 Tapodi Zsuzsa: *Labirintusok játéka és posztmodern történelemszemlélet Umberto Eco A rózsza neve, Milorad Pavić Kazár szótár és Szilágyi István Hollóidő című regényében.* = *Narratívák párbeszéde.* Szerk. Bányai Éva. RHT Kiadó, Bukarest–Sepsiszentgyörgy, 2008. 173.

66 Zsélyi Ferenc: *Az író neve.* = *Írott és olvasott identitás.* I. m. 336.

A városnak, a régióknak, végső soron pedig egy széthullott országnak a története kaotikusságával és nagyszerűségével együtt mutatkozik. Azt a sejtést értelmezi újra, amit talán leghitelesebben Ivo Andrić fogalmazott meg *Travniki krónika* című regényében: „Senki sem tudja, mit jelent két világ peremén születni és élni, egyiket is, másikat is megismerni és megérteni, anélkül azonban, hogy valamit is tehetnénk azért, hogy ez a két világ megmagyarázza egymást, és közeledjék egymáshoz”⁶⁷. Balázs Attila nem véletlenül idézi – intertextuális komponensként, forrás megjelölés nélkül – könyvének elején. Értelmezői legújabb regényét objektivitásáért, nosztalgikus felhangjának hiányáért is dicsérik. Ivo Andrić mondata viszont – amelyet már nem idéz Balázs Attila könyve – a következőképpen folytatódik: „szeretni és gyűlölni egyiket és a másikat is, egy életen át ingadozni és habozni, két országban élni egyetlen haza nélkül, mindenütt otthon lenni, s örökké idegennek maradni”⁶⁸. A *Kinek Észak, kinek Dél*, ez az alapvetően bőbeszédű, burjánzó és sokfelé elágazó regény éppen az elhallgatás mozzanatával teljesedik ki, az idézet ki nem mondott részének odaolvasásával és -értésével együtt nyeri el értelmét.

---

67 Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél* I. m. 315.

68 Az idézet a regény első magyarnyelvű kiadásában: Ivo Andrić: *Vihar a völgy felett (Travniki krónika)*. Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1956. 271.

Dobozi Eszter

Súlyos könnyűség

Pintér Lajos Tiszavirág című könyvéről

Akár kulcsszónak is tekinthetjük Pintér Lajos legújabb kötetének, a *Tiszavirág* címűnek (Kecskemét, 2009) értelmezéséhez a szót: „könnyedén”. A legújabb gyűjtemény legelső darabjában, az *Érinteni* címet viselő költeményben szerepel – kiemelt helyen. Az enjambement is felhívja rá a figyelmet, vizuálisan is kiválik a szövegből: a szó ugyanis önmagában alkot önálló sort. Az önmegszólító költemény szerint a vers azzal a könnyedséggel íródik, „ahogyan a tiszavirág táncol”. Olyan a költői megszólalás e tanúságtétel alapján, mint a „hóhullás puhasága”, vagy: „a Tisza tükre” és „az alkonyi fény”, amint összevillan. Aki olvasott már Pintér Lajos-verset, és ismeri költészetét, abban föl sem merülhet, hogy ez a fajta könnyedség, amelyet ars poeticaként hangoztat a szerző, azonos volna azzal a korjelenséggel, amely ma mindenütt megmutatkozik, ahol a megszólaló nagyon igyekszik megfelelni a magatartásbeli lazaság, a nyelvi és tartalmi súlytalanság divatdiktátumának. Mert a magakellettő, tők laza a tetszetős a mi korunkban a mindennapi társalgásban, a hivatalos megszólalásban, a szónoklatban, az interjúadásban, a zenében, a mozgásban, a színpadon és a pódiumon, a mikrofonok előtt... És ugyanez a kicsinyke vihogást fakasztó jópofaság kell a prózában és a versben is a népszerűséghez. Olykor csak szelgesen, máskor eljuttatva a szövegek fogyasztóját a tragárságig, az alvilágiság tolvajnyelvének legdurvább változataig.

Pintér Lajos verseiben a könnyedségnek más az eredete. A *Tiszavirágban* ez a jellegzetesség nyelvének természetességéből és a verszenéből fakad. A többnyire ütemhangsúlyos vagy szimultán ritmusból, a rövid sorokra tördelt verssorokból, a dal műfajának vagy az arra emlékeztető verseknek gyakoriságából következik. A zeneiségre, a zenében is föllelhető műfajokra, kompozíciós elemekre, előadásmódokra utal némely mű címe is: például a *Dalok* és a *Korányári*, a *Későnyári dallamok* ciklus, a *Dúdoló*. Általában egyetlen áttetsző hangulatot rögzítő miniatűrök, már-már haiku- vagy tankaszerűen tömör, egy- vagy néhány sorosra redukált darabok sorjáznak a kötetben. Ezeket a struktúrákat csak itt-ott szakítja meg egy-egy hosszabbra méretezett kompozíció (*Márta és Mária*, *Sanyi*, *Hattyú*). Ugyancsak a könnyűség felé mutatnak azok a fordulatok, amelyekben a korábbi kötetéből is jól ismert játékoság bujkál. Játékoság a rímekben, szókapcsolatokban, ismétlésekben, alliterációkban... (Szójátékra épül egysoros verse: „Történelem: Nem én törtem el.” Saját nevével játszik az *Anagrammák saját nevére* című versben, a *Virágzó kőrtéfkában* a játékoság hatását keltik a „parázna billegetők”, a *papucs* és a *pipacs* rímhelyezetben.)

Ennek a verszenebeli, nyelvi, formai könnyedségnek a különösségét pedig az adja, hogy – bár Pintér Lajos költészete most sem nélkülözi a már tőle megszokott jó kedélyt, a humort – többnyire a gondolat, a megénekelt élmény súlyosságával párosul. Az emberi lét, a közélet, a múlt gondjainak súlyosságával:

„csak áruló születik
s lázadót már
nem terem a föld”
(Töredék)

Az apát idéző versben írja:

„végül nem a
hártvásodó lék
szakadt be
lába alatt
hanem a lét.”
(Apám)

Előző kötetét, az *Ezüstöt* a hiány költészeteként értelmezhetjük. Ott arról szóltak a versek, ami hiányzik. Arról, ami értékben, szépségben, jószágban, kellemben elveszett, továtűnt. Költőelődök, nagy szellemek, barátok, családtagok sorakoznak a veszteséglistán. Ez a tematika itt, a *Tiszavirágban* is tovább íródik. Visszatérő motívum az elhunyt apára, nagyapára, nagyanyára, nagybácsira, költőtársra (Nagy Gáspárra, Baka Istvánra, Hervay Gizellára), barátira (Schéner Mihályra) való emlékezés. A költő meg is ismét néhány verset más szövegkörnyezetbe helyezve (*Cinkepanasz*, *Meccs*). Tovább írja *medálionjait*. Újabb verseket fűz a régebbiekhez, így készül el a *Tengerlátó* című ciklusa. *Tiszavirág* címen az előző kötet is tartalmazott négy versegyüttest. A *Tiszavirágban* kialakított formát variálja, és az itt felvonultatott témákat bontja tovább új kötetében. Úgy, hogy régi és új „*Tiszavirág*”-jai adják a kötet majd felét.

S miközben az *Ezüst* verseit (megőrizve természetesen, itt-ott fölillantva az *ezüst* motívumát) felváltják a *Tiszavirág* címen közreadott darabok, a hangsúly eltolódik a hiányról, az állapotként, hangulatként leírhatóról a változóban levőre, a folyamatra, a még élő, de törekeny és tűnékeny jelenségre. Pintér Lajost a kérészek családjába tartozó kis állatnak nem a víz alatti, iszapos, agyagos rétegekben eltöltött ideje érdekli, hanem az a pár óra, amíg a víz fölött lebegnek és násztáncukat járnak a lárvából kikelő rovarok. A felszíni létükben táplálkozásra is alkalmatlan kis lények könnyűsége, éteri jellege, áttetszősége fogja meg a költőt. Az a látvány ragadja el, amelyben a finom szárnyakon megvillannak a fények, pompáznak a színek, amíg a súlytalan kis rovarok röpködnek a Tisza, a költőnek otthonosságot jelentő kedves folyója fölött. Az a jelenet foglalkoztatja, amelyben a rajzok állatkák milliói, mint a hópelyhek, lepik el a víz felületét.

Kérészéletűnek mondják – a mindennapok nyelvét használva is – mindazokat az élőket, dolgokat és jelenségeket, amelyek rövid életűnek bizonyulnak, rövid ideig képesek csak kifejteni hatásukat. Ezen, az élet végességén, mulékonyságán borong a költő is, amikor így fogalmaz:

„*tiszavirágzás*
tiszavirág te
mondd meddig élünk”
(Variáció)

A kötetegészben azonban a *tiszavirág* szóhasználat többet jelent a rövidre szabott élet fölötti kesergésnél. Pontosabban több is, kevesebb is annál. Mert a *tiszavirág* nem csupán tematikai összefüggések jelölésére szolgál. A formában, hangnemben, nyelvhasználatban, stílusban egy irányba tartó versek egységgé szerveződését idézi elő a rövid, alcímekkel ellátott egységek együttese fölé írva. Így tizenegyszer fordul elő a könyvben, miközben

fölbukkant már a kötet legelső versében is – jelezve ezáltal azt is, hogy a szerző nemcsak a műegészben, hanem kötetegészben gondolkodik, amikor alkot, amikor szerkeszt. Olyan költemények kerülnek itt egymás mellé, fölé, alá, amelyek annak a könnyűségnek, egyszerű és törékeny életűségnek megtestesülései – a versnyelv és a forma által –, amelyet a valóságos tiszavirág is mintáz a maga testi megjelenésében, pár órás színpompás rajzásában. A versdarabok azonban gondolatiságukkal, a verssorokba merevített életjelenetekkel azt a mélységet és magasságot is fölidézik előttünk, amely csak az ilyen létminőségeknek a sajátja. Annak, amelyet a tiszaviráglét jelenthet. A pár órára szabott életnek ugyanis, ahhoz, hogy beteljesítse magát, nagyon koncentrált életnek kell lennie. A teremtés minden fenségének, emberiértelem-fölöttiségének benne kell sűrűsödnie abban a háromórányi időben, amely a rovar szárnyra kelésétől vízre hullásáig eltelik.

A *Tiszavirág* cím alá rendelt kompozíciók a fölnevelődés tapasztalatait hordozzák. Azét az emberét, aki „*az iskolapadból kinőtt*”, s „*aki egyszer csak / észrevette felnőtt*” (*Felnőtt*). Olyan fölismeréseket, mint például az *Őzek* című pár soros részleté is. Az itt leírt látványban fölsejlik az ember végleges eltűnésének, kipusztulásának tragikuma. A kép ember utáni kép. Az az idő jelenik itt meg, amikor a természet majd visszahódítja az ember által átalakított s egyszersmind el is veszejtett világot:

*„őzek a
tanyaudvaron
még nem korhadt el
a kerítés
őzek egy
téli kertben
fűszálak élén
kergetőznek”*

A számadások és számbavételek versei tehát a *Tiszavirág* költeményei. Lázadások és lázas fogadkozások emlékei és mulasztások követik egymást. A történelmieket és az egyéni életből valók egyaránt szerepelnek benne. Mártírok, a szellemi élet nagyságai és elhunyt családtagok idéződnék föl. A vigaszt is meghozva ezáltal: hiszen míg kirajzolódik arcuk, látjuk mozdulataikat képzeletünkben, velünk élnek. Benne él a versben beszélőben az, akiről így vall:

*„csont-kezevel most is fogja
kezem úgy vigyáz rám
kísér minket”
(Csernus nagyapám)*

De láthatóvá válnak a könyv lapjain az élők is: az anya, a feleség a virágaival, a gyerekek. S halk sóhajként: a még csak vágyott unokák. Petőfi Sándor óta nem volt talán a magyar lírában költő, aki ennyi szeretetteli sort szentelt volna szűkebb és tágabb családja tagjai megörökítésére.

A családtagok, barátok, szellemi ősök mellett az irodalom tételeződik még megtartó erőként e lírában. Akkor is „*omolthatatlan*” és „*romolthatatlan*” ez a „*birodalom*” (*Most*), ha az érdekek és politikai elfogultságok mentén csupán „*kettészelt irodalom*”-ról szólhat a költő (*Irodalom*).

A mulandóság fölötti melankólia és a történelmi kisémmizettség fájdalma jellemzi egyfelől Pintér Lajos líráját – állapíthatjuk meg legújabb kötete révén is. Másfelől az életöröm, az életáhitat versei íródnak általa. Ahogyan a tiszavirág hártvány szárnyain is megcsillan,

ami szép, ami túlmutat az egyszeri és elhulló kis életen, úgy árasztja el gyakorta költőnk sorait a mindenségen uralkodó fényesség, s bomlik ki a fehérség motívumának uralmával együtt is a színek kavalkádja (*Schéner festi a csongrádi templomot, Átüt*).

Az elévülhetetlen Jónak és Szépnek a foglalata az a könyv tehát, amely a *Tiszavirág* címet kapta szerzőjétől. A kötet fizikai valója, kecsessége, karcsúsága, a betűkben vizuálisan is megjelenő rend, rendezettség, valamint a címlapra helyezett, a kötetcímmel azonos Benes József-festmény teljes harmóniát képez az egyberendezett versek világával. Pintér Lajos új versgyűjteménye nemcsak tartalmi gazdagsága okán, hanem a szemnek és arány-érzéknek tetsző külleme révén is bizonyosan eredményesen szerepelne, ha bemutatnák a szép könyvek versenyén.

Olasz Sándor

Párhuzamos életek

„Nagyregény” (?) öt tételben. Darvasi László: Virágzabálók

Darvasi László monumentális, 670 oldalas regényének eddigi recepcióját böngészve gyakran ütkö-zünk a „nagyregény” elnevezésbe. Sőt, Balázs Imre József kérdéseire válaszolva maga a szerző is úgy vélekedett: „nem az volt a kihívás, hogy történelmi regényt írjak, hanem az, hogy nagyregényt írjak”, (Darvasi László: *Az akvárium, amit olykor történelemnek hívunk*. Kérdezett Balázs Imre József. Korunk, 2010/1.). A kérdező *A könnyemutatványosok legendáját* is „nagyregénynek” tartja. Az elnevezés azonban roppant problematikus, mivel ezen egy meghatározott kor jellegzetes változatát értjük, a 19. századi realista nagyregényt, melynek leírása – ha tetszik, ha nem – immár örökre összefonódik Lukács György nagyrealizmus-elméletével. A realista, nagyrealista regény – René Wellek klasszikus megfogalmazása szerint – „egy meghatározott korban uralkodó normarendszer”. Szegedy-Maszák Mihály, aki a realizmusnak, realista prózának máig legjobb leírását adta Kemény Zsigmond-monográfiájában, a világ leírhatóságának, hozzáférhetőségének a hitét emeli ki, a bizalmat, hogy van valóság. Legföljebb nehezen megmondható, mi a valóság, a valóságos. A *Virágzabálók*ban viszont az látható, hogy olykor szinte szétszalazhatatlanul összefonódik a „realista” elem az erősen stílizálttal, a fantasztikummal. Ebben a mitikus regényvilágban a szavak mögül eltűnik a valóság, végül csak a szavak maradnak.

Való és kitalált ily mértékű összefonódására a 19. század szintén adott példát. A kor regény-irodalma éppen azt mutatja, hogy a romantikaellenesnek tetsző sajátosságok nincsenek ellen-tétben a romantikával; tény és fikció (például Jókai páratlan elbeszélő művészetében) meste-rien összegubancolódhat. Újabb Fried István Jókai-tanulmányai bizonyították, hogy a nagy mesélő fikcióin a tökéletesen pontos rögzíthetőséget nem kérhetjük számon (évszámok és a regénybeli időszámítás diszharmonája), ugyanakkor a valóságtól teljesen elrugaszkodott fan-tazmagóriákban sem gondolkodhatunk. A magas fokú retorizáltság – ezt már Sötér István ész-revetve – Jókai módszerében is megfér az anyaggyűjtés, jegyzetelés Balzaca, Zolára emlékeztető mozzanataival. A fölismerés az, hogy a sokáig elutasított romantikából utak nyílnak, onnan is van továbblépés. A modernitás romantikaellenessége közismert, az már kevésbé, hogy a roman-tikus szemlélet szabadsága, kísérletező kedve nélkül a modernség is nehezen képzelhető el. A megállapítás újabb regényirodalmunk felől nézve is igaz lehet. Darvasi regényírása ily módon a realizmustól nem idegen romantikához, valamint bizonyos romantika és realizmus előtti hagyomá-nyokhoz, a 17–18. századi regény szertelenségéhez köthető. Azokban sem köttetett valószerűségi paktum az olvasóval, a regény akkor is meghökkentett, megdöbbentett, elvarázsolt. Újabb regény-irodalmunkban a klasszikus nagyregény megújítására is akad példa. Véleményem szerint ilyen volt Spiró György *Fogság* című regénye, mely a kor megidézésének 19. századtól örökölt módszerét, ember és történelem sűrűlódásának, csiszolódásának, az ember bukásának és feltámadásának nagy történelmi folyamatokba való beágyazottságát eleveníti föl.

A kritika olykor a mágikus realizmust is emlegeti. A burjánzó imagináció kétségtelenül megté-vesztő. Szeged multikulturális modellhelyzetként látható (rengeteg reális, akár térképpel is nyomon követhető elemmel), de nem olyan mitikus méretű, mint például Macondo. A legapróbb mozzanatok jelentéssé válnak, ámde az olvasó igen gyakran azt tapasztalja, hogy – a figuratívítás ugyan tombol – sok mindennek nincs jelentése, lényeges dolgok homályban maradnak. Vonatkozik ez a cím meta-forájára is, ami olykor megfoghatatlanná, parttalanná tágul. Virágzabáló végül is szinte bárki lehet élete valamely szakaszában, hiszen még a normához legjobban igazodók életében is megtörténhet, hogy kilógnak a sorból, kivül akarnak maradni azon a rendszeren, amelyben „a realitás diktatúrája” uralkodik. Nincs szerelmi vagy fekete mágia, alkímia, boszorkánykodás, jövendölés. A természet-fölötti ugyan megjelenik a Tisza szeszélyes, folyamatos veszélyeztetettséget jelző árvizeiben, a kis

magyar lagúnák, melyek hol itt, hol ott tűnnek föl a városban, a zárlat kétségtelenül nagy hatású jeleneteit kivéve nem teremtik meg hétköznapi és természetfeletti sok száz oldalon átívelő szim-bolikáját. A történetmondás öröme, a narrativitás iránti érdeklődés (miközben a szöveg önreflexiós vonulata sem lebecsülendő) teljes pompájában mutatja meg Darvasi László elbeszélő művészetét. Ilyen – akár a mágikus realizmusra is emlékeztető – archetipikus eleme a történetnek a genealógia. A Szép és a Pelsőczy család több nemzedéke tűnik föl, s ebbe a két nagy családtörténetbe még sok kicsi történet ékelődik, különösen a Schütz családról tudunk meg többféle információt. Önazonosság, eredetkeresési kísérlet és ennek tökéletes elbizonytalanítása a családi leszármazás kutatásának tétje. Családrégényként azonban bajos lenne a *Virágzabálókát* elkönyvelnünk. Hiszen a klasszikus család-régényben a sok kis részidő végül egy nagy, mindent integráló, magába szívó időbe illeszkedik. Itt ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk.

Történelmi regényt sem apakart írni Darvasi; „*inkább csak történeti térbe akartam elhelyezni bizonyos legendaszerű elemeket*”. Ezért jön kapóra históriánknek a reformkortól az 1870-es évek végéig tartó szakasza, mely nagy lehetőségeknek és a lehetőségek elpuskázásának ideje. Melyben a mindenkori korváltások rotációja körvonalazódik. Szeged porfészekből modern nagyvárossá kezd változni, a hősök új technikai vívmányokra csodálkoznak rá. Valami eltűnik, valami jön, s ebben az új világban nincs helyük a regény mitikus figuráinak, Mama Gyökörnek, Koszta Nérónak, a fúmuzsikusnak, Levél úrnak és Féreg úrnak, de nincs helye Klárának, Szép Imrének, és Pallagi Ádámnak sem. „*A működése mámorától megittasult anyag felzabálja a meséket...*” „*A legendáink túlnyomó részének vége.*” Persze nem mindenki fogja föl ilyen tragikusan a dolgot. Zsófia (Szép Péter nyírségi szerelme, akit a Sivatag virágaként is emlegetnek) Pallagi Ádámot ködfigurának, beteg álomnak, az élet tévedésének tartja. Szép Péter pedig mélyen lenézi bátyja ködszerű lényeit. „*Mintha a bátyja figyelmeztette volna, hogy vegye tudomásul, mert hazatért, és itthon várják az árnyak, a ködemberek, az utálatos szélfigurák, akik miatt ér csak igazán valamit az élet Köpött rájuk! Köpött!*” Ez a váltás – nem föltételezve semmiféle közvetlen hatást – kísértetiesen emlékeztet Márai Mítosz–Logosz ellentétpárjára (lásd *Béke Ithakában*). A Darvasi-regény hőseiben hasonlóképpen ott feszeng a kérdés, milyen lesz a jövő, mi lesz az ember tragédiája. Az idő roppant ellentmondásokat hordoz. Elhiteti, mehetnének másként a dolgok, miközben az illúziók szertefoszlásának vagyunk a tanúi folyamatosan. Imre magyarázza Schütz bácsinak, hogy a civilizáció eleinte több áldozattal jár, mint nyereséggel. Az ember majd folyamatosan elszakad önmagától. „*Most az életünket jelenetként rendezik át*”. Csak az „*örület*” lehet mentsvár. Az „*örültség*” ebben az értelemben nem romboló, démoni elem, megtartó védekezés inkább, vagy annak a látszata. Hogy azok mentik-e meg a világot, akik kiesnek belőle (Schütz doktor vélekedik így), fölöttébb kétséges.

Az olvasónak egyre inkább az a benyomása, hogy ebben a regényben a ciklikus, mítoszi idő van a lineárisba bezárva. Miközben az ötfelé szétírt „nagyregény” mindegyik része visszakanyarodik a reformkor idejébe, s innen nagy ugrásokkal jut el 1879-be, a szegedi nagyárvíz évébe (a szereplők egy része ekkor már nem is él), hogy aztán élők és holtak együtt evezzenek a városba betört Tisza mocskos hullámain, folyamatosan megcsap bennünket a mítosz ideje. Különösen a cigányvajda Gilagóg története érzékelteti ezt a mítoszi áramlatot. Ebben az idősíkokat szeszélyesen váltogató regényben az idő elveszíti „*műlásának természetes folyását*”. „*A napok és hónapok nem egymást követve múltak, nem az egyik mozdulat követte a másikat, az egyik szó a következőt.*” Szép Imre fejtegetése szerint „*a dolgok nem egyszer történek meg*”, s ebből következően nem is egyszer halunk meg. Élet és halál efféle egybemosása irodalmunkban sem előzmény nélküli (Krúdy), mindazonáltal a jelenség kétségkívül a mágikus realizmusban megszokottá válik. Elgondolkodtató, hogy Imre a forradalom évéből szinte alig emlékszik bizonyosságokra. A regény időszemléletére így az a jellemző, hogy nemcsak az időérzékelés bizonytalanodik el, hanem az idő különféle egységei sem kapcsolódnak egymáshoz. A pillanatok külön élnek. A hősök úgy érzik, ami elmúlt, nem volt az övék, s ami előttük van, átláthatatlan. Ehhez a totális elbizonytalanodáshoz furcsa módon olykor kínos pontossággal ábrázolt terek szolgálnak helyszínül. Szeged mellett – másik pólusként – Bécs utcáin fordulnak meg hőseink a leggyakrabban. A terek szűdítő gazdagsága persze azt az érzést is keltheti, hogy a valóság kiismerhetetlen, szövevényes, egy realista pontossággal megrajzolt milió is lehet félelmetes és titokzatos.

Szeged-mítosz, Bécs-mítosz, de az igazi és hangsúlyos mítosz a *Virágzabálókban* a Tisza. Hasonló funkciója volt a *könnymutatványosok legendájában* a Dunának. „*Hát nem úgy viselkedik a Tisza, akár a fel s alá hullámzó idő...*” A várost behálózó erek „*az egymással keveredő emberi sorsokként*” képzelhetők el. Az élettörténetek elmondhatatlanságának többek között itt keresendő a szemléletes magyarázata. Hiszen folyvást a miénkbe csordogál egy másik ember sorsa. A regény zárójelenetében a várost elárasztó víz, „*a katasztrófa sűrű és édes mocska*” már egyene-

sen a legfontosabb hősök múltjának, mindenének a szimbólumává magasodik. Ez a hangulati és kompozicionális csúcspont az előző Darvasi-regény zárlatára emlékeztet. Ott a sok-sok, addig külön-külön kószáló hősre zuhog Buda visszavételekor a kellemetlen tartalmú eső, itt a „dögletes áradaton” hajókázik Klára, Szép Imre, Szép Péter, Pallagi Ádám, Gilagóg, Schütz bácsi és Kigl. A mocskos vízből virágokat zabálnak.

„Aztán már csak szavak voltak. I...! Akkorra elmúlt a kinti világ, és ők csak szavak voltak, nem volt rés, nem volt repedés, melyen át a fény hozzájuk szökhetett volna.” Elmondják „a szavak árnyékában élő növényeket, elmondták a történetekből kihullt történeteket, a világból kihullt világokat”. Egyértelmű, hogy ezen a ponton már nem a realitások birodalmában járunk, hanem „az elhallgatások, a lélegző csöndek mögötti emberi vidékek” terepén. Ennek a nyelvszemléletnek végképp nincs semmi köze a „nagyrealizmus” világához. Hiszen ott a közlés főntartására irányuló nyelvhasználat alapvető feltétel. A nyelvvel, szavakkal való legózás Darvasi regényében odáig megy, hogy gátlástalanul átvehető mások szavai, gondolatai. A nyelvből kanyarít mindenki, s teremt egy mesei-mitikus világot. A cigányok ősidőbe vesző és elbeszélhetetlen bejövetele rájátszás Feszty Árpád *A magyarok bejövetele* című alkotására. A „sztori” azonban itt is, ott is elmondhatatlan. A nyelv teljes elbizonytalanítása, ugyanakkor teljes abszolutizálása azt sugallja, minden, amiről itt olvasunk, csak szavakból áll össze, valójában semmi sem létezik. Ugyanakkor „bármi megtörténhet a szavak által”. Végletes állásfoglalás, mely nem független a korántsem uralkodó, s egyre kevésbé domináns nyelvszemlélettől, melynek ellentétéként a nyelvnek inkább közvetítő szerepet tulajdonító felfogás hódít.

A regény megkerülhetetlen kérdése ily módon az elbeszélhetőség, különösen a múlt elmesélhetősége. Gilagóg nem tudja elmondani népe történetét, Igazmondó Habred szavai („Adjatok pénzt!”) nem értelmezhetőek. Hogy miről beszél valójában előadásában Szép Imre, arról mindenki másként vélekedik. Akár veszedelmes teóriákat is előadhatott, miként az önkényuralmi apparátus gondolja. Nyelvek, mentalitások siklanak el egymás mellett – például Imre kihallgatásának jelenetében. Sorsok gabalyodnak össze, de ebben a végtelen játékból soha nem tudjuk, ki milyen valójában („Hát senki sem az, aminek látszik?”). Mély érzelmek és animális ösztönök keverednek a kollektívumból kiszakadt személyiségekben. Paradox módon a háttérben éppen a magyar történelem egyik legnagyobb és legszébb közösségi megmozdulása zajlik.

Mélyen igaz Balassa Péter hajdani megállapítása, mely eredetileg a novellákra vonatkozott ugyan, de a regényekre is érvényesen: „Az elhíttetés destruálásának vagyunk tanúi I...! minél reálisabb valami, annál fantasztikusabb, minél kézzelfoghatóbb, annál illanóbb és hihetlenebb. A történetek ugyanis nem adnak ki históriát, nem folytatódnak igazán ciklusszerűen, nem áll össze általuk valamely történelmi tér.” A széttartó, majd összefutó történetek azonban a *Virágzabáló*kban nem teszik átláthatatlanná a regénystruktúrát. Keretes regény, mely azzal kezdődik, amivel végződik. A Tisza betör a városba, Schütz bácsi a vízben áll. A regény végén (És Imre azt is mondta) ugyanezen a helyen és időben látjuk a regényhősöket. A *Vad mimóza* Pelsőczy Klára szemszögéből adja elő a szerelmi négyszög legfontosabb mozzanatait. (Klára egyszerre szereti férjét, Szép Pétert és Pallagi Ádámot.) Ezután kissé váratlanul csöppentünk bele *A cigányok bejövetele* ősidőkbe kalandozó világába, de a harmonikusnak nem nevezhető multikulturalitás feszültségeibe, az együtt élő magyarok, zsidók, szerbek, németek, cigányok gyűlölködésébe is. *A semmi kertésze* Szép Imre históriája, míg a *Fehér árnyék* Pallagi Ádám, a fehér arcú fiú balladája. Az *Édes húsban* az erejével, indulataival mit kezdeni nem tudó vadember, Szép Péter alakja kerül a centrumba. Ha ezt a rengeteg fő- és melléktörténetet a kaleidoszkóp darabjaihoz hasonlóan új és új alakzatba rendezzük, forgatjuk, lényegében mindig ugyanarra látunk rá, de mindig más fénye, színe, formája van a dolognak. Ottlik novellacímével élve és kissé visszajára fordítva minden megvan itt, s mégis semmi. A regény sok-sok szentenciaszerű kijelentése közül egy: „Olykor a saját titkainkat se mi mondjuk el. De vigasztaljon, fiam, hogy elbeszéljük mások.” „Elmondod, és látod, mégis titok marad...” Ilyen bölcsességekkel látja el fiát Szép Imre.

Bár a lértelmezés manapság nem túlságosan divatos kifejezés, Darvasi regényére különösen igaz lehet. Milan Kundera szavai jutnak eszünkbe: „Minden regény, akár akarja, akár nem, választ kínál arra a kérdésre, hogy mi az emberi lét.” Ám ez a válasz nem a társadalmi, történelmi determináltság oldaláról születik meg, noha a közeg históriai. A szerző most sem történelmi regényt akart írni. Igaz, a történelem mibenlétéről számtalan eszmefuttatás olvasható. A legmeglepőbb az a szürrealista vízió, amit a bécsi Szent István-dómban él át Szép Péter. Itt Szűz Mária szerint Szép Imre előadása „azt akarta elhíttetni, hogy a történelem az emberi értelem számára megközelíthetetlen jelenség, s valamiféle titokzatos parancsnak engedelmessékedik. Az ő felfogásában a történelmet kegyetlen, értelmünk és emberi akaratunk felől meg nem közelíthető hatalmak uralják! Ezek a hatalmak az emberre nincsenek tekintettel, gyilkolnak, vagy ha úgy tetszik nekik, újra életet adnak, az erkölcs, a civilizáció, a nemes politikai akarat hidegen hagyja őket.

Ezek barbár nézetek anyám, szólt egy szent, és a csodálkozástól tátott szájú Péter felismerte, hogy éppen a vértanú István volt az, akiről a dómot elnevezték." Aztán a következő oldalon maga Jézus is kifejti, hogy ez a történelemszemlélet idegen tőle.

Rendszerváltozások, lelkesítő események és megtorlás zúrzavarát élük meg a regény hősei. „De egy pillanatig sem akartam – mondja Darvasi az említett interjúban – egy objektív, pontos, világos, mindenki által ismert történelmi vázlatot újra felfesteni. Azt akartam, hogy az ő tekintetükön keresztül lássuk, ami történt. Nem biztos, hogy igazuk van, nem biztos, hogy ez volt az a kép 1848-ról, amit látnak, de a lényeg, hogy ők látják. Engem mindig sokkal jobban érdekel, hogy az emberi sors és az ember hogyan van beledobva abba a gépezetbe, abba a történelembe, abba az akváriumba, amit olykor történelemnek hívunk.” A kép 1848–49-ről egész biztosan nem ez volt. Olykor még a hősök szubjektív látóteréből is kiesik a történelem. Hiszen ők maguk is kiesnek, kilépnek, kilógnak abból a sorból, mely eddig szinte valamennyi, korszakkal foglalkozó mű centrumát alkotta. S ebben az értelemben nemcsak a realista, hanem a nagy romantikus hagyománytól is jócskán eltávolodik ez a regény.

A nagyregényre nyomokban, foltokban emlékeztető *Virágzabálók*ban a regény koherenciáját biztosító tematikai egység jobban érvényesül, mint *A könnyűmutatványosok*ban. Az elbeszélés öt vonalát a meseszöveg technikája fogja egységbe. Ugyanaz a tárgy egyszerre öt tükörben, hogy aztán az utolsó fejezet egyetlen egy fókuszba rántsa össze a legfontosabb figurákat és sorsokat. Darvasi ontja a történeteket, s munkájának önreflexív jellege szerencsére nem az új történetek létrehozásának lehetetlenségén rágódó metafikció, inkább a narratív megértést és az elbeszélés funkcióit általában vizsgáló kíváncsiság. Az alaptörténetnek való újabb és újabb nekirugaszkodás, a szerző félreismerhetetlen (képzelt) figurapanorámája próbára teszi ugyan az efféle terjedelemhez nem szokott olvasó figyelmét és türelmét (talán kissé fesesebbé is lehetett volna tenni a szöveget), de az percig nem kétséges, hogy újabb regényirodalmunk jelentős művel gyarapodott.

(Magvető, 2009)

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

axel springer

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.